

UCHWAŁA NR L/374/2024
RADY POWIATU CHODZIESKIEGO

z dnia 28 lutego 2024 r.

**w sprawie przyjęcia Programu Opieki
nad Zabytkami Powiatu Chodzieskiego na lata 2024-2027**

Na podstawie art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.) oraz art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2024 r. poz. 107), Rada Powiatu Chodzieskiego uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Chodzieskiego na lata 2024 - 2027”, zaopiniowany pozytywnie przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Chodzieskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU CHODZIESKIEGO NA LATA 2024 – 2027

czerwiec 2023

Spis treści

1.	WSTĘP	4
2.	CELE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	4
3.	PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI ...	5
3.1.	Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	5
3.1.1.	Konstytucja RP	7
3.1.2.	Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	7
3.1.3.	Prawo budowlane.....	12
3.2.	Zadania i kompetencje powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	14
4.	UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU CHODZIESKIEGO	17
4.1.	Krajowa polityka w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego.....	17
4.1.1.	Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022.....	17
4.1.2.	Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2020	19
4.1.3.	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030	20
4.2.	Wojewódzka polityka w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego	21
4.2.1.	Program opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021 - 2024 ..	21
4.2.2.	Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku.....	26
4.2.3.	Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	26
4.2.4.	Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego	29
4.3.	Programy opieki nad zabytkami gmin powiatu chodzieskiego	30
4.4.	Gminna ewidencja zabytków	31
5.	ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU CHODZIESKIEGO	32
5.1.	Rys geograficzno – historyczny powiatu chodzieskiego.....	32
5.2.	Zabytki nieruchome.....	34
5.2.1.	Charakterystyka krajobrazu kulturowego powiatu	34
5.2.2.	Charakterystyka zabytków nieruchomych na terenie powiatu.....	42
5.2.3.	Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków – wykaz.....	64
5.2.4.	Zabytki nieruchome niewpisane do rejestru zabytków – gminne ewidencje zabytków	71
5.3.	Zabytki ruchome	71
5.4.	Zabytki archeologiczne	75
5.4.1.	Charakterystyka zabytków archeologicznych w powiecie chodzieskim.....	76
5.4.2.	Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków	80
5.4.3.	Stanowiska o własnej formie terenowej o szczególnej wartości zabytkowej	81
5.4.4.	Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych	82
5.5.	Zabytki w zbiorach muzealnych.....	82
6.	UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OPIEKI NAD ZASOBAMI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	83
6.1.	Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków.....	83
6.1.1.	Urbanistyka i ruralistyka	83

6.1.2.	Architektura sakralna	84
6.1.3.	Zespoły rezydencjonalno – parkowe	85
6.1.4.	Zespoły folwarczne	86
6.1.5.	Zabudowa mieszkalna. Obiekty użyteczności publicznej	87
6.1.6.	Cmentarze	87
6.1.7.	Budownictwo gospodarcze, przemysłowe, obiekty techniki	88
6.1.8.	Zabytki ruchome	89
6.1.9.	Zabytki archeologiczne	91
6.2.	Chronione wartości przyrodnicze krajobrazu kulturowego	92
6.2.1.	Rezerваты przyrody	93
6.2.2.	Obszary chronionego krajobrazu	93
6.2.3.	Obszary NATURA 2000	94
6.2.4.	Pomniki przyrody	94
6.2.5.	Użytki ekologiczne	95
6.3.	Szlaki turystyczne	95
6.4.	Dokumenty i opracowania	97
6.4.1.	Strategia Rozwoju Powiatu Chodzieskiego na lata 2021 – 2030	97
6.4.2.	Powiatowy plan na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych powiatu chodzieskiego	98
7.	ZABYTKI STANOWIĄCE WŁASNOŚĆ POWIATU	98
8.	KIERUNKI DZIAŁAŃ DLA REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	99
9.	WDRAŻANIE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	103
9.1.	Instrumenty prawne i instytucjonalne	103
9.2.	Instrumenty finansowe	104
9.3.	Monitoring realizacji programu	105
10.	BIBLIOGRAFIA	105

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe to tworzony przez pokolenia dorobek materialny i duchowy, nośnik tradycji oraz wartości historycznych, artystycznych, naukowych, religijnych, patriotycznych, który buduje i utrwała tożsamość zbiorową w różnych wymiarach: lokalnym, regionalnym, krajowym, społecznym czy kulturowym. Zabytki, będące jednym z zasadniczych elementów tego dziedzictwa, stanowią **zasób ograniczony, nieodnawialny i narażony na zniszczenie**. Zachowanie dziedzictwa kulturowego ma fundamentalne znaczenie dla utrzymania ciągłości rozwoju społecznego i kształtowania więzi społecznych.

Programy opieki nad zabytkami upowszechniają wiedzę o dziedzictwie kulturowym i definiują kierunki działań mających na celu zachowanie, ochronę, a także w miarę możliwości poprawę jego stanu. Są dokumentami polityki administracyjnej o charakterze strategicznym w zakresie podejmowanych zadań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego.

Przedmiotowy program jest pierwszym programem opieki nad zabytkami opracowanym dla powiatu chodzieskiego.

2. CELE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.) powiatowy program opieki nad zabytkami ma na celu, w szczególności:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Przedmiotem opracowania niniejszego programu jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych powiatu chodzieskiego. Główny cel stanowi zachowanie zasobów tego dziedzictwa oraz poprawa jego stanu poprzez określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach powiatu, a także

promocja i wytworzenie szeroko rozumianej świadomości obszaru powiatu jako miejsca atrakcyjnego turystycznie oraz wykorzystanie jako czynnika lokalnego rozwoju społecznego i gospodarczego. Ważnym zadaniem w ramach realizacji założeń programowych jest również organizacja działań edukacyjnych wobec miejscowej społeczności mających na celu podniesienie świadomości walorów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz świadomości potrzeby, zasadności i sposobów ochrony zabytków. Podstawą do ustalenia kierunków działań w tej sferze jest określenie uwarunkowań dziedzictwa kulturowego obecnego na terenie powiatu z uwzględnieniem zasobu zabytków, ich lokalizacji oraz krajobrazu kulturowego.

Formułując niniejszy program opieki nad zabytkami przyjęto zadania należące z mocy ustawy do obowiązków powiatu, między innymi opieki nad zabytkami, do których powiat chodzieski posiada tytuł prawny oraz zarysowano ogólną politykę powiatu w dziedzinie opieki nad zabytkami, nie naruszając przy tym kompetencji poszczególnych gmin i praw właścicieli.

3. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

3.1. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

W polskim ustawodawstwie zagadnienia związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami regulują następujące akty prawne:

- **Konstytucja RP** z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. poz. 483 ze zm.)
- **Ustawy:**
 - 1) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.)
 - 2) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 682 ze zm.)
 - 3) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 977)
 - 4) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 344)
 - 5) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 ze zm.)
 - 6) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916 ze zm.)
 - 7) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.)

- 8) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385)
- 9) Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1526 ze zm.)

➤ **Rozporządzenia:**

- 1) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 81)
- 2) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56)
- 3) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1388)
- 4) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110)
- 5) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 czerwca 2012 r. w sprawie zakresu zadań objętych mecenatem państwa w dziedzinie kultury, na które jednostki samorządu terytorialnego mogą otrzymywać dotacje, oraz sposobu i trybu przyznawania tych dotacji (Dz. U. z 2012 r. poz. 737)
- 6) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. poz. 510)
- 7) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. poz. 2153)
- 8) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. poz. 259)
- 9) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. nr 124 poz. 1304)

- 10) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. poz. 181)
- 11) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. nr 71 poz. 650)

➤ **Inne:**

- 1) Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. poz. 564)
- 2) Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r. poz. 190 i 191)

3.1.1. Konstytucja RP

Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. poz. 483 ze zm.) - ustawa zasadnicza definiuje fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego nakładając obowiązek ochrony zabytków. Art. 5 i 6 stanowią, że Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

3.1.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 poz. 840 ze zm.) w sposób kompleksowy reguluje kwestie związane z prawną ochroną zabytków. Akt ten określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Ustawa nakłada na organy administracji rządowej i samorządowej obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury.

- art. 3 niniejszej ustawy podaje definicje następujących określeń:
 - ❖ **zabytek** - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
 - ❖ **zabytek nieruchomy** – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, będąca dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
 - ❖ **zabytek ruchomy** – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będąca dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo

minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

- ❖ **zabytek archeologiczny** – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy będący tym wytworem;
 - ❖ **prace konserwatorskie** – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
 - ❖ **prace restauratorskie** - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
 - ❖ **roboty budowlane** – roboty budowlane w rozumieniu przepisów ustawy Prawo budowlane, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
 - ❖ **badania konserwatorskie** – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
 - ❖ **badania architektoniczne** – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
 - ❖ **badania archeologiczne** – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
 - ❖ **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
 - ❖ **historyczny zespół budowlany** – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
 - ❖ **krajobraz kulturowy** – postrzegana przez ludzi przestrzeń zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
 - ❖ **otoczenie** – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.
- art. 4 określa kwestię **ochrony zabytków** rozumianą jako działania podejmowane przez organy administracji publicznej, polegające na:
 - 1) zapewnieniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
 - 2) zapobieganiu zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

-
- 3) udaremnianiu niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
 - 4) przeciwdziałaniu kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
 - 5) kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
 - 6) uwzględnianiu zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz kształtowaniu środowiska.
- art. 5 definiuje pojęcie **opieki nad zabytkiem** rozumianej jako działania realizowane przez jego właściciela lub posiadacza, polegające na zapewnieniu warunków:
 - 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
 - 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
 - 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
 - 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
 - 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.
 - art. 6 określa zabytki, jakie podlegają ochronie i opiece bez względu na ich stan zachowania:
 - 1) **zabytki nieruchome** będące w szczególności:
 - krajobrazami kulturowymi,
 - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - dziełami architektury i budownictwa,
 - dziełami budownictwa obronnego,
 - obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - cmentarzami,
 - parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
 - 2) **zabytki ruchome** będące w szczególności:
 - dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - materiałami bibliotecznymi,

- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3) **zabytki archeologiczne** będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto zgodnie z art. 6 pkt 2 ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy, jednostki osadniczej.

■ art. 7 wymienia następujące **formy ochrony zabytków**:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 3) uznanie za pomnik historii,
- 4) utworzenie parku kulturowego,
- 5) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

■ art. 9 stanowi, że do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

■ art. 18 zakłada obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

■ art. 21 wskazuje, że podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest ewidencja zabytków.

- zgodnie z art. 22:
 - wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa,
 - wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.
- art. 28 stanowi, że niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora o:
 - uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
 - zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
 - zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
 - zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.
- zgodnie z art. 36 ust. 1 **pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków** wymaga:
 - 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, w tym drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
 - 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
 - 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
 - 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
 - 5) prowadzenie badań archeologicznych;
 - 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
 - 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym ten zabytek się znajduje;
 - 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
 - 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu z korzystania tego zabytku;
 - 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
 - 11) prowadzenie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;

- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.
- art. 71 ust. 1 wskazuje jako jedno z zadań z zakresu sprawowania opieki nad zabytkami finansowanie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku przez osobę fizyczną lub jednostkę organizacyjną posiadającą tytuł prawny do tego zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.
Art. 71 ust. 2 stanowi, że sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.
 - zgodnie z art. 73 osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa.
 - art. 89 określa organy ochrony zabytków, którymi są:
 - minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
 - wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

3.1.3. Prawo budowlane

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 682 ze zm.) normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. W kwestii ochrony zabytków ustawa ta wprowadza następujące regulacje:

- zgodnie z art. 5 ust. 2 obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym m. in. z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską;

- na podstawie art. 30 ust. 7 organ administracji architektoniczno – budowlanej może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy lub spowodować pogorszenie m.in. stanu zachowania zabytków.
- zgodnie z art. 39 ust. 1 – 4:
 - prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków;
 - decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków;
 - w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno – budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, przy czym wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie w terminie 30 dni od dnia doręczenia wniosku; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.
- w myśl art. 67 ust. 1, 2, 3, 4 - jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu, przy czym przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków, natomiast w stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, organ nadzoru budowlanego wydaje tę decyzję po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków; wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie w terminie 30 dni; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

3.2. Zadania i kompetencje powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Zakres zadań i kompetencji samorządu powiatowego w odniesieniu do problematyki ochrony dóbr kultury został uregulowany przede wszystkim w niżej wymienionych aktach prawnych:

- 1) Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1526 ze zm.)

Zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 7 niniejszej ustawy powiat zobowiązany jest do wykonywania określonych ustawami zadań publicznych o charakterze ponadgminnym w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- 2) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840)

- zgodnie z **art. 9 ust. 3a i 3b**:
 - informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru oraz o ostatecznym zakończeniu tego postępowania wojewódzki konserwator zabytków przekazuje niezwłocznie właściwemu staroście;
 - informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru do czasu ostatecznego zakończenia tego postępowania podaje się do publicznej wiadomości na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego znajduje się zabytek, a ponadto w siedzibie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub w sposób zwyczajowo przyjęty w miejscowości, w której znajduje się zabytek.
- na mocy **art. 12 ust. 1** ustawy - starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.
- zgodnie z **art. 50 ust. 3 i ust. 4 pkt 2** - w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Jeżeli nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.
- **art. 81 ust. 1 i 2** wprowadza możliwość udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja może być

udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Przedmiotowa dotacja zgodnie z **art. 77** może obejmować nakłady konieczne na:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7 –15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

▪ zgodnie z **art. 82 ust. 1 – 3**:

- łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót;

-
- dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru jest zadaniem z zakresu administracji publicznej;
 - w celu zapewnienia realizacji tych postanowień organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.
- na mocy **art. 87** zarząd powiatu sporządza na okres 4 lat powiatowy program opieki nad zabytkami, który przyjmuje rada powiatu po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji zarząd powiatu sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się radzie powiatu;
 - **art. 103 i 105** określa kompetencje w zakresie powoływania społecznych opiekunów zabytków:
 - starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, ustanawia społecznego opiekuna zabytków lub cofa takie ustanowienie,
 - starosta zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia,
 - starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków,
 - starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, natomiast osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna.
- 3) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 344)
- zgodnie z art. 13 ust. 4 i 5:
 - sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.
 - sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.
 - w myśl art. 29 ust. 2 – jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru

zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie.

- zgodnie z art. 68 ust. 3 przy sprzedaży nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków ustaloną cenę obniża się o 50%; jednocześnie właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

4) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. poz. 2153)

Zgodnie z niniejszym dokumentem organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych planuje się w jednostkach organizacyjnych posiadających zabytki oraz na poszczególnych stopniach administracji, ujmując stan zasobu podlegającego ochronie, określając zagrożenia i kierunki działania, sposób realizacji, niezbędne siły, środki oraz czas i koszty wykonania w sporządzanych w tym celu dokumentach: planie ochrony zabytków jednostki organizacyjnej oraz w gminnym, powiatowym, wojewódzkim i krajowym planie ochrony zabytków. Powiatowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje starosta. Podlega on uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze województwa. Plan ten jest integralną częścią planów obrony cywilnej i podlega corocznej aktualizacji w terminie do dnia 31 marca każdego roku, według stanu na dzień 31 grudnia roku poprzedniego.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU CHODZIESKIEGO

4.1. Krajowa polityka w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022 został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r., zmiany w programie wprowadzono Uchwałą nr 92 Rady Ministrów z dnia 26 lipca 2021 r. (t.j. M.P. z 2022 r. poz. 998). Przedmiotowy program utworzono na podstawie przepisów art. 84 i art. 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest on głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące

do realizacji wyznaczonych celów. Organem odpowiedzialnym za koordynację, monitorowanie i ewaluację realizacji programu jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Głównym celem programu 2019 – 2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Cel ten będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, w ramach których wyznaczono i opisano planowane do realizacji zadania.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:
 - szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
 - budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym;
 - merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;
 - konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:
 - wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich;
 - ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich;
 - wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego;
 - powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:
 - upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:
 - podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych poprzez sprzyjanie intensyfikacji współpracy między opiekunami zabytków a właściwymi służbami i instytucjami.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:
 - kampania społeczno – edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;

- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:
- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Program 2019 – 2022 zawiera szczegółowy harmonogram realizacji wraz z planem finansowym, a także określa zasady jego zarządzania, monitoringu oraz cele ewaluacji.

4.1.2. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 powstała w ramach opracowywania strategicznych dokumentów programowych rozwoju społeczno – gospodarczego państwa. Dokument został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r., a jego uzupełnienie obejmujące lata 2004 – 2020 w dniu 14 czerwca 2005 r. (*Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020*). Niniejsza strategia jest rządowym dokumentem tworzącym ramy polityki kulturalnej funkcjonującej w nowych warunkach gospodarki rynkowej, a także w kontekście wspólnoty Polski z Unią Europejską.

Misją strategii jest zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.

W dokumencie tym sformułowano cel nadrzędny jakim jest zrównoważenie rozwoju kultury w regionach oraz cele uzupełniające:

- wzrost efektywności zarządzania sferą kultury;
- zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury;
- wzrost udziału kultury w PKB;
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków;
- modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury;
- wzrost uczestnictwa w kulturze;
- rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w programach szkolnych;
- efektywna promocja twórczości;
- promocja polskiej kultury za granicą;
- ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem;
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury;

- rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Instrumentem realizacji strategii w zakresie zagadnień związanych z zabytkami i dziedzictwem kulturowym jest Narodowy Program Kultury *Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego* oraz Program Operacyjny *Dziedzictwo kulturowe*.

Celem Narodowego Programu Kultury *Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego* jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków, kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków, podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego, zabezpieczenie zabytków i archiwaliów przed nielegalnym wywozem za granicę.

Z kolei w Programie Operacyjnym *Dziedzictwo kulturowe* wyznaczone zostały dwa priorytety: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu pierwszego jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji oraz zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę. Priorytet drugi koncentruje się na zadaniach związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

4.1.3. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 została przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. (M.P. z 2020 r. poz. 1060). Główny cel strategii - wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków - realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe:

1. zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne,
2. wzmocnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich,
3. zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W ramach celu szczegółowego nr 2 SRKS wyróżniono następujące priorytety:

- tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocniania uczestnictwa w kulturze;

- ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury;
- digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury;
- wzmocnienie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę;
- wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego, m.in. przez różnorodne inwestycje w jego elementy: dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocję dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz uznanego przez Prezydenta RP za Pomniki Historii, a także rozwój turystyki kulturowej. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków – zgodnie z celami określonymi w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019 – 2022.

4.2. Wojewódzka polityka w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego

4.2.1. Program opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021 - 2024

Program opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został uchwałą nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20.12.2021 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2022 r. poz. 58).

Głównym zamierzeniem niniejszego programu jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski. Celem działania Samorządu Województwa jest zharmonizowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Prowadzenie spójnej polityki i zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego oraz współdziałanie wszystkich szczebli jednostek samorządu terytorialnego w województwie z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi, podmiotami gospodarczymi, posiadaczami i użytkownikami zabytków umożliwi osiągnięcie wyznaczonych celów i zamierzeń określonych w ww. dokumencie.

Głównym celem *Programu opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021 – 2024* jest stworzenie przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbanie o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń. Cel ten będzie realizowany poprzez cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, w ramach których zostały wyznaczone i opisane planowane do realizacji zadania.

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego:

- podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków:
 - monitorowanie i aktualizacja wiedzy na temat stanu zachowania, potrzeb remontowych i inwestycji w obiektach zabytkowych znajdujących się w posiadaniu i użytkowaniu Samorządu Województwa Wielkopolskiego lub jego jednostek organizacyjnych;
 - planowanie i podejmowanie zadań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ruchomymi i nieruchomymi będącymi w posiadaniu lub użytkowaniu Samorządu Województwa Wielkopolskiego lub jego jednostek organizacyjnych;
 - zapewnienie w budżecie samorządu województwa środków finansowych na prowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych zabytków nieruchomych i ruchomych, będących własnością różnych podmiotów a znajdujących się na terenie województwa wielkopolskiego.
- wspieranie ochrony zabytków archeologicznych:
 - kontynuacja oraz planowanie badań archeologicznych przez instytucje podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego.
- popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego:
 - organizacja konkursów upowszechniających wiedzę na temat regionalnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
 - wspieranie działalności edukacyjnej, upowszechnieniowej i kulturalnej obejmującej niematerialne dziedzictwo Wielkopolski;
 - wspieranie badań nad historią i dziedzictwem niematerialnym Wielkopolski;
 - wspieranie tworzenia repozytoriów wiedzy o lokalnym dziedzictwie niematerialnym Wielkopolski ze szczególnym zwróceniem uwagi na wykorzystanie technik cyfrowych;
 - promowanie regionalnych zespołów muzycznych i folklorystycznych, rzemieślników oraz artystów ludowych.
- monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:
 - uwzględnianie w wojewódzkich dokumentach strategicznych i planistycznych wytycznych zapewniających ochronę wartościowych elementów krajobrazu kulturowego;
 - uwzględnianie dziedzictwa kulturowego w obrębie planowania rozwoju powiązań komunikacyjnych również w wymiarze międzywojewódzkim;

- zapobieganie zagrożeniu dla cennych krajobrazów kulturowych poprzez nadmierną ekspansję inwestycyjną.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego:

- wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe:
 - wsparcie nowoczesnej oferty edukacyjnej kształtującej świadomość regionalną, opartej na wykorzystaniu zabytków, tradycji i dziedzictwa kulturowego;
 - stwarzanie warunków współpracy pomiędzy szkołami a instytucjami kultury Samorządu Województwa;
 - wspieranie konkursów adresowanych do młodzieży, dających możliwość poznania regionalnego dziedzictwa kulturowego;
 - wspieranie wydarzeń cyklicznych związanych z lokalnymi historiami Wielkopolski lub kulturą ludową;
 - wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe jako element wzmacniający poczucie tożsamości.
- wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat:
 - podejmowanie działań zmierzających do wyeksponowania obiektów związanych z Powstaniem Wielkopolskim;
 - podejmowanie i wspieranie inicjatyw związanych z ochroną miejsc pamięci dotyczących Powstania Wielkopolskiego;
 - wspieranie publikacji związanych z Powstaniem Wielkopolskim;
 - wspieranie projektów edukacyjnych w tym konkursów oraz wydarzeń cyklicznych i jednorazowych związanych z Powstaniem Wielkopolskim.
- stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej:
 - wspieranie projektów zgłaszanych przez stowarzyszenia, fundacje, organizacje pozarządowe i inne podmioty, które prowadzą działania popularyzatorskie i edukacyjne w zakresie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
 - popularyzowanie idei społecznej opieki nad zabytkami i jej znaczenia w kształtowaniu kapitału społecznego wspólnot lokalnych.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa:

- wsparcie zagospodarowywania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne:
 - propagowanie rozwoju turystyki w obiektach zabytkowych poprzez wspieranie turystyki kulturowej i rekreacyjnej;
 - promowanie istniejących szlaków kulturowych (Szlak Piastowski) oraz tworzenie nowych (Szlak Pracy Organicznej) jako istotnych działań dla promocji regionu;
 - wspieranie działań prowadzonych dla rozszerzenia listy miejsc objętych statusem Pomnika Historii oraz promowanie miejsc posiadających taki status;
 - propagowanie idei tworzenia parków kulturowych jako zintegrowanych form ochrony krajobrazu i lokalnych wartości kulturowych;
 - wspieranie rozwoju turystyki związanej z pamięcią o Powstaniu Wielkopolskim w tym w szczególności przedsięwzięć zmierzających do tworzenia szlaków i miejsc pamięci o Powstaniu Wielkopolskim.
- wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych:
 - promowanie zabytków poprzez wsparcie dla publikacji i wydawnictw popularyzujących szlaki kulturowe oraz obiekty zabytkowe znajdujące się na szlakach lub w ich pobliżu;
 - wspieranie publikacji dotyczących dziedzictwa niematerialnego;
 - promowanie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa wiejskiego.
- wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla Wielkopolski:
 - promowanie twórczości, wytworów, dzieł i aktywności lokalnych rzemieślników, artystów ludowych, muzyków oraz zespołów muzycznych i folklorystycznych, a także twórców inspirowanych się twórczością lokalną i regionalną;
 - wsparcie dla inicjatyw związanych z pokazami dawnych rzemiosł, technik, działań twórczych;
 - zaangażowanie instytucji kultury Samorządu Wielkopolskiego w działania edukacyjne, popularyzatorskie, upowszechnieniowe obejmujące niematerialne dziedzictwo Wielkopolski poprzez tworzenie kolekcji muzealnych w oparciu o kulturowe dziedzictwo regionu oraz organizowanie wystaw i programów poświęconych lokalnemu dziedzictwu z udziałem twórców regionalnych.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:

- włączanie zabytków w procesy gospodarcze:

- wzmacnianie infrastruktury kultury poprzez rozwój instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego i innych szlaków kulturowych;
 - wspieranie inicjatyw gospodarczych związanych z wytwarzaniem produktów regionalnych oraz wprowadzaniem ich do obrotu;
 - wspieranie powstawania miejsc pracy związanych z udostępnianiem zabytków, edukacją kulturową oraz interpretacją dziedzictwa;
 - popularyzowanie działalności związanej z konserwacją, restauracją oraz dokumentacją zabytków.
- włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami:
 - wspieranie cyfryzacji i digitalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego poprzez realizację projektów im poświęconych, a także poprzez rozwijanie kompetencji cyfrowych i upowszechnianie dobrych praktyk.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych:

- udostępnianie obiektów zabytkowych:
 - popularyzowanie wśród właścicieli obiektów zabytkowych idei powszechnej dostępności obiektów zabytkowych z uwzględnieniem dostępności osób ze szczególnymi potrzebami;
 - prowadzenie działalności wydawniczej, mającej na celu wzrost społecznej świadomości znaczenia obiektów zabytkowych jako powszechnie dostępnego dobra wspólnego.
- wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania:
 - publikowanie na stronach internetowych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego informacji o możliwościach ubiegania się o dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach;
 - publikacja informacji o funduszach ze środków Unii Europejskiej;
 - publikowanie informacji o możliwościach dotacji w Monitorze Wielkopolskim.

Ponadto w przedmiotowym programie opisano zasoby dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego z uwzględnieniem zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych, pomników historii, parków kulturowych, dóbr kultury współczesnej, instytucji kultury podległych Samorządowi Województwa Wielkopolskiego, parków narodowych i krajobrazowych oraz niematerialnego dziedzictwa kultury. Dokonano również charakterystyki i analizy stanu zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków będących w posiadaniu Województwa Wielkopolskiego i wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych.

4.2.2. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku jest dokumentem opracowanym przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego i przyjętym przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwałą nr XVI/287/20 dnia 27 stycznia 2020 r.

Strategia określa nowy model rozwoju regionalnego. Celem generalnym jest kreowanie wzrostu gospodarczo - społecznego województwa z uwzględnieniem dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego w celu zapewnienia swoim mieszkańcom dobrych warunków życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze.

Jednym z celów operacyjnych Strategii jest rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu realizowany poprzez kształtowanie i wzmacnianie postaw prospołecznych, równościowych, innowacyjnych, w tym innowacji społecznych, wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury oraz rozwój przemysłu czasu wolnego, w którym dużą rolę odgrywać ma odpowiednie wykorzystanie potencjału obszarów wiejskich oraz szlaków turystyki kulturowej.

Wielkopolskę wyróżnia bogactwo dziedzictwa kulturowego. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców oraz utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, ale także dla zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze oraz wzmocnienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury m. in. poprzez:

- rozwój wielkopolskich instytucji kultury – celem działań w ramach projektu będzie wsparcie funkcjonowania wielkopolskich instytucji kultury na jak najwyższym poziomie (inicjatywy związane z rozwojem m. in. wielkopolskich teatrów, muzeów i bibliotek);
- rozwój i promocja produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego – celem projektu jest zachowanie, ochrona, promowanie i dalszy rozwój znaczącego potencjału turystyki kulturowej Wielkopolski, opartej głównie na szczególnej roli regionu w historii Polski, w tym szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza Szlaku Piastowskiego ze względu na jego rangę i znaczenie historyczne.

4.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+ uchwalony został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwałą nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2019 r. poz. 4021).

Niniejszy plan jest najważniejszym dokumentem Samorządu Województwa Wielkopolskiego określającym politykę przestrzenną w granicach administracyjnych regionu. Określa on model rozwoju przestrzennego, cele polityki przestrzennej i kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa oraz rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, a także zasady zagospodarowania obszarów funkcjonalnych.

Nowym wymiarem polityki przestrzennej jest wprowadzenie planowania funkcjonalnego na obszarach charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwoju. Wyznaczenie granic obszarów funkcjonalnych oraz określenie zasad ich zagospodarowania służyć ma przede wszystkim koordynacji działań podejmowanych przez różne podmioty na terenie występowania szczególnych zjawisk i problemów przestrzennych. Podstawowym celem *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+* jest stworzenie podstaw dla zachowania lub przywracania ładu przestrzennego i zapewnienia zrównoważonego rozwoju Wielkopolski.

Określone w planie zasady zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych, stanowiące uszczegółowienie kierunków zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru województwa, powinny być uwzględnione w dokumentach planistycznych szczebla lokalnego.

Realizacja polityki przestrzennej i kierunków zagospodarowania przestrzennego na poziomie regionalnym prowadzona będzie poprzez działania samorządu województwa polegające w szczególności na:

- określeniu preferencji dla zróżnicowanych form rozwoju społeczno-gospodarczego;
- wdrożeniu zasad ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu;
- zabezpieczeniu możliwości realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, zwłaszcza w zakresie systemów transportowych i infrastrukturalnych;
- uwzględnieniu wymagań wynikających z potrzeb obronności i bezpieczeństwa publicznego.

Plan zawiera charakterystykę zasobów dziedzictwa kulturowego z uwzględnieniem obiektów uznanych za najbardziej wartościowe w skali kraju i Europy (obiekty z Listy Dziedzictwa Europejskiego i Pomniki Historii), zabytków nieruchomych, ruchomych oraz archeologicznych, obszarów cennych kulturowo, szlaków kulturowych, obiektów kultu religijnego, miejsc pamięci narodowej, instytucji kultury, wydarzeń kulturalnych i niematerialnego dziedzictwa kultury. W planie opisano również zjawiska zagrażające zachowaniu zabytków i utrudniające dostęp do dziedzictwa kulturowego.

Model rozwoju przestrzennego województwa oparto na koncepcji zakładającej wspieranie biegunów wzrostu, czyli obszarów o najwyższym potencjale społeczno-gospodarczym, które stanowią źródło czynników rozwoju, wraz z równoczesnym wzmocnieniem obszarów otaczających. Dla realizacji ww. modelu rozwoju sformułowano osiem celów polityki przestrzennej:

1. Kształtowanie spójnej przestrzeni osadniczej.
2. Ochrona walorów przyrodniczych.
3. Kształtowanie i racjonalne gospodarowanie zasobami środowiska przyrodniczego.
4. Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji.
5. Zrównoważony rozwój rolnictwa.
6. Poprawa dostępności komunikacyjnej województwa.

7. Rozwój efektywnej i innowacyjnej infrastruktury technicznej.
8. Zapewnienie bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałanie zagrożeniom.

Plan zakłada, że potencjał kulturowy i charakterystyczny krajobraz regionu stanowią istotne elementy rozwoju i wzrostu identyfikacji Wielkopolski w skali kraju i Europy, są również ważnym czynnikiem kształtowania poczucia tożsamości narodowej i regionalnej mieszkańców. Działania w tym zakresie wpłyną na podniesienie jakości przestrzeni, a tym samym na poprawę warunków życia mieszkańców i wymierne korzyści społeczno-gospodarcze. Priorytetem polityki przestrzennej w zakresie środowiska kulturowego będzie kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego w oparciu o strategiczne pasmo kulturowe Wielkopolski – Szlak Piastowski wraz z głównymi punktami węzłowymi w Poznaniu, Gnieźnie i Kaliszu, ze szczególnym podkreśleniem roli miejscowości, które uznaje się za pierwsze stolice wczesnopiastowskiej Polski w Poznaniu, Gnieźnie, na Ostrowie Lednickim oraz w Gieczu i Grzybowie. Niemniej istotnym aspektem działań będzie zachowanie innych obiektów i obszarów cennych kulturowo oraz wzmacnianie działań ochronnych w ich obrębie. Dotyczyć one będą zarówno ochrony pojedynczych obiektów, jak i całych układów przestrzennych miast i wsi oraz innych obszarów cennych kulturowo, a także poprawy jakości całej przestrzeni kulturowej regionu. Bogactwo przestrzeni Wielkopolski wymaga ponadto podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa. Polityka przestrzenna ukierunkowana zostanie zatem na zachowanie i utrzymanie naturalnych i kulturowych walorów środowiska. Priorytetem zagospodarowania przestrzennego województwa w zakresie krajobrazu będzie ochrona obszarów o najwyższych walorach środowiska przyrodniczego i kulturowego. Kluczowym elementem określenia działań ochronnych będzie identyfikacja krajobrazów priorytetowych, które zostaną określone w ramach audytu krajobrazowego dla województwa wielkopolskiego. Audyt krajobrazowy przeprowadzony zostanie w celu zinventaryzowania zasobów krajobrazowych regionu. Na podstawie ich oceny wyznaczone zostaną krajobrazy priorytetowe, które ze względu na swoje walory powinny zostać zachowane i chronione. Bogactwo kulturowe i przyrodnicze Wielkopolski stwarza możliwość rozwoju konkurencyjnych form turystyki i rekreacji w oparciu o wyjątkowe i specyficzne potencjały.

Dla osiągnięcia przedmiotowego celu polityki przestrzennej określono następujące kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa wraz ze szczegółowym opisem działania w celu ich realizacji:

- wzmacnianie tożsamości narodowej i regionalnej (poprzez kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego – Szlaku Piastowskiego, zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego, poprawę jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu, rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej);
- rozwój zróżnicowanych form turystyki i rekreacji (poprzez zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki, rozwój turystyki kulturowej, kwalifikowanej, wypoczynkowej, biznesowej, poprawę obsługi ruchu turystycznego).

W ramach terytorializacji polityki rozwoju plan wyznacza obszary funkcjonalne. Dokument zawiera ich charakterystykę oraz określa sformułowane w stosunku do nich cele polityki przestrzennej i zasady zagospodarowania przestrzennego.

W planie wskazano Chodzież jako jedno z najatrakcyjniejszych krajobrazowo obszarów miast na obszarze województwa, łączących historyczny układ przestrzenny i topografię terenu, wymagających zachowania i wzmocnienia działań ochronnych. Ponadto gminy Chodzież i Szamocin zaliczono do obszarów o wysokim potencjale przyrodniczym, kulturowym i krajobrazowym dla rozwoju turystyki i rekreacji, które generują ruch turystyczny o znaczeniu regionalnym lub posiadają do tego duże predyspozycje.

4.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego został opracowany przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego i uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwałą nr LI/1000/23 z dnia 27 marca 2023 r. Ww. dokument jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Stanowi podstawę do podejmowania działań związanych z ochroną i kształtowaniem krajobrazu w procesie planowania i zagospodarowania przestrzennego, poprzez uwzględnianie wniosków i rekomendacji w dokumentach planistycznych na poziomie regionalnym i lokalnym.

Obok zasobów przyrodniczych elementem wyróżniającym się i wpływającym na charakter krajobrazu jest dziedzictwo kulturowe, będące obrazem historii rozwoju przestrzennego regionu. Szczególne znaczenie dla krajobrazu Wielkopolski mają: układy przestrzenne miast i wsi o zachowanych walorach historycznych i kompozycyjnych, obiekty sakralne, zespoły rezydencjonalno-parkowe i folwarczne, cmentarze, aleje drzew i pasy zadrzewień śródpolnych, a także obszary tradycyjnego osadnictwa wiejskiego.

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego określa w szczególności:

- krajobrazy występujące na terenie województwa;
- lokalizację krajobrazów priorytetowych;
- lokalizację i granice obszarów prawnie chronionych:
 - parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu;
 - parków kulturowych;
- zagrożenia dla możliwości zachowania krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów objętych formami ochrony;
- rekomendacje i wnioski dotyczące kształtowania i ochrony krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów objętych formami ochrony;
- lokalne formy architektoniczne zabudowy w obrębie krajobrazów priorytetowych.

Sformułowane w audycie rekomendacje i wnioski dotyczą m.in.:

- form ochrony przyrody;
- form ochrony zabytków:
 - wskazania obiektów proponowanych do uznania za pomnik historii;
 - wskazania obszarów, które powinny być objęte ochroną za pomocą ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (ustanowienie w mpzp stref ochrony konserwatorskiej);
- kierunków i zasad kształtowania zabudowy, zagospodarowania i użytkowania terenów, w odniesieniu do poziomu regionalnego i lokalnego, dla którego można określić szerokie spektrum zasad zagospodarowania terenu oraz kształtowania zabudowy, z uwzględnieniem lokalnych form architektonicznych;
- wykonywania zadań mających na celu co najmniej zachowanie dotychczasowego stanu krajobrazu.

Audyt ma charakter opisowy i waloryzacyjny (poprzez identyfikację krajobrazów, określenie typologii i ich wartości), ochronny (poprzez ustalenie zagrożeń dla krajobrazów priorytetowych i narzędzi ich ochrony) oraz kształtujący (poprzez wpływ na kształtowanie polityki przestrzennej za pośrednictwem innych aktów realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego). Dokument ten bezpośrednio wpływa na akty dotyczące planowania przestrzennego jakimi są: plan zagospodarowania przestrzennego województwa, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Audyt krajobrazowy wpływa również na zapisy uchwały reklamowej określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowanych oraz ogrodzeń poprzez regulacje zawarte w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 19 ust. 1b pkt 3).

4.3. Programy opieki nad zabytkami gmin powiatu chodzieskiego

Wszystkie gminy powiatu chodzieskiego posiadają aktualne programy opieki nad zabytkami:

Miasto i Gmina Budzyń

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Budzyń na lata 2022 – 2025, przyjęty Uchwałą nr XXXI/340/2022 Rady Miejskiej w Budzynie z dnia 25 kwietnia 2022 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2022 r. poz. 3621).

Miasto Chodzież

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Miejskiej w Chodzieży na lata 2023 – 2026, przyjęty Uchwałą nr LX/442/2023 Rady Miejskiej w Chodzieży z dnia 27 lutego 2023 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2023 r. poz. 2503).

Gmina Chodzież

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chodzież na lata 2020 – 2023, przyjęty Uchwałą nr XXIII/163/2020 Rady Gminy Chodzież z dnia 22 września 2020 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2020 r. poz. 7233).

Miasto i Gmina Margonin

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Margonin na lata 2021 – 2024, przyjęty Uchwałą nr XXXI/313/2021 Rady Miasta i Gminy Margonin z dnia 19 października 2021 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2021 r. poz. 7889).

Miasto i Gmina Szamocin

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Szamocin na lata 2020 – 2023, przyjęty Uchwałą nr XI/114/20 Rady Miejskiej w Szamocinie z dnia 14 lutego 2020 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2020 r. poz. 1683)

4.4. Gminna ewidencja zabytków

Wszystkie gminy powiatu chodzieskiego posiadają gminne ewidencje zabytków nieruchomych oraz zabytków archeologicznych:

Miasto i Gmina Budzyń

Gminna ewidencja zabytków nieruchomych oraz gminna ewidencja zabytków archeologicznych gminy Budzyń wykonane w 2012 r., ujęte w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Budzyń na lata 2022 – 2025, przyjętym Uchwałą nr XXXI/340/2022 Rady Miejskiej w Budzynie z dnia 25 kwietnia 2022 r. Brak zarządzenia Burmistrza Miasta i Gminy Budzyń w sprawie przyjęcia gminnej ewidencji zabytków.

Miasto Chodzież

Gminna ewidencja zabytków nieruchomych oraz gminna ewidencja zabytków archeologicznych miasta Chodzieży wykonane w 2009 r., ujęte w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Miejskiej w Chodzieży na lata 2023 – 2026, przyjętym Uchwałą nr LX/442/2023 Rady Miejskiej w Chodzieży z dnia 27 lutego 2023 r. Brak zarządzenia Burmistrza Miasta Chodzieży w sprawie przyjęcia gminnej ewidencji zabytków.

Gmina Chodzież

Gminna ewidencja zabytków nieruchomych oraz gminna ewidencja zabytków archeologicznych gminy Chodzież wykonane w 2012 r., przyjęte Zarządzeniem nr 35/2015 Wójta Gminy Chodzież z dnia 30 marca 2015 r.

Miasto i Gmina Margonin

Gminna ewidencja zabytków nieruchomych gminy Margonin wykonana w 2012 r. **oraz gminna ewidencja zabytków archeologicznych** wykonana w 2013 r., obie przyjęte Zarządzeniem nr 4/2018 Burmistrza Miasta i Gminy Margonin z dnia 4 stycznia 2018 r.

Miasto i Gmina Szamocin

Gminna ewidencja zabytków nieruchomości gminy Szamocin wykonana w 2011 r. oraz **gminna ewidencja zabytków archeologicznych** wykonana w 2012 r., obie przyjęte Zarządzeniem nr 25/2015 Burmistrza Miasta i Gminy Szamocin z dnia 19 czerwca 2015 r.

5. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU CHODZIESKIEGO

5.1. Rys geograficzno – historyczny powiatu chodzieskiego

Powiat chodzieski położony jest w północnej części województwa wielkopolskiego i terytorialnie obejmuje gminę miejską Chodzież, gminy miejsko – wiejskie: Budzyń, Margonin i Szamocin oraz gminę wiejską Chodzież. Zajmuje powierzchnię 679 km². Na terenie powiatu zlokalizowana jest linia kolejowa nr 354 relacji Poznań – Piła, uruchomiona w 1879 r., łącząca Poznań z Pruską Koleją Wschodnią (Ostbahn) - magistralą z Berlina do Królewca zbudowaną w latach 1846 – 1873. Poza tym przebiega tu droga krajowa nr 11 relacji Kołobrzeg – Poznań – Bytom oraz drogi wojewódzkie: nr 190 Krajenka – Gniezno, nr 191 Chodzież – Szamocin oraz nr 193 Chodzież – Gołańcz.

Obszar powiatu pod względem geograficznym należy do mezoregionu Pojezierza Chodzieskiego, które znajduje się w makroregionie Pojezierza Wielkopolskiego oraz mezoregionu Doliny Środkowej Noteci. Rzeźba terenu ukształtowana jest głównie przez formy polodowcowe. W krajobrazie dominują wzgórza morenowe rozciągające się od Gontyńca – jednego z najwyższych wzniesień północnej Wielkopolski (191,5 m n.p.m.) do Pietronek i Chodzieży. W okolicach Budzyna i Wyszyn występują płaskie pola sandrowe, natomiast w okolicach Margonina i Szamocina pofalowane tereny moreny dennej ze skarpą doliny Noteci i łąkami nadnoteckimi.

Krajobraz powiatu urozmaicają jeziora: Margonińskie, Laskowskie, w Chodzieży - Miejskie, Karczewnik i Strzeleckie oraz 22 mniejsze naturalne zbiorniki wodne. Około 35% obszaru zajmują lasy. Są one administrowane przez Nadleśnictwa Podanin i Sarbia. Przeważają drzewostany sosnowe z udziałem dębów, brzoź i świerków. Wzniesienie Gontyniec otaczają lasy bukowe. Za sprawą wzgórz, jezior i lasów obszar rozciągający się od Oleśnicy i Chodzieży po Szamocin i Margonin już ponad sto lat temu nazwany został Szwajcarią Poznańską, a obecnie określany jest jako Szwajcaria Chodzieska, która wraz z Doliną Noteci i nadnoteckimi łąkami tworzy krajobraz o unikatowych walorach przyrodniczych.

We wczesnym średniowieczu (VIII – XI w.) na terenie obecnego powiatu chodzieskiego istniały osady, m.in. w Chodzieży, Oleśnicze, Mirowie i Ratajach oraz grodziska: w Laskowie, Margoninie i Sułaszewie. Pas nadnotecki był naturalną granicą między plemionami Polan i Pomorzan. Sieć osadnicza zaczęła rozwijać się na przestrzeni XIII - XIV w. Pierwsze wsie powstawały przede wszystkim wzdłuż głównego szlaku komunikacyjnego wiodącego z Poznania przez Rogoźno, Chodzież i Ujście do Kołobrzegu. Do najstarszych miejscowości

ziemi chodzieskiej należy Żoń, Jaktorowo, Próchnowo, Ostrówki, Laskowo, Margonin, Szamocin, Podstolice, Studzieniec, Oleśnica, Strzelce, Nietuszkowo.

W związku z wprowadzonym za panowania Kazimierza Wielkiego nowym podziałem administracyjnym państwa polskiego, ziemia chodzieska znalazła się w granicach województwa kaliskiego. Znaczne jej obszary były własnością rodów szlacheckich. Z czasem z osad wiejskich położonych na szlakach handlowych rozwinęły się miasta: w XV w. Margonin, Chodzież i Budzyń. Z powodu stosunkowo niewielkiego zaludnienia tych terenów, w XVII – XVIII w. nastąpiło nasilenie akcji kolonizacyjnej, w wyniku której sprowadzono nowych osadników głównie z Niemiec i Holandii. Przybysze ci znając techniki prac melioracyjnych zamieniali podmokłe tereny w łąki i grunty orne. Zajmowali się głównie hodowlą owiec, co przyczyniło się do rozwoju sukiennictwa w miastach (Chodzieży i Szamocinie).

Po I rozbiorze Polski w 1772 r. ziemie obecnego powiatu chodzieskiego przeszły pod panowanie Prus. Wówczas rozpoczęła się intensywna kolonizacja niemiecka. W latach 1807 – 1815 tereny te znalazły się w granicach Księstwa Warszawskiego, następnie po klęsce jego twórcy - Napoleona Bonaparte, ponownie zostały przejęte przez Prusy. Według nowego podziału administracyjnego weszły one w skład utworzonego Wielkiego Księstwa Poznańskiego i należącej do niego rejencji bydgoskiej. W 1815 r. został utworzony powiat chodzieski, początkowo z siedzibą w Pile, a od 1818 r. w Chodzieży. Obejmował on sześć miast: Budzyń, Chodzież, Margonin, Piłę, Szamocin i Ujście oraz sto trzydzieści wsi. Duże znaczenie dla rozwoju gospodarczego i przemysłowego powiatu miała kanalizacja i przystosowanie rzeki Noteci do spławu towarów do Bałtyku (głównie drewna, zboża i innych produktów rolnych) oraz budowa kolei: w 1851 r. uruchomiono linię Krzyż – Piła – Bydgoszcz, w 1873 r. Piła – Tczew, w 1879 r. Poznań – Chodzież - Piła – Kołobrzeg. Po utworzeniu linii do Czarnkowa przez Ujście oraz w 1908 r. z Chodzieży do Gołańczy przez Margonin i Szamocin, miasta powiatu uzyskały połączenia kolejowe. W połowie XIX w. w Chodzieży powstały fabryki fajansu, a później porcelany.

Po I wojnie światowej, na mocy Traktatu Wersalskiego w 1920 r. ziemia chodzieska znalazła się w granicach państwa polskiego, które odzyskało niepodległość. W okresie międzywojennym Chodzież była stolicą powiatu chodzieskiego, leżącego na pograniczu polsko – niemieckim. Najważniejszymi miejscowościami były: Chodzież, Budzyń, Margonin, Szamocin, Ujście i Kaczory. Powiat wyróżniał się wówczas dobrze rozwiniętym przemysłem – funkcjonowały tu cegielnie, tartaki, firmy budowane, kopalnie żwiru, warsztaty rzemieślnicze, huty szkła w Ujściu i Dziembówku oraz fabryki, wśród których największymi były Fabryka Porcelany w Chodzieży i Fabryka Fajansu w Chodzieży. Po wyzwoleniu, przedsiębiorstwa i zakłady, które w większości należały do Niemców, były przejmowane drogą wykupu przez Polaków. W 1920 r. rozpoczęła działalność pierwsza szkoła średnia w Chodzieży, obejmująca swym zasięgiem uczniów całego powiatu. W 1922 r. została upaństwowiona i przyjęła nazwę Państwowego Gimnazjum im. św. Barbary, a po reformie szkolnictwa w 1932 r. przemianowana na Państwowe Gimnazjum i Liceum im. św. Barbary. Budynek szkoły powstał na fundamentach starego kościoła katolickiego p.w. św. Barbary. Drugą ważną placówką oświatową była polska szkoła rolnicza w Chodzieży. Ważną rolę pełniło Towarzystwo Czytelni Ludowych, założone jeszcze za czasów zaborów oraz Związek Nauczycielstwa Polskiego

z kołem w Chodzieży (założonym w 1930 r.) oraz Budzynie, Ujściu, Kaczorach, Margoninie i Szamocinie (założonymi w 1933 r.). Dobrze rozwinięty był rynek prasowy: od 1921 r. wydawana była „Gazeta Nadnotecka”, od 1931 r. dziennik „Nasza Chodzież”.

Po wybuchu II wojny światowej powiat chodzieski został zajęty przez Niemców 6 września 1939 r. Pod okupacją znajdował się do 1945 r. W 1975 r. w wyniku reformy administracyjnej został zlikwidowany, a wchodzące w jego skład gminy włączono do utworzonego województwa pilskiego. Z dniem 1 stycznia 1999 r. został on restytuowany. Obecnie obejmuje pięć gmin. Przynależne do niego przed 1975 r. gminy Ujście i Kaczory znajdują się teraz w granicach powiatu pilskiego.

Uwarunkowania historyczne kształtują krajobraz kulturowy ziemi chodzieskiej, który tworzą powstałe na przestrzeni wieków układy urbanistyczne i ruralistyczne, katolickie i ewangelickie kościoły oraz katolickie, ewangelickie i żydowskie cmentarze stanowiące świadectwo wielokulturowego dziedzictwa Wielkopolski, dwory i pałace wraz z założeniami parkowymi, zespoły folwarczne, szkoły, dworce i stacje kolejowe, zabytki techniki, a także miejska i wiejska zabudowa mieszkalna oraz gospodarcza.

5.2. Zabytki nieruchome

5.2.1. Charakterystyka krajobrazu kulturowego powiatu

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3 pkt. 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W celu ochrony oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej cytowana wyżej ustawa przewiduje ochronę poprzez wpis do rejestru zabytków cennych kulturowo struktur przestrzennych – układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz krajobrazów kulturowych (art. 6 ust. 1 pkt. 1 lit. a i b).

❖ Obszarowe wpisy do rejestru zabytków

W powiecie chodzieskim znajdują się trzy układy urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków: Chodzież, Margonin i Szamocin.

- **Chodzież – układ urbanistyczny** wpisany do rejestru zabytków pod numerem: kl. IV – 73/22/56 decyzją z dnia 17.03.1956 r.

Miasto rozwinęło się z osady o co najmniej XIII – wiecznej metryce, która powstała przy szlaku handlowym z Gniezna do Ujścia. Wieś przedlokacyjna usytuowana była prawdopodobnie między dzisiejszymi ulicami Zamkową i Boczną, miała układ wrzecionowaty. Najstarszy zapis dotyczący osady pochodzi z 1403 r. i związany jest z imieniem plebana tutejszego kościoła. Lokacja miasta na prawie magdeburskim miała miejsce w 1434 r. z inicjatywy ówczesnego właściciela Chodzieży Trojana z Łekna z rodu Pałuków. Przywilej lokacyjny wystawił król Władysław Jagiełło. Miasto powstało na północ

od wsi, jego zabudowa skupiona była wokół wytyczonego prostokątnego rynku, przy którym znajdował się kościół parafialny z otaczającym go cmentarzem oraz przy ulicach wylotowych. Chodzież stanowiła do 1918 r. własność prywatną: najpierw Pałuków, od 2 połowy XV w. Potulickich, od 1648 r. do 1830 r. Grudzińskich herbu Grzymała. Następnie należała do Ferdynanda von Zacha z pobliskich Strzelec, a w latach 1854 – 1918 do Königsmarcków.

Od XVII w. do lat XX-tych XIX w. Chodzież była ważnym ośrodkiem rzemiosła sukienniczego, zapoczątkowanego w 1656 r. wraz z osiedleniem się w mieście niemieckich sukienników przybyłych ze spalonego Leszna, którzy rok później utworzyli swój cech. Druga fala napływu niemieckich sukienników nastąpiła w 1 połowie XVIII w. dzięki staraniom Grudzińskich, prawdopodobnie po wielkiej zarazie, jaka ogarnęła Wielkopolskę w latach 1709 – 1710 i wojnie północnej. Największa prosperita sukiennictwa miała miejsce w 4 ćwierci XVIII w. Oprócz Polaków i Niemców Chodzież zamieszkiwali również Żydzi, którzy tworzyli tu dużą gminę.

Pierwszy kościół parafialny w Chodzieży istniał już w czasach przedlokacyjnych, przypuszczalnie od XIII w. i mniej więcej na tym samym miejscu co obecny. Prawdopodobnie w 1480 r. Przecław Potulicki, kasztelan rogoziński, zbudował ceglany zamek, którego relikty znajdują się na terenie po rozebranej fabryce porcelitu przy ul. Grudzińskich (dawniej ul. Franciszka Buszczaka). W końcu XV w. założono szpital - przytułek dla starców, przy którym powstał drewniany kościół p.w. Świętej Trójcy, erygowany w 1482 r. Obiekt ten wraz z przylegającym do niego cmentarzem znajdował się na narożniku obecnych ulic Krasińskiego i Wojska Polskiego. W 1789 r. spłonął i nie został już odbudowany. Z 1663 r. pochodzą wzmianki o katolickim kościele św. Barbary, drewnianym z wieżą z muru pruskiego, wybudowanym dla przybyłych niemieckich sukienników na powstałym wówczas Przedmieściu Poznańskim (dzisiejszej ulicy Żeromskiego). Świątynia została zniszczona przez huragan w 1818 r., znajdujący się przy niej cmentarz sprzedano w 1910 r. pod budowę katolickiej szkoły powszechnej.

Po drugiej fali napływu sukienników niemieckich w 1 połowie XVIII w., na zachód od rynku założono tzw. Nowe Miasto (rejon obecnej ulicy Kościuszki), które było osiedlem tkaczy. Miało ono kształt wydłużonego placu, przy którym wytyczono bardzo wąskie i wydłużone parcele. Na każdej mieścił się dom zwrócony szczytem do ulicy, od którego odchodził w głąb podwórza długi ciąg zabudowy gospodarczej związany z cyklem produkcyjnym sukna. Podwórze przechodziło w ogród, w którym stały lamusy tkackie. W 1774 r. wzniesiono tu drewniany kościół protestancki, który po pożarze w 1780 r. popadł w ruinę i w 1829 r. został zastąpiony nowym murowanym, rozebrany w latach 50-tych XX w. Drugim segmentem lokacji XVIII-wiecznego Nowego Miasta był wschodni odcinek obecnej ulicy Wojska Polskiego.

Dzielnica żydowska usytuowana była w południowej części miasta między rynkiem a zamkiem. Przy obecnej ulicy Zamkowej znajdowała się najpierw drewniana, spalona w 1713 i 1835 r., a od 2 połowy XIX w. murowana synagoga, która wraz z cmentarzem żydowskim została zniszczona przez Niemców w 1941 r.

W wyniku pierwszego rozbioru Polski w 1772 r. miasto znalazło się w granicach państwa pruskiego. W 1818 r. władze pruskie ustanowiły je siedzibą powiatu. W latach 1848 – 1886 właścicielem Chodzieży był Otto Königsmarck. Sprzedał on zamek niemieckim przedsiębiorcom, którzy w 1854 r. zaadaptowali go na fabrykę fajansu. W 1896 r. Hermann Heim wybudował fabrykę porcelany - jedną z największych w ówczesnej Europie. Do rozwoju gospodarczego przyczyniło się również uruchomienie w 1879 r. linii kolejowej Poznań – Piła. Od 2 połowy XIX w. jedną z głównych gałęzi chodzieskiej gospodarki była produkcja ceramiki.

Wpis do rejestru zabytków układu urbanistycznego Chodzieży obejmuje teren dawnego zamku, obszar miasta lokacyjnego, które zabudowało się wokół prostokątnego rynku wytyczonego w wyniku lokacji w 1434 r. oraz trzy przedmieścia: Przedmieście Poznańskie (obecnie ulica Stefana Żeromskiego) o metryce XVII - wiecznej, a także założone w XVIII w. tzw. Nowe Miasto - osiedle tkaczy (obecnie ulica Tadeusza Kościuszki) wraz ze wschodnim krańcem obecnej ulicy Wojska Polskiego.

Chodzież, zabudowa Ryнку

- **Margonin - układ urbanistyczny** wpisany do rejestru zabytków pod numerem 695/Wlkp/A decyzją z dnia 07.08.2008 r.

Miasto rozwinęło się z osady, która powstała przy późnośredniowiecznym grodzie usytuowanym przy traktzie z Gniezna do Ujścia, w pobliżu miejsca, gdzie rzeka Margoninka wpływa do Jeziora Margonińskiego. Najstarsza wzmianka źródłowa o Margoninie zawarta jest w akcie z 1364 r. dotyczącym podziału posiadłości biskupstwa poznańskiego i arcybiskupstwa gnieźnieńskiego. W tym czasie istniała już parafia, która ma metrykę XIII lub XII – wieczną. Pierwotny kościół znajdował w miejscu dzisiejszego, na północ od grodu, przy głównej drodze. Wspomniana osada przedlokacyjna rozciągała się między kościołem a grodem.

Margonin był własnością prywatną, początkowo należał do rodu Pałuków, następnie do Grzymalitów (XIV w.), Rokossowskich (XVI w.), Rozdrażewskich, Gembickich (XVII/XVIII w.), Ciecierskich oraz Skórzewskich (od połowy XVIII w.). Data nadania prawa miejskiego nie jest znana, nastąpiło to najprawdopodobniej na przełomie XIV i XV wieku - w 1402 r. w źródłach występuje po raz pierwszy wójt Mikołaj. Miasto lokowano w pobliżu dawnej osady, a o jego układzie przestrzennym zdecydował dawny system drożny. Nie wykształcił się tu układ szachownicowy, z wyjątkiem bloków przyrynkowych domy stawiano wzdłuż wybiegających z rynku dawnych dróg. W XV w. na północ od rynku w miejscu wcześniejszego, drewnianego kościoła wzniesiono murowany.

W 2 połowie XVII w. na skutek dużych zniszczeń spowodowanych wojnami, pożarami i zarazami Margonin utracił prawa miejskie. Ponowna jego lokacja nastąpiła w 1696 r. staraniem ówczesnej właścicielki Joanny Gembickiej. Od XVI w. siedziba dziedziców znajdowała się w Margońskiej Wsi. W 2 połowie XVIII w. Skórzewscy wzniesli tu nowy dwór. W 1765 r. Franciszek Skórzewski zasadził aleję lipową, która łączyła rezydencję z miastem. Na początku XVII w. wystawiono nowy budynek kościoła parafialnego, który w 1737 r. został strawiony przez pożar, a następnie odbudowany w latach 1753 – 1755 przez Annę Ciecierską. Istniejący od średniowiecza poza miastem kościół cmentarny św. Doroty uległ zniszczeniu w XVIII w. W 1773 r. w Margoninie powstała gmina ewangelicka, która wzniosła pierwszy zbor w 1778 r.

W 1816 r. obszar miasteczka powiększył się w wyniku przyłączenia przyległej do niego od południowego zachodu osady tkackiej zwanej Nowym Miastem, która została założona na przełomie XVIII/XIX w. W 2 połowie XIX w. i na początku XX w. oprócz kamienic przy rynku i początkowych odcinkach ulic wylotowych oraz parterowych domów na przedmieściach, istniały obiekty sakralne: synagoga przy ulicy Poznańskiej (rozebrana w 1939 r.), kościół starołuterański w miejscu starszego zboru przy obecnej ulicy Powstańców Wielkopolskich oraz kościół ewangelicko – unijny w rynku (oba rozebrane po II wojnie światowej), poza tym obiekty użyteczności publicznej: sąd, szkoły, poczta, szpital, posterunek policji, hotele oraz obiekty przemysłowe: browar i gazownia. Po uruchomieniu w 1908 r. linii kolejowej z Chodzieży do Gołańczy zbudowano dworzec.

Rynek posiada kształt zbliżony do wydłużonego południkowo prostokąta, z narożników którego wybiegały drogi: do Chodzieży i Szamocina (ulica Kościelna), Gołańczy i Kcyni (ulica 22 Stycznia) oraz Wągrowca i Gniezna (ulice Boczna i Poznańska), poza tym rozstaje dróg (plac M. Suwalskiego z ulicą Powstańców Wielkopolskich i Szamocińską) , a także dwie miedzuchy do ulicy Okopowej i Szpitalnej, brzegu jeziora i Nowego Miasta (ulice Paderewskiego i Kuźniowa). Przy rynku oraz wzdłuż ulic wymierzono szereg parceli, które stopniowo zabudowywano. W okresie międzywojennym wytyczono dwie nowe ulice – Polną i Dworcową.

Wpis do rejestru zabytków układu urbanistycznego Margonina obejmuje znajdujący się w centrum miasta rynek, układ ulic osady przedlokacyjnej i miasta lokacyjnego (Kościelna, Szpitalna, 22 Stycznia, Poznańska, Paderewskiego, Wąska, Kuźniowa i Ogrodowa), ulice odchodzące od centrum z ulicami łączącymi (22 Stycznia, Kościuszki, Poznańska, Okopowa, Nowe Miasto, pl. M. Suwalskiego, Powstańców Wielkopolskich, Szamocińska i Cmentarna).

Margonin, zabudowa Ryнку

- **Szamocin – układ urbanistyczny** wpisany do rejestru zabytków pod numerem 694/Wlkp/A decyzją z dnia 07.08.2008 r.

W źródłach Szamocin wzmiankowany jest po raz pierwszy w 1364 r. jako wieś należąca do diecezji poznańskiej. Osada usytuowana była przy średniowiecznym trakcie łączącym Kcynię z Ujściem. Znajdował się w niej mały folwark położony na rozstaju dróg wiodących do Chodzieży i Margonina. W ciągu stuleci należała ona kolejno do rodu Nałęczów: Abrahama i Dobrogosta z Jaktorowa, następnie do Grocholskich, Baranowskich i prawdopodobnie Ungerów. Rozwój wsi wraz z przekształceniem jej w osadę przemysłową nastąpił w XVIII w. za sprawą kolejnego właściciela Józefa Bętkowskiego, który przywilejem z 1744 r. powołał cech sukienników i zapewnił osadnikom działki pod budowę domów, materiał budowlany, łąki do wypasu owiec oraz zwolnienie z podatku na sześć lat. Lokacja miasta na prawie magdeburskim nastąpiła w 1748 r. na mocy przywileju wystawionego przez króla Augusta III. Do miasta zaczęli napływać sukiennicy i inni rzemieślnicy oraz kupcy.

Centrum założenia stanowił rynek w kształcie nieregularnego trójkąta z łączącymi się z nim dawnymi wiejskimi drogami (obecnymi ulicami: Wodną, Kościelną, 19 Stycznia i Hallera. W 1750 r. Józef Bętkowski sprzedał Szamocin Leonowi Raczyńskiemu, który kontynuował rozbudowę miasta. W latach 1750 – 1756 na zachód od rynku, wzdłuż historycznego traktu powstał plac – tzw. Nowe Miasto (obecny Plac Wolności) o kształcie wydłużonego trapezu, po północnej stronie którego wytyczono wydłużone, schodzące na łąki parcele dla sukienników. W latach 60-tych XVIII w. Raczyńscy zbudowali przeprawę przez Noteć między Szamocinem i Białosłiwem, co stworzyło nowy szlak handlowy łączący Wielkopolskę z Krajną i Pomorzem, biegnący obecną ulicą Paderewskiego i aleją Marcinkowskiego.

W mieście odbywały się jarmarki i targi. Handel, zwłaszcza bydłem, w XIX w. stał się podstawą rozwoju Szamocina. Na przełomie XVIII i XIX w. nastąpił napływ osadników, zwłaszcza sukienników i rozwój tkactwa. W tym czasie Filip Raczyński wydał przywilej umożliwiający wytyczanie działek budowlanych przy nowej ulicy, zwanej ulicą Filipa (obecnie ul. Paderewskiego) oraz ulicy Michaliny (obecnie ul. Hallera). Drogę do Białośliwia (ul. Paderewskiego i al. Marcinkowskiego) wysadzono sześcioma szpalerami drzew, natomiast drodze do Kcyni (ul. Hallera) nadano kształt prostokątnego placu. Obok warsztatów tkackich w XIX w. w Szamocinie działały m. in. trzy przędzalnie, farbiarnia oraz dwa folusze. Znacznie przeważała ludność ewangelicka, dla której w 1827 r. wzniesiono na obecnym Placu Wolności w miejscu drewnianego zboru wzniesiono murowaną świątynię. W 2 połowie XIX w. nastąpił upadek sukiennictwa, które nie mogło konkurować z produkcją fabryczną oraz rozwinął się handel drewnem i zbożem. W związku z uruchomieniem w 1908 r. linii kolejowej powstała droga dojazdowa do dworca – ulica Dworcowa, przy której wytyczono nowe parcele pod zabudowę. W 1905 r. zbudowano kościół katolicki. Podczas hitlerowskiej okupacji zniszczono budynek synagogi, usytuowanej prawdopodobnie przy Pl. Wolności 5.

Szamocin, zabudowa Rynku

Wpis do rejestru zabytków układu urbanistycznego Szamocina obejmuje znajdujący się w centrum miasta trójkątny plac rynkowy wraz z odchodzącymi od niego ulicami (19 Stycznia, Wodna, Kościelna, Hallera), zawierający obszar dawnej wsi, układ ulic i placów miasta nowożytnego (Pl. Wolności, ul. Hallera, ul. Paderewskiego, al. Marcinkowskiego, ul. Szkolna i Szpitalna), ulicę Dworcową łączącą centrum z dworcem kolejowym, drogi wylotowe w kierunku południowym i zachodnim (ul. Margonińska i Chodzieska) oraz zabudowę dworsko – folwarczną przy ul. Staszica.

❖ Inne elementy krajobrazu kulturowego

Układ urbanistyczny niewpisany do rejestru zabytków

▪ Budzyń

W okresie wczesnego średniowiecza przez Budzyń przebiegał szlak handlowy będący odgałęzieniem tzw. szlaku solnego prowadzącego z Poznania do Kołobrzegu przez Oborniki, Rogoźno, Czarnków, Ujście, Wałcz i Drawsko. W Rogoźnie droga ta rozgałęziała się w kierunku Ujścia przechodząc przez Budzyń i Kąkolewice. Najstarsza zachowana wzmianka o Budzynie pochodzi z 1435 r. W XV i XVI wieku Budzyń zwany był na przemian miastem - po raz pierwszy w 1458 r. w dokumencie Kazimierza Jagiellończyka - i wsią. Data lokacji Budzyna nie jest znana. Prawa miejskie być może odzyskane za panowania Aleksandra Jagiellończyka (w latach 1501 – 1506) odnowił w 1641 r. Władysław IV nadając również herb – pół orła z lewej i złoty klucz z prawej strony tarczy, a potwierdził w 1649 r. Jan Kazimierz. Jako miasto królewskie Budzyń należał do starostwa rogozińskiego leżącego w powiecie poznańskim województwa wielkopolskiego, w XVII – XVIII wieku był ośrodkiem samodzielnego niegrodowego starostwa budzyńskiego.

Budzyń, zabudowa ul. Rynkowej

W 1774 r. po akcji armii pruskiej przesuwającej granice zaboru kilkanaście kilometrów na południe, Budzyń został bezprawnie zaanektowany wbrew oficjalnym postanowieniom rozbiorowym, znajdując się pod panowaniem Prus. Granica przebiegała wówczas trzy kilometry na południe od miasta. Mimo intensywnych procesów germanizacyjnych Polacy stanowili w Budzynie większość, o czym świadczą XIX – wieczne spisy ludności: w 1871 r. było tu 210 domów oraz 1878 mieszkańców - 651 ewangelików (Niemców) i 1050 katolików (Polaków). W tym czasie w Budzynie funkcjonował katolicki kościół parafialny, ewangelicki kościół filialny, szkoła elementarna, stacja kolei żelaznej łączącej Poznań z Piłą. Odbływały

się również cztery jarmarki roczne. Miasto miało charakter rzemieślniczo – rolniczy. W XVII i XVIII w. dzięki rozwojowi rzemiosła piwowarskiego, przeżywało okres świetności. Pod zaborem Budzyń zaczął tracić na znaczeniu, podupadło rzemiosło, zwiększyła się liczba ludności rolniczej. W 1919 r. na mocy postanowień Traktatu Wersalskiego tereny obecnej gminy zostały przyłączone do Polski. Większość mieszkańców pochodzenia niemieckiego opuściła miasto, co ostatecznie doprowadziło do upadku miejscowego rzemiosła. Mieszkańcy trudnili się głównie rolnictwem. Pogłębiająca się recesja sprawiła, że w 1934 r. rozporządzeniem Rady Ministrów odebrano Budzyniowi prawa miejskie. 1 stycznia 2021 r. Budzyń odzyskał status miasta.

Układ przestrzenny Budzyna został ukształtowany przez szlak handlowy biegnący z Poznania na Pomorze, przecinający się z lokalnym traktem drożnym w kierunku wschodnim na Wągrowiec. Powstał wydłużony plac, przy którym formowała się zabudowa. W okresie późniejszym, po wybudowaniu na zachód od Budzyna linii kolejowej (1879 r.), większego znaczenia nabrała droga do wsi Prosna i Wyszyny, która zaczęła funkcjonować jako ulica (ob. Dworcowa) łącząca centrum z dworcem kolejowym. Przy wschodniej pierzei placu - rynku usytuowany został kościół katolicki, natomiast w jego centrum kościół ewangelicki.

Układy ruralistyczne

Pierwsze wsie na ziemi chodzieskiej zakładane były w XIII – XIV w., często w miejscu wcześniej istniejących osad. Powstawały one przede wszystkim przy głównym szlaku komunikacyjnym wiodącym z Poznania przez Rogoźno, Chodzież i Ujście do Kołobrzegu. Stanowiły własność rycerską, później szlachecką bądź królewską. Do najstarszych należy Żoń, Próchnowo, Jaktorowo, Ostrówki, Laskowo, Podstolice, Studzieniec, Oleśnica, Strzelce, Nietuszkowo, Wyszyny, Pietronki, Rataje i Radwanki.

Na przestrzeni XVII - XIX w. właściciele ziemscy osiedlali na tych terenach ludność innowierczą głównie z Niemiec i Holandii. W 1 połowie XVII w. założona została Nowa Wieś Wyszynska – 1618 r., a także Bukowiec i Sokołowo Budzyńskie – 1629 r. W wyniku kolonizacji doliny Noteci prowadzonej w XVIII i na początku XIX w. powstały wsie: Atanazyń, Borowo, Heliodorowo, Lipa, Lipia Góra (1803 r.), Nałęcz, Nowy Dwór, Raczyń (1814 r.), Milcz (1723 r.), Stróżewice (1730 r.), Kamionka, Studzieniec i Zacharyń (1793 – 1794 r.). Osadnicy posiadali umiejętność gospodarowania na trudnych terenach wymagających melioracji i osuszania lub karczunku lasów, przekształcając nieużytki w łąki i grunty orne.

Wsie powiatu chodzieskiego to w większości ulicówki, wielodrożnice i owalnice. Ich strukturę kształtuje przede wszystkim historyczna zabudowa mieszkalna i gospodarcza, obiekty sakralne, cmentarze, szkoły, a także dwory i pałace z parkami oraz zespoły folwarczne.

Wyróżniającymi się układami ruralistycznymi na tym obszarze są układy ulicowe miejscowości powstałych w ramach kolonizacji doliny Noteci, w których wąskie i długie parcele znajdują się po północnej stronie głównej drogi wiejskiej i biegną ku rzece (np. Heliodorowo, Lipia Góra, Raczyń, Nałęcz i Zacharyń).

5.2.2. Charakterystyka zabytków nieruchomych na terenie powiatu

Zgodnie z art. 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.) za zabytki nieruchome uznaje się krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki (kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe), cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, a także miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Na terenie powiatu chodzieskiego zewidencjonowanych jest 17 zabytkowych kościołów. Wszystkie wpisane są do rejestru zabytków. **Najcenniejsze z nich to świątynie w Chodzieży, Margoninie, Jaktorowie i Żoniu.**

Kościół parafialny p.w. św. Floriana w Chodzieży został wzniesiony w 2 połowie XV w. prawdopodobnie z fundacji Przecława Potulickiego, kasztelana rogozińskiego. Z najstarszej, gotyckiej fazy budowy zachowały się mury obwodowe nawy, duża partia szczytu zachodniego, dolna część okrągłej wieżyczki mieszczącej schody i przypuszczalnie większość przypór. Do kościoła dostawiona była zakrystia i kaplica północna św. Anny (obecnie Trójcy Świętej). W 1615 r. ustanowiono Bractwo Różańcowe, dla którego zbudowano lub odbudowano kaplicę południową. W XVII w. istniała również kaplica św. Jana Chrzciciela usytuowana nad zakrystią (obecnie św. Antoniego). Kościół zniszczony w czasie wielkiego pożaru miasta, został odbudowany w 1755 r. w stylu późnobarokowym. Z tej fazy pochodzą sklepienia, większość wystroju i wyposażenia, forma otworów okiennych i szczytów oraz powiększona zakrystia. Konsekracja kościoła po wielkiej odbudowie nastąpiła w 1801 r. W 1906 r. dostawiono kruchtę zachodnią, wykonano posadzki z płytek ceramicznych, poza tym wewnątrz wzbogaciło się o nowe elementy wyposażenia: ambonę i chrzcielnicę z firmy Stanisława Nowakowskiego z Poznania, obraz w nastawie ołtarza głównego namalowany przez Stanisława Przysieckiego z Poznania oraz witraże w kaplicach bocznych. W 1930 r. położono nowe tynki na elewacjach, poza tym Heliodor Szczęsny z Chodzieży wykonał ołtarz p.w. św. Teresy dla kaplicy p.w. św. Antoniego.

Kościół jest budowlą murowaną z cegły, otynkowaną, wzniesioną na rzucie wydłużonego prostokąta, z prosto zamkniętym, niewyodrębnionym prezbiterium i dachem dwuspadowym. Do dłuższych ścian korpusu świątyni dostawione są dwie kaplice: Świętej Trójcy od północy i MB Różańcowej od południa oraz zakrystia, nad którą znajduje się kaplica św. Antoniego. Przy ścianie szczytowej zachodniej umieszczona jest kruchta. Elewacje nawy, prezbiterium, kaplic i zakrystii artykułowane są przyporami oraz otworami okiennymi zamkniętymi od góry łukiem eliptycznym, obramionymi opaskami z uszakami i kluczem, ponad którymi znajdują się profilowane odcinki gzymsu. Szczyty ściany zamykającej prezbiterium oraz ściany zachodniej ujęte są spływami, zwieńczone półkolistym naczółkiem i obwiedzione wklęsło – wypukłym gzymsem oraz ozdobione pilastrami i wnękami z rzeźbami świętych. Nawę i prezbiterium nakrywa sklepienie kolebkowo – krzyżowe. Kaplice o sklepieniach żaglastych otwierają się do nawy arkadami zamkniętymi łukiem koszowym. Trzy arkady o analogicznym kształcie

wspierają murowaną empore organową. Wnętrze posiada bogatą dekorację sztukatorską o motywach ornamentalnych i figuralnych.

Chodzież, kościół p.w. św. Floriana

Kościół p.w. św. Wojciecha w Margoninie został wzniesiony na początku XVII w. z fundacji Rozdrażewskich. Obiekt uległ zniszczeniu w 1737 r., został odbudowany w latach 1753 – 1755 w stylu późnobarokowym na XVII - wiecznych murach, staraniem Anny z Malechowskich Ciecierskiej. Parafia margonińska ma metrykę dużo starszą, XIII lub nawet XII – wieczną. Kościół, murowany z cegły i otynkowany, jest budowlą trójnawową, halową z wydłużonym, węższym i niższym, prosto zamkniętym prezbiterium oraz przylegającą do niego zakrystią, nakrytą dachami dwuspadowymi. Elewacje artykułowane są przyporami z wolutkami oraz otworami okiennymi zamkniętymi łukiem eliptycznym, obramionymi opaskami z kluczami, ponad którymi znajdują się profilowane odcinki gzymsu. Zarówno fasada świątyni, jak i wschodnia ściana korpusu nawowego oraz prezbiterium, a także zakrystia zwieńczone są szczytami ujętymi spływami, ozdobionymi pilastrami i profilowanymi gzymsami oraz reliefową ornamentyką o motywach kampanul. W fasadzie usytuowany jest portal flankowany zdwojonymi, ukośnie ustawionymi pilastrami wspierającymi półwalny, górowany naczółek, ponad którym umieszczona jest wnęka w kształcie czteroliścia i łukowo wygięty odcinek gzymsu. Wyżej znajduje się szeroki fryz z reliefową dekoracją w formie szeregu pionowo ustawionych prostokątów zamkniętych u dołu i góry łukiem nadwieszonym. Nawy wydzielone są arkadami wspartymi na masywnych czworobocznych filarach. Wnętrze nakrywają sklepienia żaglaste z gurtami spływającymi na profilowane belkowanie podtrzymywane przez pilastry o kapitelach ozdobionych rokokową dekoracją stiukową.

Margonin, kościół p.w. św. Wojciecha i dzwonnica

Wyróżniającymi się pod względem architektonicznym obiektami są kościoły w Jaktorowie i Żoniu, posiadające konstrukcje drewniane.

Kościół parafialny p.w. św. Anny w Jaktorowie, gm. Szamocin, wzniesiony na miejscu poprzedniego w latach 1763 – 1776, w konstrukcji zrębowo – ryglowej bez wypełnienia fachów. Jego fundatorem był Jakub Łakiński, właściciel dóbr jaktorowskich. Osada wiejska w Jaktorowie istniała przynajmniej od XII w. i stanowiła własność rycerską, następnie przez pewien czas należała do klasztoru cystersów w Łeknie. Pierwszy kościół parafialny wzniesiono prawdopodobnie już pod koniec XIII w. w związku z lokacją wsi, która nastąpiła po 1288 r., gdy Jaktorowo weszło w posiadanie Bogusława, kasztelana ujskiego. Obecna świątynia jest budowlą jednonawową z nieznacznie węższym i niższym, prostokątnym, zamkniętym trójbocznie prezbiterium oraz dostawioną do niego zakrystią. Kościół posadowiony jest na kamiennej podmurówce i posiada zdwojoną konstrukcję ścian: wewnętrzną zrębową, a w narożniku ściany tęczowej i prezbiterium sumikowo – łątkową oraz zewnętrzną ryglową z wypełnieniem fachów ceglami ceramicznymi, które wykonano w 1904 r. podczas gruntownego remontu. Nawę i prezbiterium nakrywają dachy dwuspadowe. Nad fasadą wznosi się czworoboczna, drewniana wieża oszalowana deskami, zwieńczona baniastym hełmem z latarnią. Elewacje o podziałach słupowo – ryglowych artykułowane są prostokątnymi otworami okiennymi zamkniętymi od góry łukiem odcinkowym oraz zwieńczone bogato profilowanym gzymsem koronującym. Wnętrze nakryte jest stropem belkowym, deskowanym z tynkowaną podsufitką. W zachodniej części nawy, nad wejściem głównym usytuowana jest empora muzyczna wsparta na dwóch masywnych kolumnach. Kościół jest budowlą o skromnych cechach barokowych przejawiających się w kształcie hełmu i otworów okiennych oraz w profilach gzymśów. Pod względem konstrukcyjnym świątynia w Jaktorowie należy do wyjątkowej grupy kościołów drewnianych o podwójnej zrębowo – szkieletowej konstrukcji ścian.

Jaktorowo, kościół p.w. św. Anny

Kościół parafialny p.w. św. Marcina w Żoniu, gm. Margonin, został zbudowany w 1749 r. staraniem proboszcza Józefa Koniewskiego. Świątynia istniała tu już w 1243 r. Początkowo patronem parafii był kasztelan, potem Przemysław II, który ją uposażył. Obiekt został odrestaurowany z inicjatywy Anny z Malechowskich Ciecierskiej. Kolejny remont miał miejsce w XIX w.

Żon, kościół p.w. św. Marcina

Jest to budowla jednonawowa z dwiema kaplicami na rzucie prostokąta tworzącymi rodzaj transeptu oraz nieznacznie węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie, do którego

przylegają dwa symetryczne pomieszczenia – pierwotnie zakrystie (na księgi i na paramenty). Obiekt posadowiony jest na fundamentach z ciosów granitowych, zbudowany w konstrukcji słupowo – ramowej (ryglowej) z ceglanym wypełnieniem. W 1895 r. zmieniono fasadę usuwając wieżę i licując ją cegłą, poza tym przebudowano północną zakrystię tworząc lożę kolatorską, elewacje tej loży oraz bliźniaczej zakrystii dla ujednolicenia przemurowano w konstrukcji ceglano - kamiennej. Bryłę kościoła nakrywają dachy dwuspadowe. Fasada zwieńczona jest trójkątnym szczytem obwiedzionym fryzem ząbkowym i ozdobionym okulusem, artykułowana otworami zamkniętymi od góry łukiem półkolistym: okiennymi i wejściowym usytuowanym na osi centralnej oraz blendami o tym samym kształcie. Filary we wnętrzu – przyścienne w prezbiterium oraz nieco odsunięte od ściany i ustawione w dwóch rzędach w nawie, wspierają belki wzmacniające drewniane, płaski strop.

Na uwagę zasługuje również **kościół parafialny p.w. św. Barbary w Budzynie** zbudowany w 1849 r. w stylu neorenesansowym. Jest to obiekt murowany z cegły ceramicznej, jednonawowy z półkolistym prezbiterium ujętym po bokach dwiema zakrystiami oraz czworoboczną wieżą od zachodu częściowo wtopioną w korpus budowli. Elewacje artykułowane są zamkniętymi półkoliście otworami okiennymi i blendami zaakcentowanymi występującymi przed lico muru wąskimi ceglanymi łukami. W fasadzie znajduje się profilowany półkolisty portal. Nawa i wieża posiadają dachy dwuspadowe, ponadto wieża zwieńczona jest ośmioboczną smukłą wieżyczką z ostrosłupowym hełmem. Wnętrze świątyni odznacza się ciekawym rozwiązaniem przestrzennym i wystrojem. Absyda prezbiterium otwiera się na nawę trzema arkadami filarowymi, z których środkowa jest szeroka, a boczne wąskie i niższe. Ściany zdobi dekoracja sztukatorska w formie profilowanych gzymsów i fryzu arkadkowego. W zachodniej części znajduje się chór muzyczny wsparty na filarach, posiadający drewnianą ażurową balustradę z ozdobnie wyciętych desek.

Budzyn, kościół p.w. św. Barbary

Szamocin, kościół p.w. NMP Wspomożenia Wiernych

Kościół p.w. NMP Wspomożenia Wiernych w Szamocinie został wzniesiony w latach 1900 – 1906 przez księdza dziekana Lurca jako filialny parafii rzymskokatolickiej w Margoninie z zamiarem wzmocnienia nielicznego żywiołu polskiego w mieście i okolicy. W 1922 r. został on podniesiony do rangi świątyni parafialnej. Jest to obiekt neobarokowy, murowany z cegły i otynkowany, trójnawowy z czworoboczną wieżą usytuowaną w fasadzie oraz zamkniętym półkoliście prezbiterium, do którego przylega zakrystia. Korpus nawowy nakrywa dach dwuspadowy, prezbiterium dach dwuspadowy przechodzący nad absydą w półstożkowy, wieżę hełm z latarnią. Elewacje artykułowane są półkoliście zamkniętymi otworami okiennymi i drzwiowymi oraz pilastrami wspierającymi belkowanie. Fasadę zdobi trójkątny fronton oraz spływy wolutowe. Nawy wydzielone zostały arkadami filarowymi. Nawa główna i prezbiterium nakryte są sklepieniem kolebkowym wydzielonym gurtami, nad absydą zamkniętym konchą, nawy boczne sklepieniami krzyżowymi.

Wśród obiektów architektury sakralnej powiatu wyróżnia się **kościół parafialny p.w. MB Pocieszenia w Wyszynach**, gm. Budzyń, przebudowany w latach 1824 – 1825 staraniem Estery Raczyńskiej, właścicielki wsi, z dwukondygnacyjnego spichlerza wzniesionego w końcu XVIII w. Jest to obiekt murowany z kamienia łamanego, na rzucie prostokąta, nakryty dachem naczółkowym. Elewacje artykułowane są prostokątnymi blendami (w dolnej kondygnacji) i otworami okiennymi (w górnej kondygnacji), płaskimi gzymsami – wieńczącym i międzykondygnacyjnym oraz pasami boniowania akcentującymi naroża i osie. Wnętrze salowe, nakryte jest drewnianym stropem, w części środkowej pseudokolebkowym.

Na uwagę zasługuje również **kościół filialny, ob. parafialny p.w. św. Kazimierza w Podstolicach**, gm. Budzyń. Został zbudowany w latach 1932 – 1935 w stylu modernistycznym jako filia parafii chodzieskiej. Od 1973 r. jest świątynią parafialną.

W związku z erygowaniem parafii przeprowadzono remont obiektu dodając we wnętrzu chór muzyczny. Ok. 2000 r. dobudowano drugą zakrystię. Jest to budowla jednonawowa, murowana, otynkowana, na rzucie krzyża egipskiego z prostokątnie zamkniętym prezbiterium ujętym symetrycznymi zakrystiami wysuniętymi poza szerokość nawy. Elewacje boczne artykułowane są prostokątnymi, zamkniętymi półkoliście otworami okiennymi. Formę fasady definiują szerokie, profilowane gzymsy wprowadzające geometryczne podziały, schodkowy szczyt zwieńczony dużą, metalową kulą z krzyżem oraz przedsionek z wejściem głównym flankowany ukośnie ustawionymi przyporami.

Najliczniejszą grupę stanowią świątynie poewangelickie. Obecnie pełnią one funkcje kościołów katolickich parafialnych lub filialnych. Są to obiekty wybudowane w XIX w. i na początku XX w. Reprezentują historyczne budownictwo sakralne czerpiące wzory z architektury romańskiej i gotyckiej, z wyjątkiem **kościoła p.w. św. Piotra i Pawła w Szamocinie**, który wyróżnia się pod względem architektonicznym i stylistycznym. Został on wzniesiony w latach 1827 – 1835 w stylu neoklasycystycznym dzięki dofinansowaniu otrzymanemu od króla Fryderyka Wilhelma III. Jest to budowla murowana z cegły i otynkowana, z prostokątnym prezbiterium ujętym po bokach zakrystiami oraz dwiema czworobocznymi wieżami w fasadzie dobudowanymi w 1913 r. Elewacje ozdobione są gzymsami i fryzami ząbkowymi. W półkoliście zamknięte, uskokowo profilowane wnęki wkomponowane zostały otwory okienne tego samego kształtu (w prezbiterium) oraz otwory okienne prostokątne i okrągłe (w nawie). Pomiędzy wieżami artykułowanymi na każdej kondygnacji dwudzielnymi, trójdzielnymi i czterodzielnymi arkadowymi okienkami umieszczony jest trójkątny fronton. Wnętrze korpusu nawowego obiegają z trzech stron drewniane empory wsparte na kolumnach.

Szamocin, kościół p.w. św. Piotra i Pawła

Pozostałe kościoły poewangelickie to w większości budowle o ceglanych, nieotynkowanych elewacjach, jednonawowe, z prezbiterium w formie półkolistej absydy lub prosto zamkniętym, czworoboczną wieżą w fasadzie zwieńczoną ostrosłupowym hełmem, półkolistymi lub ostrołukowymi otworami okiennymi i drzwiowymi oraz skromnym detalem

architektonicznym, najczęściej w postaci lizen, gzymsów i fryzów ząbkowych o różnych kształtach, fryzu schodkowego oraz arkadkowego, blend i sterczyn. Są to następujące **kościóły**: **p.w. św. Andrzeja Boboli w Budzynie (1881 r.)**, **p.w. MB Różańcowej w Bukowcu, gm. Budzyń (ok. 1863 r.)**, **p.w. Niepokalanego Serca NMP w Sokołowie Budzyńskim, gm. Budzyń (ok. 1846 r.)**, **p.w. MB Szkaplerznej w Stróżewie, gm. Chodzież (4 ćw. XIX w.)**, **p.w. MB Królowej Polski w Zacharzynie, gm. Chodzież (1877 r.)**, **p.w. św. Józefa w Raczynie, gm. Szamocin (1895 r.)**. Bardziej rozbudowaną formę architektoniczną ma wzniesiony w 1909 r. **kościół p.w. Wniebowzięcia NMP w Lipiej Górze, gm. Szamocin**. Jest to obiekt jednonawowy z transeptem o prosto zamkniętych ramionach, prostokątnym prezbiterium oraz masywną wieżą flankowaną trójbocznymi aneksami mieszczącymi klatki schodowe. W niektórych z ww. świątyń występują również empory obiegające nawę z trzech stron (Budzyń, Lipia Góra, Zacharyn oraz Bukowiec – zachowane częściowo). Na tym tle wyróżnia się **kościół p.w. św. Maksymiliana Kolbe w Podaninie, gm. Chodzież**, wybudowany w 1913 r., murowany i otynkowany, salowy z trójbocznie zamkniętą częścią prezbiterialną, narożną czworoboczną wieżą wtopioną w bryłę oraz narożnym podcieniem arkadowym mieszczącym główne drzwi wejściowe, o elewacjach artykułowanych przyporami i prostokątnymi oknami.

Bukowiec, kościół p.w. MB Różańcowej

Zabytkowe zespoły sakralne wraz z kościołami tworzą plebanie (w Chodzieży, Margoninie, Żoniu, Budzynie i Wyszynach), pastorówki (w Lipiej Górze, Raczynie, Zacharzynie i Budzynie), cmentarze przykościelne (w Chodzieży, Margoninie, Żoniu, Jaktorowie, Budzynie przy kościele św. Barbary oraz w Lipiej Górze) oraz dzwonnice (w Chodzieży – późnoklasycystyczna z 1840 r., murowana i otynkowana, w formie czworobocznej wieży na rzucie kwadratu z przelotem bramnym, zwieńczona baldachimem i dachem iglicowym, o elewacjach artykułowanych arkadowymi otworami i pilastrami; w Margoninie – klasycystyczna z przełomu XVIII i XIX w., murowana i otynkowana, czworoboczna,

dwukondygnacyjna, naryta dachem czterospadowym, z przelotem bramnym oraz arkadowymi i okrągłymi otworami, o elewacjach ozdobionych pilastrami i gzymsami). Ponadto w zespole sakralnym w Chodzieży znajduje się dom katechetyczny oraz budynek wikarówki – organistówki.

Raczyn, kościół p.w. św. Józefa i plebania (d. pastorówka)

Lipia Góra, kościół p.w. Wniebowzięcia NMP

Podanin, kościół p.w. św. Maksymiliana Kolbe

Obok kościołów w ewidencji zabytków znajdują się budynki pierwotnie pełniące podwójną funkcję kaplicy i szkoły ewangelickiej: w Dziewokluczu i Nowym Brzeźnie – oba w gminie Budzyń. Ponadto w Chodzieży przy ul. Kilińskiego 9 zlokalizowana jest dawna kaplica baptystów wybudowana ok. 1906 r., ob. zbór zielonoświątkowców.

Znaczącą grupę zabytków nieruchomych, nadającą charakterystyczny rys krajobrazowi kulturowemu powiatu chodzieskiego, stanowią **dwory i pałace**. Zewidencjonowanych jest 15 historycznych obiektów, w tym 7 znajduje się w rejestrze zabytków. 9 z nich znajduje się w granicach gminy wiejskiej i miasta Chodzież. Budowle te powstały w XIX i na początku XX w.

Pałac w Nietuszkowie, gm. Chodzież, został wzniesiony w 1878 r. przez ówczesnego właściciela majątku Albrechta von Bethe w formie okazałej neorenesansowej willi włoskiej – popularnego w tym okresie wzoru siedziby wiejskiej na terenie Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Pałac powstał prawdopodobnie poprzez rozbudowę istniejącego wcześniej dworu lub jego części. Jest to budowla murowana i otynkowana, o bryle złożonej z kilku jedno- lub dwukondygnacyjnych części, z pięciokondygnacyjną wieżą na rzucie kwadratu nakrytą dachem namiotowym, usytuowaną od południowego zachodu, poprzedzoną werandą oraz szerokim tarasem od wschodu. Elewacje artykułowane gzymsami wieńczącymi, międzykondygnacyjnymi i nadokiennymi oraz prostokątnymi lub zamkniętymi półkoliście otworami okiennymi i drzwiowymi, częściowo ujętymi w opaski. Główne wejście poprzedzone jest schodami, obwiedzione opaską ozdobioną zwornikiem w szczycie, flankowane pilastrami wspierającymi belkowanie.

Nietuszkowo, pałac

Pałac w Oleśnicy, gm. Chodzież, został zbudowany ok. 1850 r. przez ówczesnego właściciela majątku Ottona hr. von Königsmarck jako rezydencja rodziny. Jest to obiekt o formie architektonicznej nawiązującej do neoklasycyzmu, murowany i otynkowany, wzniesiony na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny, nakryty bardzo niskim, niemal płaskim dachem czterospadowym, z trójbocznym ryzalitem tej samej wysokości co korpus, usytuowanym na środkowej osi elewacji ogrodowej oraz prostokątnymi ryzalitami przy elewacjach bocznych (prawdopodobnie późniejszymi). Częściowo zachowały się pierwotne detale architektoniczne: gzymsy nadokienne, profilowane obramienia okienne z uszakami i nadprożem w formie odcinka poziomego gzymsu, w elewacji frontowej na piętrze pilastry wspierające belkowanie, w partii okapu kasetony z malowaną dekoracją roślinną, wydzielone profilowanymi końcówkami krokwi.

Dwór w Oleśnicy, gm. Chodzież, został wybudowany ok. 1804 r. jako siedziba Antoniego Karola Grudzińskiego. Oleśnica, wzmiankowana w źródłach po raz pierwszy w 1383 r., pierwotnie była gniazdem rodowym Oleskich herbu Grzymała. W XVII w. stanowiła własność Grudzińskich z Chodzieży. W tym okresie istniał tu duży dwór drewniany. Następnie wieś należała do Brezów, Jana Lutomskiego, a od połowy XVIII w. ponownie do Grudzińskich, którzy w 1830 r. sprzedali cały klucz chodzieski Ferdynandowi von Zacha. W 1848 r. Oleśnica została zakupiona przez Ottona hr. von Königsmarck. Po wybudowaniu pałacu dwór stał się oficyną. Jest to obiekt murowany z cegły i otynkowany, na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem mansardowym czterospadowym, w którym umieszczone są trzy dwuosiowe facjaty z daszkami dwuspadowymi oraz okno powiekowe. Elewacje artykułowane są prostokątnymi otworami okiennymi – na parterze ujętymi w opaski z odcinkami gzymsu, w partii facjat ujętymi w obramienie z pilastrów wspierających belkowanie. Wejście główne znajduje się w trójosiowym pseudoryzalicie usytuowanym pośrodku elewacji frontowej. Budynek dworu posiada cechy stylu klasycystycznego.

Oleśnica, pałac

Pałac w Pietronkach, gm. Chodzież, wzniesiono ok. 1839 r. dla Hermanna von Leipzigers z okazji jego ślubu z hrabianką Ewelina von Rittberg z wykorzystaniem murów wcześniejszego, parterowego dworu. Obiekt został przebudowany na początku XX w. przez Bnińskich, którzy nabyli majątek Pietronki w 1901 r. Jest to budowla murowana i otynkowana, dwukondygnacyjna, na planie prostokąta ze skrzydłem dostawionym do elewacji bocznej południowej, nakryta płaskim dachem. Bryłę pałacu wzbogaca znajdujący się we wschodniej elewacji portyk kolumnowy, na którym znajduje się taras z balustradą tralkową, poza tym dwa parterowe, półokrągłe ryzality w elewacji zachodniej oraz parterowy, trójboczny ryzalit w elewacji północnej. Do skrzydła dostawiony jest również portyk kolumnowy z tarasem. Elewacje artykułowane są prostokątnymi otworami okiennymi ujętymi w profilowane opaski z odcinkami gzymsu akcentującymi nadproża, otworami okiennymi zamkniętymi półkoliście, gzymsami wydzielającymi kondygnacje budynku oraz zwieńczone attyką w formie balustrady tralkowej. Architektura pałacu reprezentuje styl neorenesansowy.

Pietronki, pałac

Pałac w Strzelcach, gm. Chodzież, został zbudowany w 1844 r. w stylu neorenesansowym według projektu Fryderyka Augusta Stüllera dla Ferdynanda von Zacha. Jest to obiekt murowany i otynkowany. Korpus główny budynku założony jest na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, nakryty bardzo niskim, niemal płaskim dachem czterospadowym. W elewacji zachodniej – ogrodowej znajduje się ryzalit poprzedzony tarasem, ujęty dwiema czworobocznymi wieżami narożnymi nieznacznie wyższymi od bryły pałacu. Do elewacji wschodniej dostawione jest wydłużone skrzydło oranżerii zamknięte czterokondygnacyjną wieżą z bramą przejazdową. Elewacje artykułowane są prostokątnymi otworami okiennymi, w ryzalicie oraz wieżach – otworami okiennymi zamkniętymi łukiem pełnym. Okna oranżerii sięgają przyziemia i mają kształt półkolistych arkad. Formę architektoniczną pałacu definiują detale w postaci opasek okiennych z odcinkami gzymsu akcentującymi nadproża oraz płycinami podokiennymi, profilowane archiwolty arkadowych okien, portal główny ujęty pilastrami, gzymsy międzykondygnacyjne oraz gzymsy koronujący wsparty na modylionach, a także attyki wieńczące oranżerię i wieżę bramną.

Strzelce, pałac

Pałac w Margoninie (Margońskiej Wsi) został wzniesiony w stylu neogotyckim dla rodziny von Schwichow w latach 1842 – 1852 z wykorzystaniem murów dawnego dworu Skórzewskich z 2 połowy XVIII w. Przebudowano go ok. 1900 r. i w 1937 r. Jest to obiekt murowany i otynkowany, na planie nieregularnego, wydłużonego prostokąta z rozbudowanym skrzydłem od zachodu. Bryła pałacu - rozczłonkowana, nakryta dachami dwuspadowymi i płaskimi, urozmaicona została ryzalitami zwieńczonymi szczytami schodkowymi i ujętymi ośmiobocznymi wieżyczkami oraz dwiema wieżami narożnymi – trójkondygnacyjną na rzucie koła oraz niższą wieloboczną. Elewacje z prostokątnymi lub zamkniętymi półkoliście otworami okiennymi zdobi boniowanie oraz detale architektoniczne

w postaci krenelaży, fryzów arkadkowych, ostrołukowych blend, dekoracji maswerkowej oraz profilowanych opasek okiennych z łamanymi gzymsami nadokiennymi.

Margońska Wieś, pałac

Dwór, tzw. pałacyk myśliwski w Jaktorówku, gm. Szamocin, został wybudowany ok. 1900 r. Jest to obiekt posadowiony na kamiennym cokole, murowany z cegły i otynkowany, założony na planie prostokąta, parterowy z poddaszem użytkowym, nakryty dachem mansardowym. Frontową elewację zdobi facjata o drewnianej konstrukcji szkieletowej, pięcioboczny ryzalit, loggia z łukowo wygiętą balustradą, lukarny oraz opracowana w tynku dekoracja o motywach roślinno – geometrycznych ujmująca otwory okienne. Forma architektoniczna pałacyku utrzymana jest w stylistyce secesyjnej.

Poza wyżej wymienionymi obiektami architektury rezydencjonalnej zachowały się: **pałac w Próchnowie**, gm. Margonin (1 połowa XIX w.), **pałacyk myśliwski przy jeziorze Karczewnik w Chodzieży** (1895 r.), **dwór przy ul. Ujskiej 45 w Chodzieży** (1904 r.), **dwór w Bukowcu – Jańcówce**, gm. Budzyń (XIX/XX w.), **dwór w Podaninie**, gm. Chodzież (2 poł. XIX w.), **dwór w Ratajach**, gm. Chodzież (XIX/XX w.), **dwór w Szamocinie** (1 poł. XIX w.), **dwór w Szamotach**, gm. Szamocin (k. XIX w.). Spośród tych obiektów wyróżnia się dwór przy ul. Ujskiej 45 w Chodzieży ze względu na swoją historię i formę architektoniczną. Rezydencja, usytuowana w pobliżu Jeziora Strzeleckiego, została wzniesiona w 1904 r. dla Gebharda Bruhla. W okresie międzywojnia należała do Stanisława Mańczaka, poznańskiego złotnika i przedsiębiorcy, właściciela chodzieskiej fabryki fajansu. Nadał on jej nazwę „Straszny Dwór” od opery Moniuszki, której był wielbicielem. Jest to obiekt murowany z cegły i otynkowany, na planie zbliżonym do prostokąta, dwukondygnacyjny z poddaszem użytkowym oraz masywną, czworoboczną wieżą wtopioną w elewację północną. Wzdłuż elewacji zachodniej i wschodniej umiejscowione są filarowe podcienie wspierające zadaszony taras o drewnianej balustradzie

obiegający górną kondygnację budynku. W połaciach czterospadowego dachu znajdują się facjaty o drewnianej konstrukcji szkieletowej. Obecnie mieści się tu restauracja i hotel „Straszny Dwór”.

Cennym zabytkowym obiektem architektonicznym są **relikty średniowiecznego zamku w Chodzieży** do niedawna obudowane halami fabryki fajansu i porcelitu przy ul. Grudzińskich (dawniej ul. Franciszka Buszczaka). Najstarsza wzmianka o zamku chodzieskim pochodzi z 1520 r. Prawdopodobnie został on wzniesiony w 2 połowie XV w. przez Przecława Potulickiego, kasztelana rogozińskiego jako obiekt ceglany na rzucie prostokąta, przynajmniej trzykondygnacyjny, z ryzalitem przystawionym do północnej ściany. Na przestrzeni lat popadł w ruinę i został odbudowany przypuszczalnie w XVII w. za Grudzińskich. W 1854 r. zamek zakupili niemieccy przedsiębiorcy i zaadaptowali na fabrykę fajansu. Wówczas obiekt został obudowany z czterech stron kolejno wznoszonymi budynkami produkcyjnymi, a jego struktura architektoniczna uległa licznym przekształceniom. Po rozbiórce zabudowań pofabrycznych pod koniec XX w. relikty założenia zamkowego zostały odsłonięte, a obecnie, po przeprowadzonych pracach konserwatorskich zostały wkomponowane we współczesną zabudowę i zaadaptowane na cele usługowo – handlowe. We wnętrzu wykonano konstrukcję spinającą mury oraz zadaszono obiekt. Oczyszczono i zaimpregnowano wszystkie ściany z zewnątrz i od wewnątrz oraz uzupełniono niezbędne elementy. Prace te polegały na pozostawieniu wszelkich istniejących historycznych nawarstwień wynikających ze zmian funkcji obiektu przy równoczesnym uwydatnieniu jego autentycznej zabytkowej substancji. Poprzedziły je badania architektoniczne.

Ważnym elementem krajobrazu kulturowego powiatu chodzieskiego są **parki**. Były one zakładane przy pałacach i dworach. Spośród 11 zewidencjonowanych założeń do najstarszych, posiadających metrykę XVIII-wieczną, należą parki w Oleśnicy, gm. Chodzież, Pietronkach, gm. Chodzież, Strzelcach, gm. Chodzież i Margoninie. W XIX w. i na początku XX w. powstały parki w Dziewokluczu, gm. Budzyń, Chodzieży – Karczewniku, Nietuszkowie, gm. Chodzież, Ratajach, gm. Chodzież, Próchnowie, gm. Margonin, Jaktorowie i Jaktorówku, gm. Szamocin. Wszystkie ww. założenia, z wyjątkiem parku w Chodzieży – Karczewniku i parku w Próchnowie, wpisane są do rejestru zabytków.

Cennym założeniem zieleni jest wpisana do rejestru zabytków **aleja lipowa** wiodąca **od Margońskiej Wsi** na wschód w kierunku Lipin, na południe w kierunku Kowalewa, na zachód w kierunku Margonina oraz na północ w kierunku Szamocina. Aleja ta została założona w 1765 r. przez generała Franciszka Skórzewskiego dla uczczenia dziesiątej rocznicy ślubu z Marianną z Ciecierskich. Marianna wniosła do małżeństwa w posagu dobra margońskie. Małżeństwo na stałe rezydowało w dworze w Margońskiej Wsi. Obecnie aleję tworzy ponad 650 drzew, w tym ok. 600 lip drobnolistnych, a także lipy szerokolistne, dęby szypułkowe, klony pospolite, jawory, graby pospolite, robinie białe, kasztanowce. Oprócz drzew historycznych założenie tworzą również okazy młode, dosadzone celowo lub wyrosłe spontanicznie.

W krajobraz kulturowy powiatu wpisują się również **obiekty budownictwa gospodarczego i przemysłowego oraz zabytki techniki**.

W **Budzynie** przy ul. Rogozińskiej znajduje się **wiatrak paltrak** z początku XX w. wpisany do rejestru zabytków. Został on przeniesiony na obecne miejsce w 1953 r. z pobliskiej wsi Radwanki. Jest on osadzony na ceglanej podmurówce na planie koła o średnicy siedmiu metrów, za pomocą podwaliny drewnianej, dwóch szyn i wieńca łożyskującego, trzykondygnacyjny, wzniesiony na rzucie kwadratu o dachu dwuspadowym z naczółkiem od strony wietrznej, pokrytym gontem. Drewniana konstrukcja szkieletowa ścian została oszalowana deskami. Obiekt stanowi cenny przykład wiejskiego drewnianego budownictwa przemysłowego XIX/XX w. i jest jednym z nielicznie zachowanych w Wielkopolsce wiatraków paltraków.

Budzyń, wiatrak paltrak

Zachowanym elementem zabudowy gospodarczej związanej z domami tkaczy i produkcją sukna jest **lamus tkacki w Chodzieży**, pierwotnie usytuowany przy ul. Nowej 7, obecnie translokowany na ul. Dworcową. Został on wybudowany pod koniec XVIII w. z drewna w konstrukcji zrębowej, ze szczytami w konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą. Służył jako magazyn sukna i narzędzi. Jest to niewielki obiekt na rzucie prostokąta, jednokondygnacyjny, bez otworów okiennych, nakryty dachem dwuspadowym o pokryciu z dachówki karpiówki. W latach 2020 – 2021 lamus poddano pracom remontowo – konserwatorskim i przeniesiono na teren parku przy Miejskiej Bibliotece Publicznej, gdzie został wyeksponowany jako atrakcja turystyczna i ostatni świadek zabudowy gospodarczej związanej z tradycjami rzemiosła sukienniczego Chodzieży. Drugim do dziś istniejącym budynkiem gospodarczym tego typu jest drewniany **lamus** z 1 połowy XIX w. usytuowany **przy ul. gen. Hallera 29 w Szamocinie**.

To niewielki obiekt na rzucie prostokąta wzniesiony w konstrukcji zrębowej i nakryty dachem dwuspadowym.

Chodzież, lamus tkacki

Wśród zachowanych spichlerzy funkcjonujących w większości przy zespołach folwarcznych na uwagę zasługuje **spichlerz** zlokalizowany przy ul. 19 Stycznia w **Szamocinie**. Został on zbudowany około XIX w., w okresie, gdy w mieście rozwinął się handel zbożem. Jest to obiekt o drewnianej konstrukcji słupowo – ramowej z wypełnieniem ceglany (tzw. mur pruski), na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym.

Szamocin, spichlerz

Do historycznej zabudowy gospodarczej należą również **gorzelnie** powstałe na przestrzeni 2 połowy XIX w., murowane z cegły lub kamienia: w Dziewokluczu, Nowym Brzeźnie, Wyszynach, Oleśnicy, Nietuszkowie, Pietronkach, Strzelcach, Lipinach, Margońskiej Wsi, Próchnowie, Jaktorowie oraz **młyny**: w Chodzieży przy ul. Ofiar Gór Morzewskich (poł. XIX w.), Chodzieży – Karczewniku (poł. XIX w.), Stróżewie (k. XIX w.), Trojance (XIX/XX w.), Margoninie (ok. 1880 r.), Nadolniku (1930 – 1932 r.), Nowym Młynie Drugim (1939 r.). Wśród młynów z uwagi na formę architektoniczną wyróżnia się obiekt w Chodzieży przy ul. Ofiar Gór

Morzewskich, obecnie funkcjonujący jako budynek usługowo – magazynowy. Jest on murowany, kilkukondygnacyjny, częściowo otynkowany z pozostawioną w cegle kondygnacją przyziemia oraz detalem w postaci lizen, półkolistych i odcinkowych nadproży otworów okiennych, schodkowego gzymsu wieńczącego oraz attyki.

Chodzież, młyn przy ul. Ofiar Gór Morzewskich

W **Margoninie** przy ul. Powstańców Wielkopolskich 15 zachował się jedyny na terenie powiatu budynek **gazowni miejskiej**, w którym obecnie mieści się Miejsko – Gminny Ośrodek Kultury. Budynek ten powstał w 1905 r. według projektu firmy Carla Francke z Bremy, która również zajęła się realizacją inwestycji. W obiekcie obok części technologicznej, gdzie był wytwarzany gaz (piecownia i aparatornia) mieścił się również dom gazmistrza wraz z biurem. Jest to budynek murowany i otynkowany z ceglany detalem w postaci lizen, fryzów ząbkowych oraz opasek okiennych.

Na terenie powiatu chodzieskiego znajdują się **stacje kolejowe**, które powstały w związku z budową i uruchomieniem w 1879 r. linii kolejowej relacji **Piła - Poznań**, stanowiącej połączenie Pruskiej Kolei Wschodniej z Poznaniem (Milcz, Chodzież, Ostrówki, Budzyń, Sokołowo Budzyńskie) oraz w 1908 r. linii kolejowej relacji **Gołańcz – Chodzież**, zamkniętej w 1994 r. i rozebranej w 2013 r. (Lipiny, Margonin, Szamocin, Raczyn – w Laskowie, Zacharzyn, Strzelce). Cennym elementem zespołu stacji kolejowej w **Chodzieży** jest **wodociągowa wieża ciśnień** zbudowana w 1912 r. w celu gromadzenia wody technologicznej dla potrzeb trakcji parowej. Jest to obiekt murowany z cegły ceramicznej, wzniesiony na rzucie prostokąta o ściętych narożach, trzykondygnacyjny, nakryty niskim, niemal płaskim dachem ośmiopółciovym. Elewacje artykułowane są lizenami i gzymsami ząbkowymi. Detal architektoniczny nawiązuje do stylistyki historyzmu. Zastosowany tu model wieży jest rzadko spotykany na terenie Wielkopolski. W **Budzynie** zespół stacji kolejowej tworzy budynek dworca, nastawnia oraz dom (ul. Dworcowa 51). Dworzec zbudowany ok. 1900 r., zwarty z magazynem ekspedycji kolejowej, służył do obsługi ruchu osobowego i towarowego oraz pełnił funkcję mieszkalną. Murowany z cegły ceramicznej, posiada prostopadłościenną bryłę nakrytą niskim dachem dwuspadowym oraz elewacje artykułowane otworami okiennymi

i drzwiowymi zamkniętymi łukiem odcinkowym, ozdobione skromnym detalem architektonicznym. Nastawnia została wzniesiona ok. 1925 r. podczas rozbudowy stacji. W **Ostrówkach** znajduje się dworzec kolejowy z ok. 1910 r. z magazynem ekspedycji kolejowej (murowany, otynkowany, parterowy, wzniesiony na planie dwóch prostokątów, nakryty dachami dwuspadowymi, z filarowym podcieniem w narożu i charakterystycznym fryzem schodkowym). W **Sokołowie** usytuowany jest budynek dworca kolejowego z ok. 1910 r. połączony z magazynem ekspedycji kolejowej, o formie analogicznej jak w Ostrówkach. Stacja kolejowa w miejscowości **Milcz**, wzniesiona pod koniec XIX w., jest obiektem dwukondygnacyjnym z parterową przybudówką, nakrytym dachem dwuspadowym, z otynkowanymi elewacjami artykułowanymi zamkniętymi odcinkowo otworami okiennymi oraz ceglany detalem w postaci gzymsów i opasek okiennych.

Margonin, budynek dawnej gazowni

Cennym zabytkiem techniki na mapie powiatu chodzieskiego jest **fabryka porcelany w Chodzieży przy ul. Łąkowej 2**, założona w 1896 r. przez niemieckiego przemysłowca Hermanna Heima. W 1901 r. zakład kupił hamburski kupiec Willöper, który od 1907 r. wprowadził do produkcji szeroki asortyment porcelany technicznej, osprzętu elektrotechnicznego z porcelany oraz artykułów porcelany laboratoryjnej. Na przełomie XIX/XX w. fabryka była jedną z największych wytwórni porcelany w Europie. W 1920 r. nabył ją Bank Handlowo – Przemysłowy z Poznania. W 1924 r. przeszła ona na własność Fabryki Porcelany w Ćmielowie. Początkowo produkowano porcelanę stołową, a od 1927 r. również porcelanę elektrotechniczną, której asortyment wzbogacał się w kolejnych latach. Po drugiej wojnie światowej fabryka została upaństwowiona. W 1964 r. połączono ją z chodzieską fabryką porcelitu w jedno przedsiębiorstwo. W budynku produkcyjnym przy ul. Łąkowej 2 mieścił się zakład nr 1, natomiast w budynku dawnej fabryki fajansu przy ul. Buszczaka (ob. Grudzińskich) zakład nr 2, który z przyczyn ekonomicznych zamknięto 1991 r. Obecnie obiekt przy ul. Łąkowej 2 stanowi własność prywatną i jest nieużytkowany. Zachowany budynek fabryczny wzniesiony jest z cegły ceramicznej na kamiennych fundamentach. Ma formę czterokondygnacyjnego wydłużonego czworoboku z wewnętrznym dziedzińcem,

nakrytego płaskimi dachami. Wieloosiowe elewacje artykułowane są prostokątnymi otworami okiennymi zamkniętymi łukiem odcinkowym oraz podziałami poziomymi w formie gzymsów międzykondygnacyjnych, w partiach nienadbudowanych zwieńczone okazałą attyką ze sterczynami.

Na terenie powiatu znajduje się **zespół stopnia wodnego „Krostkowo nr 11” na rzece Noteć**, zlokalizowany w granicach administracyjnych gminy Wyrzysk (Bąkowo) i Szamocin (Lipia Góra). Jest on elementem drogi wodnej Wisła – Odra, powstałej w wyniku wybudowania w latach 1773 – 1775 Kanału Bydgoskiego, łączącego Noteć z Brdą, którą żegluga prowadzona była do Wisty. Łącznie na całej trasie przebiegającej Brdą, Kanałem Bydgoskim oraz Notecią Leniwą i Bystrą funkcjonują 22 stopnie wodne. W latach 1875 – 1879 skanalizowano Brdę, w latach 1878 – 1882 Górną Noteć (istnieje do dzisiaj bez zmian), w latach 1873 – 1882 Dolną Noteć. Korektę regulacji Dolnej Noteci rozpoczęto w 1891 r. Wówczas wyprostowano bieg rzeki i wybudowano część śluz w materiałach trwałych. Dalsze usprawnienia drogi wodnej przeprowadzono na początku XX w. Zespół stopnia wodnego „Krostkowo nr 11” powstał w latach 1912 – 1914. Składa się ze śluzy skarpowej oraz jazu koźłowo – iglicowego. Do zespołu należy również dom śluzowego wraz z budynkiem gospodarczym. Z uwagi na unikalne wartości historyczne i techniczne obiekt ten stanowi cenny element krajobrazu kulturowego doliny Noteci.

Zewidencjonowane na terenie powiatu **historyczne obiekty użyteczności publicznej** to ratusze: w Szamocinie przy Pl. Wolności 19 (zbudowany ok. 1887 r.), w Chodzieży przy ul. Kościuszki 11 (z 2 poł. XIX w.) i trzy obiekty w Margoninie pełniące tę funkcję w różnych latach między 1895 a 1972 - przy ul. 22 Stycznia 29 (z k. XIX w.), ul. 22 Stycznia 4 (z ok. 1900 r.) oraz ul. Rynek 7 (z I poł. XIX w.). Do czasów obecnych swoją pierwotną funkcję zachował ratusz w Szamocinie, pozostałe są teraz budynkami mieszkalnymi. W grupie zabytkowych obiektów użyteczności publicznej znajduje się również budynek Starostwa w Chodzieży (wzniesiony w 1897 r.) – obecnie Urząd Miejski, a także szkoły, poczty i sądy. Do najciekawszych pod względem architektonicznym należy **Sąd Obwodowy (obecnie Sąd Rejonowy przy ul. Zygmunta Krasińskiego 10)**, oraz **sanatorium kolejowe** (obecnie szpital przy ul. Strzeleckiej 32). Sąd Obwodowy powstał w Chodzieży w 1880 r. w związku z wprowadzoną w Prusach reformą sądownictwa. Obecny budynek został wzniesiony w 1905 r. z użyciem form neorenesansowych, zastępując starszy, zniszczony przez pożar. Jest to obiekt na rzucie prostokąta z dobudówką na rzucie trapezu, w części głównej dwukondygnacyjny z poddaszem użytkowym, nakryty dachem mansardowym z lukarnami. Ceglane elewacje z cokołem z ciosów granitowych artykułowane są otworami okiennymi i drzwiowymi zamkniętym odcinkowo lub ostrołukowo. Elewacja frontowa ozdobiona jest umieszczonym na środkowej osi szczytem o wykroju falistym, podzielonym profilowanymi gzymsami oraz ujętym spływami wolutowymi. Do zespołu sądu należy również ogrodzenie z dwiema bramami. Zespół sanatorium powstał w 1925 r. Główny gmach, czterokondygnacyjny, wyróżnia się monumentalną klasycyzującą formą architektoniczną z umieszczonym pośrodku elewacji pięcioosiowym ryzalitem wydzielonym pilastrami o kompozytowych kapitelach wspierających belkowanie zwieńczone trójkątnym tympanonem. Całość dopełnia taras z łukowo wygiętymi schodami, ograniczony

tralkową balustradą portal z figurami atlantów podtrzymujących balkon oraz trójkątne i półowalne naczółki nad oknami górnej kondygnacji.

Chodzież, budynek sądu

Najstarsze obiekty mieszkalne pochodzą z 2 połowy XVIII w. i 1 połowy XIX w. Są to najczęściej budynki wąskofrontowe z fasadami o szczytach trójkątnych, ujętych spływami, schodkowych, łamanych lub falistych, na rzucie prostokąta, parterowe z dachami w większości dwuspadowymi, murowane lub z częściowo zachowaną konstrukcją słupowo - ramową (ryglową) ścian oraz otynkowane (**w Chodzieży domy tkaczy** usytuowane przy ul. Kościuszki i Wojska Polskiego, związane z tradycją rzemiosła sukienniczego, w Margoninie, Budziniu i pojedyncze przykłady w Szamocinie).

Chodzież, domy tkaczy przy ul. Kościuszki

Pozostała zachowana historyczna zabudowa mieszkalna pochodzi z 2 połowy XIX w. i 1 połowy XX w. Dominują domy murowane, parterowe, kalenicowe, nakryte dachem dwuspadowym lub rzadziej naczółkowym, o elewacjach otynkowanych, ceglanych lub czasem

kamiennych oraz prostokątnych lub zamkniętych łukiem odcinkowym otworach okiennych i drzwiowych. Niekiedy obiekty te posiadają facjaty lub lukarny oraz detal w postaci gzymsów, fryzów i opasek okiennych. W miastach występują również dwu- lub trzykondygnacyjne kamienice oraz domy o bardziej zróżnicowanej formie architektonicznej – wzbogacone ryzalitami, wykuszami, facjatami, dekoracyjnie wyciętymi szczytami, loggiami, drewnianymi gankami lub balkonami. Elementami stosowanymi w wystroju elewacji kamienic są różnego rodzaju gzymsy, w tym nadokienne, podokienne, międzykondygnacyjne i wieńczące, boniowania, płyciny, a także opaski i wsparte na pilastrach lub konsolach naczółki wieńczące otwory okienne. Pojawia się również wykonana w tynku dekoracja ornamentalna o motywach roślinnych lub geometrycznych w formie fryzów, obramień lub kompozycji pokrywających płaszczyzny elewacji. Część obiektów utrzymana jest w stylistyce historyzmu, eklektyzmu, wczesnego modernizmu oraz secesji.

Chodzież, secesyjna kamienica przy ul. Krasińskiego

Wyróżniającym się zespołem wiejskiej zabudowy mieszkalnej są **poniatówki** znajdujące się głównie w **gminie Chodzież (Milcz, Kamionka, Podanin)** oraz **gminie Margonin (Zbyszewice)**. Budowane w drugiej połowie lat 30-tych XX w., związane były z reformą rolną realizowaną przez ówczesnego ministra rolnictwa Juliusza Poniatowskiego, w ramach której w wyniku parcelacji ziemi państwowej i majątków wykupywanych od ziemiaństwa, głównie w Wielkopolsce i na Pomorzu, tworzone gospodarstwa zwane poniatówkami i zasiedlano je osadnikami – małorolnymi lub bezrolnymi mieszkańcami wsi z przeludnionych terenów Polski, zwłaszcza dawnego zaboru rosyjskiego i Galicji, rzadziej ludnością miejscową czy służbą z dzielonych folwarków. Zagrody budowane były według kilku zatwierdzonych projektów. Są to obiekty wznoszone w konstrukcji drewnianej, oszalowane deskami lub tynkowane,

nakryte dachami dwuspadowymi lub półszczytowymi z naczółkami, często z drewnianymi gankami. Większość tych budynków została w mniejszym lub większym stopniu przebudowana, niewiele jest zachowanych w pierwotnej formie.

Dużą grupę zabytków nieruchomych stanowią **cmentarze**. Na terenie powiatu chodzieskiego zewidencjonowanych jest ok. 122 cmentarzy, w tym 82 ewangelickie, 29 katolickich, 4 żydowskie, 2 epidemiczne, 2 rodowe, 3 ewangelickie przekształcone na katolickie. Najstarszą metrykę posiadają cmentarze katolickie przykościelne, których jest 5 (w Chodzieży datowany na XV/XVI w., w Margoninie – XIV w., w Jaktorowie – 2 poł. XVIII w., w Żoniu – XIX w., w Budzynie – początek XIX w.). Pozostałe zewidencjonowane historyczne nekropolie katolickie powstały w XIX w. i na początku XX w., wyjątek stanowi cmentarz w Chodzieży z przełomu XVIII i XIX w. oraz w Nadolniku z 1947 r. Cmentarze katolickie w większości są użytkowane do dnia dzisiejszego, z wyjątkiem wyżej wymienionych założeń przykościelnych, a także nekropolii w Milczu i Studzieńcu, gm. Chodzież, Kowalewie, gm. Margonin oraz tzw. „Okręglika” przy ul. Chodzieskiej w Budzynie, który w 1813 r. był miejscem pochówku poległych żołnierzy napoleońskich, w 2 połowie XIX w. zmarłych na cholerę. Poza tym na terenie powiatu znajdują się dwa XIX – wieczne cmentarze rodowe w Nietuszkowie i Oleśnicy, gm. Chodzież, dwa również XIX - wieczne cmentarze epidemiczne w Słomkach, gm. Chodzież i Lipinach, gm. Margonin, oraz cztery kirkuty: w Chodzieży o metryce XVII – wiecznej oraz w Budzynie, Margoninie i Szamocinie, założone w XVIII w. Ponadto w Szamocinie przy ul. Dworcowej zlokalizowana jest mogiła powstańca wielkopolskiego Bronisława Gapińskiego. Spośród wyżej wymienionych 15 cmentarzy wpisanych jest do rejestru zabytków.

5.2.3. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków – wykaz

lp.	miejsowość	obiekt	datowanie	nr rejestru zabytków i data wpisu
MIASTO I GMINA BUDZYŃ				
1	Budzyń	kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. św. Barbary	1849 r.	542/Wlkp/A decyzja z dnia 30.09.1971 r.
2	Budzyń	kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki filialny p.w. św. Andrzeja Boboli	1881 r.	1160/Wlkp/A decyzja z dnia 03.03.2023 r.
3	Budzyń	dom ul. Rynkowa 28, ob. 30	ok. poł. XIX w.	543/Wlkp/A decyzja z dnia 30.09.1971 r.
4	Budzyń	dom ul. Rynkowa 47, ob. 45	ok. poł. XIX w.	539/Wlkp/A decyzja z dnia 30.09.1971 r.

5	Budzyń	wiatrak paltrak	pocz. XX w.	544/Wlkp/A decyzja z dnia 22.09.1977 r.
6	Budzyń	cmentarz ewangelicki ul. Wągrowiecka	2 poł. XIX w.	545/Wlkp/A decyzja z dnia 21.02.1989 r.
7	Bukowiec	kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki filialny p.w. MB Różańcowej	ok. 1863 r.	546/Wlkp/A decyzja z dnia 22.12.1990 r.
8	Dziewoklucz	park dworski	2 poł. XIX w.	A-549 decyzja z dnia 26.10.1987 r.
9	Podstolice	kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. św. Kazimierza wraz z terenem przykościelnym	I. 1932 - 1935	673/Wlkp/A decyzja z dnia 14.05.2008 r.
10	Sokołowo Budzyńskie	kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki filialny p.w. Niepokalanego Serca NMP	ok. 1846 r.	547/Wlkp/A decyzja z dnia 16.11.1990 r.
11	Wyszynki	cmentarz ewangelicki	2 poł. XIX w.	538/Wlkp/A decyzja z dnia 21.02.1989 r.
12	Wyszyny	kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. MB Pocieszenia d. spichlerz	I. 1824 – 1825 XVIII w.	548/Wlkp/A decyzja z dnia 30.10.1971 r.
MIASTO CHODZIEŻ				
1	Chodzież	układ urbanistyczny	XV – XVIII w.	kl.IV-73/22/56 decyzja z dnia 17.03.1956 r.
2	Chodzież	kościół parafialny p.w. św. Floriana	2 poł. XV w. 1755 r.	91/A decyzja z dnia 04.03.1931 r.
3	Chodzież	Sąd Obwodowy, ob. Sąd Rejonowy wraz z ogrodzeniem z dwoma bramami, ul. Krasińskiego 10	1905 r.	200/Wlkp/A decyzja z dnia 04.10.2004 r.
4	Chodzież	budynek produkcyjny fabryki porcelany wraz z terenem fabrycznym, ul. Łąkowa 2	1896 r.	482/Wlkp/A decyzja z dnia 21.03.2007 r.
5	Chodzież	willa ul. Mickiewicza 3	ok. 1908 r.	40/Wlkp/A decyzja z dnia 03.10.2000 r.
6	Chodzież	dom tkacza ul. Kościelna 12	XVIII/XIX w.	623/Wlkp/A decyzja z dnia 12.03.1991 r.
7	Chodzież	dom tkacza ul. Kościuszki 6	XVIII/XIX w.	596/Wlkp/A decyzja z dnia 02.02.1959 r.
8	Chodzież	dom tkacza ul. Kościuszki 8	XVIII/XIX w.	616/Wlkp/A decyzja z dnia 02.02.1959 r.

9	Chodzież	dom tkacza ul. Kościuszki 10	XVIII/XIX w.	615/Wlkp/A decyzja z dnia 02.02.1959 r.
10	Chodzież	dom tkacza ul. Kościuszki 12	XVIII/XIX w.	609/Wlkp/A decyzja z dnia 02.02.1959 r.
11	Chodzież	dom tkacza ul. Kościuszki 14	XVIII/XIX w.	613/Wlkp/A decyzja z dnia 16.04.1959 r.
12	Chodzież	dom tkacza ul. Kościuszki 16	XVIII/XIX w.	612/Wlkp/A decyzja z dnia 02.02.1959 r.
13	Chodzież	dom tkacza ul. Kościuszki 18	XVIII/XIX w.	611/Wlkp/A decyzja z dnia 02.02.1959 r.
14	Chodzież	dom tkacza ul. Kościuszki 20	XVIII/XIX w.	608/Wlkp/A decyzja z dnia 02.02.1959 r.
15	Chodzież	dom tkacza ul. Kościuszki 22	XVIII/XIX w.	606/Wlkp/A decyzja z dnia 02.02.1959 r.
16	Chodzież	dom tkacza ul. Kościuszki 24	XVIII/XIX w.	607/Wlkp/A decyzja z dnia 02.02.1959 r.
17	Chodzież	dom tkacza ul. Kościuszki 26	XVIII/XIX w.	610/Wlkp/A decyzja z dnia 02.02.1959 r.
18	Chodzież	dom tkacza ul. Kościuszki 28	k. XVIII w.	614/Wlkp/A decyzja z dnia 24.03.1983 r.
19	Chodzież	dom tkacza ul. Wojska Polskiego 30	XVIII/XIX w.	602/Wlkp/A decyzja z dnia 11.03.1970 r.
20	Chodzież	dom tkacza ul. Wojska Polskiego 33	XVIII/XIX w.	603/Wlkp/A decyzja z dnia 11.03.1970 r.
21	Chodzież	dom tkacza ul. Wojska Polskiego 37	XVIII/XIX w.	604/Wlkp/A decyzja z dnia 11.03.1970 r.
22	Chodzież	dom tkacza ul. Wojska Polskiego 39	XVIII/XIX w.	625/Wlkp/A decyzja z dnia 11.03.1970 r.
23	Chodzież	dom tkacza ul. Wojska Polskiego 40	XVIII/XIX w.	626/Wlkp/A decyzja z dnia 11.03.1970 r.
24	Chodzież	dom tkacza ul. Wojska Polskiego 41	XVIII/XIX w.	597/Wlkp/A decyzja z dnia 11.03.1970 r.
25	Chodzież	dom tkacza ul. Wojska Polskiego 44	XVIII/XIX w.	627/Wlkp/A decyzja z dnia 11.03.1970 r.

26	Chodzież	dom tkacza ul. Wojska Polskiego 47	1 poł. XIX w.	598/Wlkp/A decyzja z dnia 15.06.1992 r.
27	Chodzież	dom tkacza ul. Wojska Polskiego 48	XVIII/XIX w.	599/Wlkp/A decyzja z dnia 11.03.1970 r.
28	Chodzież	dom tkacza ul. Wojska Polskiego 49	XVIII/XIX w.	600/Wlkp/A decyzja z dnia 31.10.1990 r.
29	Chodzież	lamus tkacki ul. Nowa 7 <i>przeniesiony na ul. Dworcową</i>	k. XVIII w.	601/Wlkp/A decyzja z dnia 24.03.1983 r.
30	Chodzież	lamus tkacki ul. Wojska Polskiego 38 <i>przeniesiony do zagrody w m. Nowa Wieś Ujska 119A, gm. Ujście, powiat pilski.</i>	k. XVIII w.	605/Wlkp/A decyzja z dnia 24.03.1983 r.
31	Chodzież	cmentarz ewangelicki ul. Władysława Jagiełły	2 poł. XIX w. (1880 r.)	624/Wlkp/A decyzja z dnia 15.12.1983 r.
GMINA CHODZIEŻ				
1	Milcz	cmentarz katolicki	XIX w.	A-711 decyzja z dnia 11.10.1990 r.
2	Nietuszkowo	kapliczka cmentarna	1879 r.	A-715 decyzja z dnia 05.11.1990 r.
3	Nietuszkowo	pałac w zespole pałacowo - parkowym	ok. 1878 r.	A-781 decyzja z dnia 10.09.1996 r.
4	Nietuszkowo	park w zespole pałacowo - parkowym	2 poł. XIX w.	KS-2I-2a/22/48 decyzja z dnia 12.10.1948 r.
5	Oleśnica	pałac w zespole pałacowo - parkowym	ok. 1850	A-1455 decyzja z dnia 08.06.1973 r.
6	Oleśnica	dwór w zespole pałacowo - parkowym	ok. 1804 r.	A-233 decyzja z dnia 09.09.1968 r.
7	Oleśnica	park w zespole pałacowo - parkowym	XVIII w.	kl.IV-885/4/60 decyzja z dnia 15.01.1960 r.
8	Pietronki	cmentarz katolicki	XIX w.	A-585 decyzja z dnia 09.03.1989 r.
9	Pietronki	pałac w zespole pałacowo - parkowym	ok. 1840 r. pocz. XX w.	A-137 decyzja z dnia 10.08.1976 r.

10	Pietronki	park w zespole pałacowo - parkowym	XVIII w.	A-403 decyzja z dnia 07.05.1981 r.
11	Podanin	kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki filialny p.w. św. Maksymiliana Kolbe wraz z terenem przykościelnym	1913 r.	672/Wlkp/A decyzja z dnia 09.05.2008 r.
12	Rataje	park dworski	pocz. XIX w.	A-381 decyzja z dnia 27.11.1979 r.
13	Stróżewo	kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki parafialny p.w. MB Szkaplerznej wraz z otoczeniem	4 ćw. XIX w.	873/Wlkp/A decyzja z dnia 19.11.2012 r.
14	Strzelce	pałac w zespole pałacowo - parkowym	1844 r.	A-1363 decyzja z dnia 13.04.1972 r. pałac i park A-1379 23.02.1973 r.
15	Strzelce	park w zespole pałacowo - parkowym	XVIII w.	KI.IV-885/5/60 decyzja z dnia 15.01.1960 r. pałac i park A-1379 23.02.1973 r.
16	Zacharzyn	kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki filialny p.w. MB Królowej Polski	1877 r.	141/Wlkp/A decyzja z dnia 05.08.2003 r.
MIASTO I GMINA MARGONIN				
1	Margonin	układ urbanistyczny	XIV/XV w. – XIX w.	695/Wlkp/A decyzja z dnia 07.08.2008 r.
2	Margonin	kościół parafialny p.w. św. Wojciecha	pocz. XVII w. l. 1773 - 1775	A-20 decyzja z dnia 02.12.1964 r.
3	Margonin	dzwonnica w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Wojciecha	XVIII/XIX w.	A-1028 decyzja z dnia 12.03.1970 r.
4	Margonin	plebania w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Wojciecha ul. Kościelna 8	1 poł. XIX w.	A-489 decyzja z dnia 13.12.1983 r.
5	Margonin	cmentarz w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Wojciecha	XIV w.	A-586 decyzja z dnia 09.03.1989 r.

6	Margonin	dom ul. Okopowa 10	1 ćw. XIX w.	A-1456 decyzja z dnia 08.06.1973 r.
7	Margonin	dom Rynek 8	1 poł. XIX w.	A-1457 decyzja z dnia 08.06.1973 r.
8	Margonin	dom Rynek 15	1 ćw. XIX w.	A-1269 decyzja z dnia 01.10.1971 r.
9	Margonin	dom Rynek 19	XVIII/XIX w.	A-1271 decyzja z dnia 30.10.1971 r.
10	Margonin	dom Rynek 22	k. XVIII w.	A-1272 decyzja z dnia 30.10.1971 r.
11	Margonin	dom Rynek 26 (d. 25)	przed 1798 r.	A-1458 decyzja z dnia 08.06.1973 r.
12	Margonin	dom ul. Jankowskiego 12 (d. ul. 22 Stycznia 37)	pocz. XIX w.	A-1266 decyzja z dnia 01.10.1971 r.
13	Margońska Wieś	pałac w zespole pałacowo - parkowym	l. 1842 – 1852 przebudowany ok. 1900 r., 1937 r.	A-1454 decyzja z dnia 08.06.1973 r.
14	Margońska Wieś	park w zespole pałacowo - parkowym	1788 r. poł. XIX w.	A-970 decyzja z dnia 06.03.1970 r.
15	Margońska Wieś	aleja lipowa	1765 r.	A-30 decyzja z dnia 20.10.1948 r.
16	Żoń	kościół parafialny p.w. św. Marcina	1749 r.	A-1274 decyzja z dnia 02.11.1971 r.
17	Żoń	cmentarz w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Marcina	XIX w.	A-567 decyzja z dnia 21.02.1989 r.
18	Żoń	cmentarz katolicki	2 poł. XIX w.	A-568 decyzja z dnia 21.02.1989 r.
MIASTO I GMINA SZAMOCIN				
1	Borowo	cmentarz ewangelicki	2 poł. XIX w.	A-575 decyzja z dnia 01.03.1989 r.
2	Borówki	cmentarz katolicki	2 poł. XIX w.	A-580 decyzja z dnia 09.03.1989 r.
3	Jaktorowo	kościół parafialny p.w. św. Anny	l. 1763 - 1776	A-1265 decyzja z dnia 30.09.1971 r.

4	Jaktorowo	cmentarz w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Anny	2 poł. XVIII w.	A-576 decyzja z dnia 01.03.1989 r.
5	Jaktorowo	park dworski	poł. XIX w	A-558 decyzja z dnia 26.10.1987 r.
6	Jaktorówko	dwór, tzw. pałacyk myśliwski w zespole dworsko - parkowym	ok. 1900 r.	A-478 decyzja z dnia 12.12.1983 r.
7	Jaktorówko	park w zespole dworsko - parkowym	2 poł. XIX w.	A-563 decyzja z dnia 26.10.1987 r.
8	Laskowo	cmentarz ewangelicki	2 poł. XIX w.	A-577 decyzja z dnia 09.03.1989 r.
9	Lipia Góra	kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki filialny p.w. Wniebowzięcia NMP z terenem przykościelnym	1909 r.	651/Wlkp/A decyzja z dnia 28.02.2008 r.
10	Lipia Góra	cmentarz w zespole kościoła ewangelickiego	poł. XIX w.	651/Wlkp/A decyzja z dnia 28.02.2008 r.
11	Lipia Góra	pastorówka z ogrodem w zespole kościoła ewangelickiego	1870 r.	651/Wlkp/A decyzja z dnia 28.02.2008 r.
12	Lipia Góra	cmentarz ewangelicki	2 poł. XIX w.	A-578 decyzja z dnia 09.03.1989 r.
13	Lipia Góra i Bąkowo w gminie Wyrzysk	zespół stopnia wodnego „Krostkowo nr 11” na rzece Noteć	I. 1912 - 1914	588/Wlkp/A decyzja z dnia 15.01.2008 r.
14	Raczyn / Nałęcz	kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki parafialny p.w. św. Józefa	I. 1895 - 1896	827/Wlkp/A decyzja z dnia 05.10.2011 r.
15	Raczyn / Nałęcz	pastorówka, ob. plebania w zespole kościoła ewangelickiego	1905 r.	827/Wlkp/A decyzja z dnia 05.10.2011 r.
16	Szamocin	układ urbanistyczny	XVIII – XIX w.	694/Wlkp/A decyzja z dnia 07.08.2008 r.
17	Szamocin	kościół parafialny p.w. NMP Wspomożenia Wiernych	1905 r.	A-750 decyzja z dnia 29.12.1993 r.
18	Szamocin	kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki filialny p.w. śś. Apostołów Piotra i Pawła	1827 - 1835 r. rozbudowa 1902 r.	A-760 decyzja z dnia 28.09.1994 r.
19	Szamocin	cmentarz ewangelicki ul. Hallera	2 poł. XIX w.	A-579 decyzja z dnia 09.03.1989 r.
20	Szamocin	ratusz pl. Wolności 19	1887 r. Rozbudowa 1911 r.	384/Wlkp/A decyzja z dnia 14.07.2006 r.

Prace prowadzone przy zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków – budynkach, cmentarzach, założeniach parkowych oraz obszarach historycznych układów urbanistycznych - wymagają uzyskania pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.2.4. Zabytki nieruchome niewpisane do rejestru zabytków – gminne ewidencje zabytków

Zabytki nieruchome, zarówno wpisane do rejestru zabytków jak i pozostałe, ujmowane są w wojewódzkiej oraz gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840) gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami.

Według art. 22 gminną ewidencję zabytków prowadzi wójt (burmistrz, prezydent miasta) w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. W ewidencji tej powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ujęcie obiektu w gminnej ewidencji zabytków nie jest formą prawnej ochrony zabytków. Jednakże cytowana wyżej ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 19) nakłada obowiązek uwzględnienia ochrony zabytków nieruchomych, m. in. znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy czy decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej.

Ponadto dla obiektu znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków istnieje obowiązek uzgodnienia przez właściwy organ architektoniczno - budowlany z organem ochrony zabytków decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzji o warunkach zabudowy - zgodnie art. 53 i 60 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 977) oraz pozwolenia na budowę i rozbiórkę - zgodnie z art. 39 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 682 ze zm.).

Wszystkie gminy powiatu chodzieskiego posiadają gminne ewidencje zabytków.

5.3. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome znajdujące się na terenie powiatu chodzieskiego stanowią przede wszystkim wyposażenie kościołów. Wyjątkiem jest zespół witraży w budynku Urzędu Miejskiego (dawnego Starostwa) w Chodzieży. Dużą grupę tworzą obiekty o metryce

XVII i XVIII – wiecznej, reprezentujące różne fazy stylowe baroku i rokoko. Pozostałe to obiekty XIX i XX – wieczne, eklektyczne lub historyzujące (neoklasycystyczne, neogotyckie, neorenesansowe, neobarokowe i neorokokowe).

Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków

- 1) **Budzyń, zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Barbary**, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 568/Wlkp/B decyzją z dnia 03.09.2020 r.

Zespół zabytków obejmuje obiekty powstałe na przestrzeni XVII – XX w., utrzymane w stylistyce barokowej, neoklasycystycznej, eklektycznej i historyzującej - ołtarz główny datowany na 2 ćw. XVII w., ozdobiony bogatą dekoracją snycerską i rzeźbiarską, dwa ołtarze boczne ufundowane w 1866 r., neoklasycystyczna chrzcielnica, neobarokowa ambona, dwa barokowo – ludowe krucyfiksy, prospekt organowy z instrumentem wykonany ok. 1889 r. przez firmę Wilhelma Sauera z Frankfurtu nad Odrą, posadzka geometryczno – ornamentalna z płytek ceramicznych z początku XX w.

- 2) **Chodzież, zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Floriana**, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 209/Wlkp/B decyzją z dnia 28.02.1984 r.

Wyposażenie, w większości datowane na XVII i XVIII w., reprezentuje barokową i rokokową sztukę sakralną. Do ww. zespołu należy m.in. ołtarz główny i cztery ołtarze boczne, rzeźby, płyta relikwiarza z malowanymi postaciami świętych, dekoracja stiukowa na balustradzie chóru muzycznego i nad wejściami do kaplic, wystrój architektoniczny w postaci wsporników z uskrzydłonymi główkami anielskimi zdobiącymi ściany nawy oraz rzeźby i sztukaterie na wschodniej i zachodniej elewacji kościoła. Ponadto elementem tego zespołu jest neogotycki, datowany na 2 poł. XIX w. konfesjonał znajdujący się w kościele w Bukowcu, gm. Budzyń.

Do wyposażenia kościoła należą również obiekty zabytkowe nie wpisane do rejestru zabytków, ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków – m. in. ambona, chrzcielnica, feretrony, witraże - powstałe w głównej mierze w XIX i na pocz. XX w.

- 3) **Chodzież, zespół trzech witraży w budynku Urzędu Miejskiego (dawnego Starostwa) przy ul. Ignacego Jana Paderewskiego 2**, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 188/Wlkp/B decyzją z dnia 15.11.2010 r.

Ww. witraże przedstawiające kobietę z dzieckiem, rolnika i mężczyznę z książką, datowane na ok. 1930 r., stanowią jeden z nielicznie zachowanych na terenie północnej Wielkopolski przykładów witraży o tematyce świeckiej, przeznaczonych do budynku użyteczności publicznej.

- 4) **Margonin, zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Wojciecha**, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 214/Wlkp/B decyzją z dnia 28.04.1984 r.

Większość obiektów powstała w 2 połowie XVIII w. i utrzymana jest w stylistyce barokowej oraz rokokowej: ołtarz główny i dwa ołtarze boczne, chrzcielnica, konfesjonały oraz balustrada oddzielająca prezbiterium. Na szczególną uwagę zasługuje wczesnobarokowy obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z początku XVII w.

- 5) **Żoń, zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Marcina**, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 170/Wlkp/B decyzją z dnia 14.01.2010 r.

Do ww. wyposażenia należą obiekty barokowe, powstałe na przestrzeni XVII – XVIII w.: ołtarz główny oraz dwa ołtarze boczne wraz z obrazami i rzeźbami, chrzcielnica, rzeźby św. Wojciecha i św. Stanisława, krucyfiksy, komplet drewnianych świeczników, a także obiekty XIX – wieczne: ambona i prospekt organowy.

- 6) **Jaktorowo, zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Anny**, wpisany do rejestru zabytków pod numerami 213/Wlkp/B decyzją z dnia 25.04.1985 r. oraz 583/Wlkp/B decyzją z dnia 04.10.2021 r.

Ww. wyposażenie obejmuje obiekty barokowe: ołtarz główny, dwa ołtarze boczne, ambonę, chrzcielnicę, rzeźby, konfesjonał oraz snycerską dekorację ornamentalną w nawie nad głównym wejściem, a także eklektyczne z przełomu XIX i XX w.: prospekt organowy z instrumentem z zakładu organmistrzowskiego Alberta Polzina z Poznania oraz zespół płaskorzeźb Drogi Krzyżowej. Do wystroju kościoła należy również polichromia o charakterze figuralno – ornamentalnym z lat 1904 – 1905, pokrywająca ściany i stropy we wnętrzu kościoła, w tym malowidła wykonane przez malarza Duszyńskiego z Poznania, przedstawiające Świętą Rodzinę, ewangelistów oraz emblematy religijne.

- 7) **Szamocin, zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. NMP Wspomożenia Wiernych**, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 432/Wlkp/B z dnia 23.12.2015 r.

Do przedmiotowego zespołu wyposażenia należą obiekty neobarokowe i eklektyczne, pochodzące z czasów budowy świątyni, tj. z początku XX w. m. in.: ołtarz główny, dwa ołtarze boczne, ambona, chrzcielnica, konfesjonały, feretrony, płaskorzeźbione sceny Drogi Krzyżowej, witraże oraz zabytki o starszej metryce – neoklasycystyczny prospekt organowy z instrumentem i krucyfiks w stylistyce baroku ludowego.

- 8) **Szamocin, zespół wyposażenia kościoła filialnego p.w. śś. Apostołów Piotra i Pawła**, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 433/Wlkp/B decyzją z dnia 23.12.2015 r.

Ww. wyposażenie obejmuje trzy witraże z 1902 r. przedstawiające „Wniebowstąpienie”, „św. Piotra” i „św. Pawła” z pracowni Ferdynanda Müllera w Quedlinburgu oraz witraże ornamentalne w nawie, prospekt organowy z instrumentem wykonany w 1865 r., neorenesansowy obraz „Adoracja Chrystusa” z 1862 r. namalowany przez E. Josepha Boltza z Berlina, zegar wieżowy oraz barokową chrzcielnicę.

Wykaz zabytków ruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków:

- Budzyń, wyposażenie kościoła filialnego p.w. św. Andrzeja Boboli – obiekty eklektyczne z 2 poł. XIX w.: witraże w prezbiterium (figuralny z przedstawieniem Chrystusa Zmartwychwstałego i cztery ornamentalne), krzyż ołtarzowy, świeczniki oraz prospekt organowy.
- Bukowiec, wyposażenie kościoła filialnego p.w. MB Pocieszenia – poza konfesjonalem wpisanym do rejestru zabytków jako element wyposażenia kościoła p.w. św. Floriana w Chodzieży, w świątyni znajduje się prospekt organowy z instrumentem z 1865 r. firmy organmistrzowskiej Gebrüder Walter, świeczniki z 2 poł. XIX w. oraz dwa dzwony: odlany w 1887 r. w ludwisarni Gustava Colliera w Zehlendorf pod Berlinem oraz w 1928 r. w Gdańsku.
- Podstolice, wyposażenie kościoła parafialnego p.w. św. Kazimierza – krzyż ołtarzowy z XIX w., chrzcielnica i świecznik z 1913 r., konfesjonał, krucyfiks z 1937 r. wykonany przez lokalnego rzeźbiarza Antoniego Gładycha.
- Sokołowo Budzyńskie, wyposażenie kościoła filialnego p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP – obiekty pochodzące w większości z XIX w. i pocz. XX w.: neogotycka chrzcielnica z 1866 r., neoklasycystyczny prospekt organowy z instrumentem, świeczniki wiszące, krzyż ołtarzowy, witraż z przedstawieniem Chrystusa Błogosławiącego (sygnowany E. Knoch. Coburg), witraże ornamentalne w nadświetlach nad drzwiami w portalu fasady oraz dzwon z 1881 r. odlany w Poznaniu.
- Wyszyny, wyposażenie kościoła parafialnego p.w. MB Pocieszenia – barokowe obiekty powstałe w XVII w: grupa rzeźbiarska Ukrzyżowania i dwa obrazy na desce z przedstawieniem św. Wawrzyńca i św. Szczepana, dwa murowane neoklasycystyczne ołtarze boczne z ok. 1825 r., neogotycki prospekt organowy, dwa dzwony w dzwonnicy przykościelnej z XIX/XX w.
- Wyszyny – kapliczka przydrożna z ludową rzeźbą św. Wawrzyńca.
- Podanin, wyposażenie kościoła filialnego p.w. św. Maksymiliana Kolbe – polichromia ornamentalna stropu z ok. 1913 r. i neogotycki świecznik wiszący.
- Zacharzyn, wyposażenie kościoła filialnego p.w. MB Królowej Polski – obiekty z 4 ćw. XIX w.: dzwon, świecznik wiszący oraz eklektyczny prospekt organowy.
- Lipia Góra, wyposażenie kościoła filialnego p.w. Wniebowzięcia NMP – neogotycki ołtarz główny, ambona i chrzcielnica oraz witraże ornamentalne.
- Raczyn, wyposażenie kościoła parafialnego p.w. św. Józefa – obiekty z ok. 1895 r.: chrzcielnica i prospekt organowy.
- Szamocin – modernistyczna figura przydrożna Chrystusa Błogosławiącego na pl. Wolności.

5.4. Zabytki archeologiczne

Dziedzictwo archeologiczne jest ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowi podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach danego obszaru. To obszerny i zróżnicowany zbiór materialnych śladów działalności człowieka, zarejestrowanych na powierzchni ziemi w postaci ruchomych lub nieruchomych zabytków archeologicznych.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie konkretnych zasad dotyczących ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje w art. 3 ust.1 zabytek jako *nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową*. Zabytek archeologiczny w oparciu o art. 3 ust. 4 został zdefiniowany natomiast jako *zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem*.

Zabytkiem archeologicznym będzie zatem każdy ślad działalności człowieka znajdujący się na powierzchni ziemi, pod ziemią, pod wodą oraz przedmiot ruchomy, którego zachowanie leżeć będzie w interesie społecznym, ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Rozwinięciem definicji zabytku z art. 3 ustawy jest art. 6, w którym nastąpił dodatkowy podział na zabytki archeologiczne, podlegające „w szczególności” ochronie prawnej. Są to *pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz reliktury działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej*. Zastosowane sformułowanie „w szczególności” oznacza, że ochronie prawnej podlegają nie tylko zabytki archeologiczne wskazane w tym przepisie. Zabytki archeologiczne nie mogą ulegać kategoryzowaniu na te, które uważane są jako ważne, mniej ważne czy też bezwartościowe. Wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania podlegają ochronie, a właściwe zarządzanie dziedzictwem archeologicznym sprzyja jego utrzymaniu we właściwym stanie.

Na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne – warstwy kulturowe i obiekty archeologiczne, jak i ruchome zabytki z nich pochodzące oraz skarby. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 ze zmianami) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje on dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu poprzez jego obserwację archeologiczną oraz uwzględnianie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Wyniki badań AZP są bazą wyjściową do określenia lokalizacji stanowiska, jego obszaru, funkcji i chronologii. Należy jednak pamiętać, że zbiór informacji zawartych w dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Obecnie do tego zasobu informacji dochodzą dane o stanowiskach archeologicznych odkrywanych podczas badań ratowniczych, wykopaliskowych, analizy zdjęć lotniczych czy z lotniczego skanowania laserowego (LiDAR). Dzięki tej technologii odkryto nowe stanowiska archeologiczne o własnej formie terenowej, zwłaszcza na terenach leśnych, co stanowi obok badań AZP uzupełnienie wiedzy na temat osadnictwa w tym rejonie.

5.4.1. Charakterystyka zabytków archeologicznych w powiecie chodzieskim

Powiat Chodzieski położony jest w północnej części województwa wielkopolskiego, po południowej stronie rzeki Noteć, na Wysoczyźnie Chodzieskiej, posadowionej na skraju pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej. Dolina stanowi strefę graniczną dwóch krain geograficznych: Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej i Pojezierza Pomorskiego. Administracyjnie obejmuje 5 gmin: gminę miejską Chodzież, wiejską Chodzież oraz miejsko – wiejskie: Budzyń, Margonin i Szamocin. Sąsiaduje z powiatami: pilskim, czarnkowsko – trzcianeckim, wągrowieckim i obornickim.

Dobre warunki glebowe i hydrograficzne sprawiły, iż na przestrzeni dziejów obszar dzisiejszego powiatu chodzieskiego cechowało niezwykle intensywne osadnictwo. W materiałach archeologicznych z tego obszaru reprezentowany jest niemal cały przekrój chronologiczny prądziejów - od starszej, środkowej i młodszej epoki kamienia, poprzez epokę brązu, okres wpływów rzymskich, wczesne i późne średniowiecze aż po czasy nowożytne.

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie powiatu wiążą się ze schyłkowym paleolitem (12 000 – 8300 lat p.n.e.). Pozostałości obozowisk ludności schyłkowo - paleolitycznej odkrywane są w pobliżu rzek i zbiorników wodnych. Charakterystyczne z tego okresu są narzędzia krzemienne. Osadnictwo to jest reprezentowane przez ludność kultury świderskiej, której podstawą gospodarczą było łowiectwo i zbieractwo. Cel polowań stanowiły głównie stada reniferów przemierzające rozległe tereny zbliżone do współczesnej tundry. Ze względu na typ gospodarki społeczności paleolityczne bardzo często zmieniały miejsce pobytu. Zasadniczą cechą tej kultury jest upowszechnienie łuku, a co za tym idzie znaczne udoskonalenie techniki łowieckiej i zwiększenie efektywności łowów.

Na terenie powiatu chodzieskiego odnotowano liczne ślady związane ze środkowym okresem epoki kamienia - mezolitem (8300 - 5400 lat p.n.e.), charakteryzującym się zmianami klimatycznymi (ociepleniem), które spowodowały zmiany środowiska i szaty roślinnej. Tereny Wielkopolski zamieszkiwały społeczności łowiecko – zbierackie, prowadzące pasterski tryb

życia. Z różnych stanowisk z tego okresu pochodzą krzemienne i kamienne narzędzia pracy. Obozowiska zakładano na piaszczystych wydmach w pobliżu cieków wodnych. Jednakże wyraźne pozostałości po osadnictwie pochodzą z młodszej epoki kamienia - neolitu (5400 - 1700 lat p.n.e.). Wówczas nastąpiły istotne zmiany w funkcjonowaniu społeczności pradziejowej. Opanowano umiejętność nowych metod obróbki kamieni - gładzenie i wiercenie oraz produkcji i wypalania naczyń ceramicznych, rozwinęło się garncarstwo, tkactwo, udoskonalano podstawowe narzędzia do uprawy ziemi. Ze względu na charakter zmian w funkcjonowaniu społeczności pradziejowych oraz na ich dynamikę proces neolityzacji określa się mianem „rewolucji neolitycznej”. Wśród kultur neolitu najbardziej charakterystyczną kulturą jest kultura pucharów lejkowatych, której nazwa pochodzi od charakterystycznej formy naczyń wytwarzanych i użytkowanych przez tę społeczność. Zasadnicze zmiany w obliczu osadniczym i kulturowym nastąpiły między 1400 lat p.n.e. a 1200 lat p.n.e., a więc w środkowym i młodszym okresie epoki brązu, kiedy następuje szybki rozwój kultury łużyckiej. Społeczność ta znana jest z otwartych osad i rozległych cmentarzysk składających się nawet z kilkuset grobów ciepłalnych, w których przepalone kości zmarłych składano w popielnicach. Groby wyposażano w przedmioty wykonane z brązu oraz naczynia tzw. przystawki. Podstawą gospodarki jest uprawa ziemi i hodowla zwierząt. Schyłek osadnictwa łużyckiego oraz pojawienie się nowej kultury - pomorskiej znanej głównie z grobów w postaci kamiennych skrzyń, w których umieszczano popielnice z przepalonymi kośćmi zmarłych oraz kultury jastorfskiej, wyznacza nowy etap dziejów łączony z wczesną epoką żelaza (VII w. p.n.e. – początek I w. n.e.). Na przełomie V i IV w. p.n.e. zaczynają docierać impulsy wysokorozwiniętej cywilizacji Celtów. Okres ten w dziejach nazywamy okresem przedrzymskim lub lateńskim. Wiele ośrodków na ziemiach polskich zaczyna produkować żelazo, które wypiera z czasem narzędzia kamienne. Opuszczenie omawianego terenu wcześniej przez ludność kultury pomorskiej i nieco później jastorfskiej (II w. n.e.) powoduje zmniejszenie intensywności osadnictwa. Kulturę pomorską skojarzyć można z ceramiką grobową - charakterystycznymi urnami z przedstawieniami twarzy ludzkich, bardzo realistycznych i zaopatrzonych w pokrywki czapkowate. Groby ludności kultury pomorskiej przyjmowały formę kamiennych skrzyń, które składały się z kamieni po bokach nakrytych płaskimi kamieniami. W ich wnętrzu znajdowały się urny (popielnice). Innym charakterystycznym zjawiskiem było pojawienie się tzw. grobów kloszowych. Popielnice z przepalonymi szczątkami ludzkimi przykrywano baniastymi naczyniami ustawionymi do góry dnem (klosze).

Na przełomie I i II w. n.e. nastąpił kolejny etap zasiedlenia pradoliny Noteci. Na teren Wielkopolski napłynęła ludność z Pomorza Kaszubsko – Krajeńskiego, pochodząca z tradycji kultury skandynawskiej i Pomorza Wschodniego, określana mianem kultury wielbarskiej. Pod koniec I wieku n.e. zajmuje ona w tym czasie Pomorze z wyjątkiem jego zachodniej części, obszary na wschód od dolnej Wisły aż po Pasłękę oraz północno- zachodnią Wielkopolskę. Ludność tej kultury znana jest z zakładania cmentarzysk brytualnych z grobami ciepłalnymi i szkieletowymi, w których nie spotyka się broni, a głównie elementy stroju i ozdoby - bransolety, wisiorki, paciorki szklane, bursztynowe. Około III w. n.e. ludność tej kultury opuszcza pradolinę, a także północną Wielkopolskę, udając się nad Morze Czarne.

W późniejszym okresie rzymskim i wędrówek ludów (III - VI w. n.e.) na omawianym terenie pojawia się ludność kultury przeworskiej. Wiek VI wyznacza początek kształtowania się nowej formacji osadniczo – kulturowej, jaką była kultura wczesnego średniowiecza. Brak jest na omawianym terenie pozostałości po osadnictwie z VI – VII w., co jest prawidłowością niemal w całej pradolinie Noteci. Do dziś kwestią sporną pozostaje pochodzenie ludności słowiańskiej. Zamieszkiwała ona osady otwarte z budynkami zagłębionymi w ziemię (ziemianka) oraz domostwa wznoszone w konstrukcji wieńcowej. Kultura materialna tej ludności jest uboga. Dynamiczny rozwój kultury wczesnego średniowiecza nastąpił między VIII w. a 1 poł. IX w. Oprócz osad obronnych stawiano grody plemienne. W 2 poł. X w. tereny Wielkopolski weszły w skład Państwa Gnieźnieńskiego. Wiele obiektów uległo zniszczeniu na skutek polityki dynastii pierwszych Piastów. Inne rozbudowane lub wzmocnione grody pełniły rolę obiektów kształtującego się młodego państwa. Okres intensywnej kolonizacji ziem polskich nastąpił w późnym średniowieczu. Od XIII wieku lokowano miasta i wsie, których mieszkańcy posługiwali się tzw. prawem niemieckim. Powstawały one w miejscu dawniejszych osad otwartych lub na tzw. surowym korzeniu.

Poniżej opis koncentracji stanowisk archeologicznych w poszczególnych gminach powiatu chodzieskiego:

Gmina miejska Chodzież

Gmina Chodzież

- rejon miasta Chodzieży - ślady osadnictwa paleolitycznego wzdłuż doliny rzeki Boleмки, wypływającej z Jeziora Miejskiego; ślady osadnictwa neolitycznego związanego z ludnością kultury pucharów lejkowatych na północnym brzegu Jeziora Miejskiego; cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza w podmiejskich lasach chodzieskich; ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego w pobliżu Jeziora Miejskiego; pozostałości zamku Grudzińskich wzmiankowanego w źródłach pisanych na początku XVI wieku; liczne stanowiska archeologiczne datowane na okres wczesnego średniowiecza, późnego średniowiecza i okres nowożytny w rejonie ulic Żeromskiego, Staszica, Piekary, Małej, Grudzińskich;
- rejon miejscowości Stróżewo i Ostrówki – osada i cmentarzysko ludności kultury łużyckiej, kultury pomorskiej oraz ślady osadnictwa z epoki średniowiecza;
- skupisko stanowisk wczesnośredniowiecznych i z okresu wpływów rzymskich w rejonie Studzieńca;
- dwie kępy na dnie doliny Noteci – jedna rejon Ciszewa (obszar administracyjnie należy do m. Milcz), gdzie biegła pradziejowa i wczesnośredniowieczna przeprawa przez Noteć wzmiankowana w XIII - iecznych źródłach oraz druga – rejon Milcza. Badania archeologiczne na tych obszarach pozwoliły na zarejestrowanie osad: z okresu neolitu, ludności kultury łużyckiej, przeworskiej z okresu rzymskiego oraz z wczesnego i późnego średniowiecza;
- obszary w rejonie Strzelec i Strzelęcina położone na krawędzi pradolinie Noteci – pozostałości osadnictwa ludności kultury ceramiki wstęgowej kłutej, ślady osadnictwa

ludności kultury łużyckiej i z okresu wpływów rzymskich; ślady osadnictwa z okresu późnego średniowiecza (gródek stożkowaty w Strzelcach);

- skupisko stanowisk archeologicznych w rejonie Konstantynowa położonego na krawędzi doliny Noteci - osadnictwo z wczesnej epoki brązu, kultury przeworskiej i wczesnego średniowiecza.

Gmina Budzyń

- okolice Prosny i Budzynia - najstarsze ślady osadnictwa związane z epoką kamienia – mezolitem i neolitem;
- rejon Budzynia – wśród stanowisk przeważają neolityczne i ludności kultury łużyckiej;
- między Bukowcem a Sokołowem Budzyńskim – skupiska osadnicze ludności kultury pomorskiej;
- rejon Brzeźna Nowego i Sokołowa Budzyńskiego - stanowiska występujące w obrębie strefy wysoczyznowej, osadnictwo epoki kamienia i wczesnej epoki brązu;
- strefa zagęszczenia osadnictwa z okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w rejonie Wyszyn i Wyszynek;
- liczne cmentarzyska z okresu wpływów rzymskich w rejonie Wyszyn i Kąkolewic;
- skupisko osadnicze w pobliżu rozlewiska rzeki Flinty w rejonie Niewiemka;
- Wyszyny - XVII-wieczne założenie, otoczone fosą i związane z rodziną Raczyńskich bądź Grudzińskich - wcześniejszymi właścicielami miejscowości.

Gmina Szamocin

- rejon wokół miejscowości Atanazy - skupisko osadnicze reprezentujące stanowiska neolityczne, kultury łużyckiej i kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza;
- rejon wokół miejscowości Nadolnik – Strzelczyki - skupisko osadnicze reprezentujące stanowiska neolityczne, kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza;
- rejon wokół miejscowości Szamocin - stanowiska położone na silnie wyodrębnionej terasie wyższej pradoliny Noteci, reprezentujące osadnictwo neolityczne, kultury łużyckiej, pomorskiej i wczesnego średniowiecza;
- okolice Nowego Dworu - osadnictwo ludności kultury przeworskiej z okresu rzymskiego oraz wczesnego średniowiecza;
- okolice Nowego Dworu, Lipy, Swobody, Sokolca i Szamocina - osadnictwo pradziejowe;
- okolice Lipy - obozowisko mezolityczne i osada neolityczna;
- w rejonie Sokolca i Borowa- ślady osadnictwa z wczesnej epoki kamienia, epoki brązu, okresu wpływów rzymskich oraz wczesnego średniowiecza;
- Szamocin - stanowiska archeologiczne o metryce średniowiecznej i nowożytnej.

Gmina Margonin

- rejon Jeziora Margonińskiego – stanowiska grupują się tutaj w wąskim pasie pobrzeża jeziora. W rejonie Sypniewa odkryto kilka skupisk kultury łużyckiej oraz duże

cmentarzysko ludności tej kultury, a także zlokalizowano stanowiska kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich. Tutaj usytuowane jest grodzisko późnośredniowieczne;

- okolice Sułaszewa nad Jeziolem Margonińskim – gródek stożkowaty z późnego średniowiecza;
- dolina rzeki Margoninki – głównie osadnictwo z epoki kamienia;
- osadnictwo kultury łużyckiej skupiające się nad ciekim wodnym przepływającym przez Margońską Wieś;
- rejon Żonia – obszar w rejonie Żonia między jeziorami Zbyszewickim i Żońskim zasiedlony był od epoki brązu (dwie osady i kilka śladów osadniczych ludności kultury łużyckiej, lecz największa ilość punktów osadniczych przypada na młodsze fazy wczesnego średniowiecza). Tutaj zlokalizowany jest gródek stożkowaty i kilka osad z nim związanych;
- osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne zajmujące krawędzie niewielkich wyniesień, skupione w pobliżu cieków wodnych przepływających przez Lipiny.

5.4.2. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 7 pkt 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawową formą ochrony jest wpis do rejestru zabytków. Na terenie powiatu chodzieskiego znajdują się trzy stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków oraz trzy układy urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków: Chodzież, Margonin oraz Szamocin.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Gmina Budzyń

Na terenie gminy Budzyń znajduje się 1 stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	OBIEKT	NR REJESTRU
Wyszyny, stan. 26	42-27/105	cmentarzysko kurhanowe z okresu wpływów rzymskich	459/Wlkp/C decyzja z dnia 14.04.2022 r.

Gmina Margonin

Na terenie gminy Margonin znajdują się dwa stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	OBIEKT	NR REJESTRU
Margonin, stan. 2	40-29/35	grodzisko stożkowate z okresu późnego średniowiecza	222/Wlkp/C decyzja z dnia 08.05.1935 r.
Żoń, stan. 1	41-30/22	grodzisko stożkowate z okresu późnego średniowiecza	223/Wlkp/C decyzja z dnia 28.06.1993 r.

Wpisem do rejestru zabytków objęte są nawarstwienia kulturowe zabytkowego układu urbanistycznego miasta Chodzieży, Margonina oraz Szamocina.

MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	OBIEKT	NR REJESTRU
Chodzież	40-27/69	historyczny układ miasta Chodzieży wraz z nawarstwieniami kulturowymi	A-98 decyzja z dnia 17.03.1956 r.
Margonin	40-29	historyczny układ miasta Margonina wraz z nawarstwieniami kulturowymi	695/Wlkp/A decyzja z dnia 07.08.2008 r.
Szamocin	39-29	historyczny układ miasta Szamocina wraz z nawarstwieniami kulturowymi	694/Wlkp/A decyzja z dnia 07.08.2008 r.

* Wykaz ujęty w zestawieniu tabelarycznym na podstawie danych dostępnych w archiwum WUOZ w Poznaniu, Delegatura w Pile.

5.4.3. Stanowiska o własnej formie terenowej o szczególnej wartości zabytkowej

Na terenie powiatu chodzieskiego zarejestrowano liczne stanowiska o własnej formie krajobrazowej, charakteryzujące się szczególną wartością zabytkową oraz poznawczą, do których można zaliczyć głównie cmentarzyska kurhanowe oraz grodziska. Należą do nich m.in. cmentarzysko kurhanowe z okresu wpływów rzymskich w Studzieńcu, cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza w Chodzieży, grodzisko wczesnośredniowieczne w Laskowie oraz gródki stożkowate z okresu późnego średniowiecza w Strzelcach, Sułaszewie oraz Oleśnicy.

5.4.4. Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych

FUNKCJA STANOWISKA	LICZBA	LICZBA W REJESTRZE
grodziska / grodziska stożkowate	8	2
osady	800	-
cmentarzyska płaskie / cmentarzyska kurhanowe	40	1
inne	20	-

* Wykazy ujęte w zestawieniu tabelarycznym na podstawie danych dostępnych w archiwum WUOZ w Poznaniu, Delegatura w Pile.

5.5. Zabytki w zbiorach muzealnych

Na terenie powiatu chodzieskiego działają Dział Historii i Tradycji Miasta Chodzieży funkcjonujący przy Miejskiej Bibliotece Publicznej w Chodzieży, Izba Historii Ziemi Budzyńskiej w Budzynie oraz okazjonalnie Izba Muzealna Ziemi Margonińskiej, działająca przy Miejsko-Gminnym Ośrodku Kultury w Margoninie.

Dział Historii i Tradycji Miasta Chodzieży

Dział Historii i Tradycji Miasta Chodzieży mieści się w budynku Miejskiej Biblioteki Publicznej przy ulicy Tadeusza Kościuszki 32. Gromadzone w nim zbiory związane są z historią lokalną, od czasów najdawniejszych aż do czasów współczesnych tj. do połowy XX wieku. Dział ten zajmuje trzy sale ekspozycyjne, które są wzbogacone licznymi fotografiami przedwojennej Chodzieży. W pierwszej sali znajdują się eksponaty z okresu lokacji miasta, sięgające pierwszej połowy XV wieku. W gablotach można zobaczyć zabytki archeologiczne m.in. średniowieczny miecz odkryty na terenach nadnoteckich, reprodukcję najstarszego planu miasta Chodzieży z 1798 r., pamiątki po rzemieślnikach chodzieskich, naczynia cynowe oraz sztandary upamiętniające najważniejsze wydarzenia historyczne. W drugiej sali znajdują się eksponaty pochodzące z końca XIX i początku XX wieku. Swoje szczególne miejsce zajmują umundurowania wojenne związane z I wojną światową, z okresem międzywojennym oraz z II wojną światową. Ponadto znajdują się tutaj liczne pamiątki związane z kulturą społeczności żydowskiej i ewangelickiej, które zamieszkiwały dawną Chodzież. Trzecia sala obejmuje głównie kolekcje fajansu chodzieskiego oraz porcelitu i porcelany. Ekspozycja z porcelaną chodzieską podkreśla jej bogatą historią, istniejącą od ponad 150 lat, która jest jedną z najbardziej cenionych i znanych marek w Polsce.

Izba Historii Ziemi Budzyńskiej

W 2020 roku w budynku dawnej szkoły przy ulicy Dworcowej 16 otwarta została Izba Historii Ziemi Budzyńskiej w Budzynie. Do zadań izby należy gromadzenie, przechowywanie i eksponowanie pamiątek regionalnych. W izbie prezentowane są ekspozycje związane nie tylko z historią miasta, ale też innych miejscowości powiatu chodzieskiego. Występują zabytki archeologiczne, etnograficzne, dawne przedmioty codziennego użytku, zabytki techniki, dokumenty historyczne, liczne fotografie oraz pamiątki związane z I wojną światową i Powstaniem Wielkopolskim.

Izba Ziemi Margonińskiej

W budynku przy ulicy Szpitalnej 9 w Margoninie od 2002 roku znajduje się Izba Muzealna Ziemi Margonińskiej. Obecnie otwierana tylko okazjonalnie. Izba ta gromadzi zbiory w działach: archeologicznym, historycznym i etnograficznym. Większa część eksponatów została przekazana przez mieszkańców Margonina oraz okolicznych miejscowości. Zabytki archeologiczne wyeksponowane na jednej sali pochodzą z przypadkowych odkryć, ale też z badań archeologicznych prowadzonych na terenie powiatu chodzieskiego oraz wągrowieckiego. Ponadto w izbie znajdują się liczne fotografie z 1 połowy XX wieku, dokumenty, opracowania historyczne, sztandary margonińskich stowarzyszeń z końca XIX w., okresu międzywojennego i PRL-u, obiekty związane ze szkołą leśną w Margoninie oraz obiekty sztuki sakralnej.

6. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OPIEKI NAD ZASOBAMI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

6.1. Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków

6.1.1. Urbanistyka i ruralistyka

Nie ma istotnych zagrożeń dla historycznych układów urbanistycznych wpisanych do rejestru zabytków, ponieważ wprowadzanie do nich nowych elementów, w tym zabudowy mieszkalnej, gospodarczej czy usługowej, a także umieszczanie w ich obrębie urządzeń technicznych oraz tablic i urządzeń reklamowych jest każdorazowo uzgadniana z organem ochrony zabytków i realizowane zgodnie z obowiązującymi planami zagospodarowania przestrzennego.

Wskazane jest podjęcie szeroko zakrojonych działań w celu rewaloryzacji i rewitalizacji historycznych miast, które wyeksponują ich walory zabytkowe i architektoniczne. Ponadto celowym byłoby objęcie ochroną prawną układu urbanistycznego miasta Budzyna, które jako jedyne na terenie powiatu nie jest wpisane do rejestru zabytków.

Zagrożeniem dla układów ruralistycznych jest powstawanie zabudowy jednorodzinnej według bardzo zróżnicowanych projektów nienawiązujących do lokalnej tradycji budowlanej i charakterystycznych dla tych terenów wariantów typologicznych tradycyjnej zagrody wiejskiej. Dla zachowania historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych, zespołów

folwarcznych, parków i cmentarzy niewpisanych do rejestru zabytków konieczne jest ustalenie ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o warunkach zabudowy czy decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, które stanowią prawną formę ochrony zabytków. Brak szczegółowych zapisów może spowodować nieodwracalne, daleko idące przekształcenia przestrzenne, kubaturowe, materiałowe oraz architektoniczne krajobrazu kulturowego powiatu.

6.1.2. Architektura sakralna

Stan zachowania kościołów z terenu powiatu chodzieskiego jest ogólnie dobry. Obiekty w większości utrzymywane są w sposób prawidłowy i poddawane niezbędnym remontom.

W kościele p.w. św. Floriana w Chodzieży w latach 1996 - 2002 został wykonany generalny remont obejmujący wymianę pokrycia dachowego, renowację tynków zewnętrznych i malowanie elewacji, a także malowanie wnętrza oraz prace konserwatorskie przy dekoracji sztukatorskiej i wyposażeniu. Kompleksowe prace remontowe przeprowadzono również przy kościele w Bukowcu, gm. Budzyń. Polegały one na wzmocnieniu więźby dachowej, wymianie pokrycia dachowego na dachówkę karpiówkę, wymianie poszycia wieży na blachę miedzianą, malowaniu wnętrza oraz renowacji oszkleń witrażowego. W ostatnich kilkunastu latach dokonano wymiany pokrycia dachowego na obiektach w Margoninie (wraz z konserwacją konstrukcji dachu), Raczynie, Sokołowie Budzyńskim i Wyszynach. W latach 2020 – 2022 dokonano naprawy więźby i założono nowe pokrycie dachowe na kościele filialnym p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Szamocinie. Remont dachu, renowację elewacji i malowanie wnętrza wykonano przy kościele parafialnym p.w. NMP Wspomożenia Wiernych w Szamocinie (wraz z konserwacją i rekonstrukcją dekoracji malarskiej fryzów i pilastrów) oraz w Podaninie i Podstolicach. Konserwacji wymaga jeszcze ornamentalna dekoracja malarska stropu w kościele w Podaninie. W Stróżewie w latach 2020 – 2021 oczyszczono ceglane elewacje świątyni wraz z uzupełnieniem ubytków spoinowania oraz hydrofobizacją.

Z powodu bardzo złego stanu technicznego przeprowadzono kompleksowe prace budowlano – konserwatorskie przy kościele parafialnym p.w. św. Anny w Jaktorowie oraz kościele parafialnym św. Barbary w Budzynie.

W Jaktorowie zrealizowane w latach 2017 – 2019 prace obejmowały wykonanie nowego pokrycia dachowego z gontu na nawie i wieży, wzmocnienie konstrukcji wieży, remont i konserwację ścian ryglowych, założenie nowej podłogi z desek oraz nowych drzwi zewnętrznych odwzorowujących historyczną stolarkę. Przedmiotowe prace były dofinansowane w głównej mierze ze środków Unii Europejskiej w ramach projektu *Ochrona oraz zwiększenie wartości dziedzictwa kulturowego obszaru Diecezji Bydgoskiej – rewaloryzacja i konserwacja drewnianych zabytków*. W 2021 r. w obiekcie zamontowano również nową instalację elektryczną i przeciwpożarową. Obecnie planowane jest przeprowadzenie prac konserwatorskich i restauratorskich przy polichromii ścian i stropów we wnętrzu świątyni.

W Budzynie w latach 2016 – 2022 wykonano remont hełmu wieży, więźby dachowej wraz z wymianą pokrycia dachowego na całym obiekcie z zastosowaniem dachówki karpiówki,

a także remont i konserwację stolarki drzwiowej oraz tynków wewnętrznych. Wymieniono również stolarkę okienną oraz pomalowano wnętrze w kolorystyce ustalonej na podstawie badań konserwatorskich.

Kościół w Lipiej Górze znajduje się w stanie dostatecznym z uwagi na nieszczelności pokrycia dachowego powodujące przenikanie wód opadowych do wnętrza i miejscowe zawilgocenie więźby.

Warto nadmienić, że obecnie prowadzone są prace konserwatorskie przy całym zespole oszklenia witrażowego świątyni w Raczynie.

Bardzo dużym zagrożeniem dla kościołów, zwłaszcza drewnianych oraz posiadających cenne zabytki ruchome we wnętrzu, jest zużyta, uszkodzona lub niewłaściwie założona instalacja elektryczna narażająca sam obiekt, jak i jego wyposażenie na pożar, a także brak odpowiedniego zabezpieczenia przeciwpożarowego i antywłamaniowego.

6.1.3. Zespoły rezydencjonalno – parkowe

Stan techniczny pałaców i dworów na terenie powiatu chodzieskiego jest zróżnicowany, wynikający z obecnego przeznaczenia obiektów oraz formy własności. Postępującej destrukcji ulega pałac w Pietronkach, który jest nieużytkowany. W obiekcie występuje duże zawilgocenie i zagrzybenie ścian wewnętrznych i stropów oraz elewacji, ponadto uszkodzenia, odspojenia i ubytki tynków zewnętrznych oraz detalu architektonicznego.

Pałac w Nietuszkowie jest również nieużytkowany, ale zabezpieczony przed wpływem czynników zewnętrznych powodujących niszczenie. Pojawiające się uszkodzenia są na bieżąco naprawiane, dlatego stan obiektu nie ulega pogorszeniu.

Pałac w Margoninie (Margońskiej Wsi) oraz pałacyk myśliwski w Jaktorowie są w trakcie prac remontowo – konserwatorskich. Dwór w Oleśnicy jest zamieszkaný i na bieżąco poddawany niezbędnym pracom remontowym. Pałac w Strzelcach znajduje się w dobrym stanie, odbywają się w nim imprezy okolicznościowe. Obecnie w obiekcie kontynuowane są prace remontowe – wykończeniowe wnętrza. Pałac w Oleśnicy pełni funkcję szkoły podstawowej. W latach 2021 – 2021 wykonano remont elewacji obejmujący naprawę i częściową wymianę tynków, naprawę i odtworzenie detali architektonicznych oraz malowanie.

Stan zachowania parków jest zróżnicowany, jednak w większości dostateczny lub zły. W wyniku zaniedbań i zaniechania prac pielęgnacyjnych – konserwatorskich historyczne założenia parkowe mają w różnym stopniu zatarte lub zniekształcone układy przestrzenne i kompozycyjne oraz pozbawione są części starodrzewia.

W dość dobrym stanie znajdują się parki w Margońskiej Wsi, Nietuszkowie i Strzelcach. Na bieżąco prowadzone są w nich podstawowe prace porządkowe: oczyszczanie z podrostu, usuwanie samosiewów i suchych gałęzi.

Park w Margoninie (Margońskiej Wsi) został założony w 1788 r. w stylu krajobrazowym, powiększony i przekształcony w związku z budową neogotyckiej rezydencji w latach 1842 – 1852 oraz na początku XX w. na potrzeby działającej tu Królewskiej Szkoły Leśnej. Założenie z trzech stron otoczone drogami, posiada kształt trapezu zwężającego się ku północy. Walory krajobrazowe podnosi rzeczka Margoninka płynąca w głębokiej dolinie, wydzielająca część

reprezentacyjną parku przy pałacu z zachowanymi osiami widokowymi oraz część o charakterze leśnym. Na terenie parku występują cenne okazy starodrzewia. Dominują klony, dęby, lipy, jesiony, graby i kasztanowce. Założenie ogrodzone jest historycznym murem z czerwonej cegły oraz siatką.

Park w Nietuszkowie powstał wraz z pałacem w 2 poł. XIX w. Jest to założenie krajobrazowe, rozplanowane na rozległej skarpie o bardzo zróżnicowanym ukształtowaniu terenu, posiadające charakterystyczne dla tego stylu sztuki ogrodowej elementy krajobrazowe: wnętrza ogrodowe, grupy drzew jedno- i wielogatunkowe, szpalery, aleje, obecność wody. Skład gatunkowy drzewostanu jest zróżnicowany z przewagą dębów, buków, jesionów, wiązów, kasztanowców, grabów, brzoź i lip. Występują tu okazy liczące ponad 200 lat, które pochodzą z naturalnego zalesienia z okresu przed wybudowaniem pałacu. Zachowała się aleja dębowa stanowiąca granicę między wschodnią a zachodnią częścią parku oraz dwa stawy, w tym jeden wyschnięty oraz źródelka i strumyki. Bez zmian pozostały granice założenia, nieczytelny jest układ kompozycyjno – przestrzenny. Drzewostan znajduje się w stanie dobrym.

Park w Strzelcach jest założeniem krajobrazowym z elementami układu regularnego. Powstał w XVIII w. jako otoczenie dworu, został przekształcony w XIX w. w związku z budową w 1844 r. nowej rezydencji. Charakterystyczny dla tego parku jest geometryczny układ dróg przecinających się pod różnymi kątami z głównymi ciągami osiowymi z kierunków: północ – południe i prostym wschód – zachód rozpoczynającym się przy południowej elewacji pałacu, współistniejący z krajobrazową, swobodną kompozycją zadrzewienia. Starodrzew tworzą w większości graby, buki, świerki, jesiony, kasztanowce i klony. Park pozostaje prawie całkowicie w pierwotnych granicach, częściowo zmienił się układ dróg.

Znajdujące się na terenie powiatu chodzieskiego założenia parkowe wymagają sporządzenia aktualnych inwentaryzacji drzew oraz projektów rewitalizacji, obejmujących odtworzenie dawnego układu kompozycyjnego i drzewostanu, nasadzenia uzupełniające oraz usuwanie z ich terenu obiektów dysharmonijnych. Po wykonaniu ww. prac należy systematycznie przeprowadzać zabiegi pielęgnacyjne w celu niedopuszczenia do ponownej degradacji.

6.1.4. Zespoły folwarczne

Większość zabudowy folwarcznej na terenie powiatu chodzieskiego jest w stanie dostatecznym lub złym. Problemy związane z jej utrzymaniem wynikają głównie z braku środków na remonty, a także trudności ze znalezieniem właściwego nowego sposobu ich użytkowania. Układy przestrzenne folwarków i ich zabudowania są w większości przekształcone, wiele obiektów uległo rozbiórce, wiele zostało znacznie przebudowanych, przez co utraciły swój pierwotny wygląd i wartości zabytkowe, wprowadzane były również obiekty nowe, niezharmonizowane z elementami historycznymi. Warunkiem zachowania zespołów folwarcznych jest przystosowanie ich do nowych funkcji z zachowaniem dawnej kompozycji podwórza i charakteru zabudowy.

6.1.5. Zabudowa mieszkalna. Obiekty użyteczności publicznej

Stan zachowania zabytkowej zabudowy mieszkalnej jest zróżnicowany, wiele budynków wymaga przeprowadzenia prac remontowych i modernizacyjnych. W każdym przypadku należy zakres i przebieg prac uzgadniać ze służbami konserwatorskimi w celu uniknięcia stosowania niewłaściwych technologii i materiałów (termoizolacja, nowa stolarka drzwiowa i okienna, pokrycie dachów, kolorystyka elewacji itp.) powodujących utratę pierwotnego charakteru budynków.

Dużym zagrożeniem są niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne oraz rewitalizacyjne, w wyniku których budynki ulegają przekształceniu, co powoduje utratę ich wartości zabytkowych. Wymiana historycznej tkanki obiektów – drewnianych stolarek otworowych, pokryć dachowych, a także zmiany formy bryły, dachu, niekontrolowane rozbudowy, zmiany wyglądu elewacji w zakresie rozmieszczenia, kształtu, wielkości otworów okiennych i drzwiowych, usuwanie detalu i dekoracji architektonicznej z elewacji oraz elementów wystroju wewnątrz (m. in. posadzek, schodów) wpływa negatywnie na autentyczność obiektów oraz wizerunek zabytkowej zabudowy.

Problemem jest również zaniechanie bieżących napraw i koniecznych remontów, powodujące postępującą destrukcję budynków, a w konsekwencji również trwałą utratę ich wartości historycznych.

Budynki użyteczności publicznej wykorzystywane zgodnie ze swoją pierwotną funkcją (ratusz w Szamocinie, sąd i szpital – dawne sanatorium kolejowe w Chodzieży, szkoły, poczty) zachowane są na ogół w stanie dobrym, nie zagraża im zniszczenie. Jednak część obiektów w związku z przekształceniami własnościowymi i zmianą pierwotnego sposobu użytkowania np. obiekty szkolne na terenach wiejskich, są przebudowywane i modernizowane w sposób niewłaściwy lub ulegają szybko postępującej dewastacji.

6.1.6. Cmentarze

Cmentarze stanowią jeden z najbardziej zagrożonych pod względem konserwatorskim obszar. Na terenie powiatu chodzieskiego zewidencjonowanych jest ok. 122 cmentarzy, w tym 82 ewangelickie, 29 katolickich, 4 żydowskie, 2 epidemiczne, 2 rodowe, 3 ewangelickie przekształcone na katolickie. Spośród wyżej wymienionych 15 figuruje w rejestrze zabytków. W celu szerszego merytorycznego rozpoznania tematu, który dałby podstawę do stworzenia lepszej prawnej ochrony tych zabytków, konieczna jest weryfikacja i uaktualnienie kart ewidencyjnych wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Stan zachowania czynnych cmentarzy w większości nie budzi zastrzeżeń, problemem jest tylko dokonywana ze względów bezpieczeństwa eliminacja starego zadrzewienia. Natomiast cmentarze ewangelickie znajdują się w dostatecznym lub złym stanie. Jako nieczynne i niezagospodarowane ulegają postępującej degradacji, są zaniedbane, zarośnięte dziką roślinnością, z zatartym lub całkowicie nieczytelnym układem przestrzennym alei i kwater, czasem z nieczytelnymi granicami, poza tym z nielicznymi zachowanymi w całości i we fragmentach nagrobkami. Wiele z nich jest nieogrodzonych, więc metalowe krzyże czy pozostałości ogrodzeń grobów z uwagi na łatwy dostęp są zagrożone kradzieżą.

W kontekście stanu zachowania należy również wspomnieć o cmentarzach żydowskich. Na terenie nekropolii w Budzynie, założonej w XVII w., w latach 60-tych i 70-tych XX w. wybudowano domy (ul. Margonińska 34, 36, 38), natomiast na cmentarzu w Chodzieży, usytuowanym przy ul. Kochanowskiego i Jagiełły, posiadającym także metrykę XVII – wieczną, zniszczonym w czasie II wojny światowej, powstało boisko sportowe i osiedle domów jednorodzinnych. Z kolei kirkut w Margoninie, zlokalizowany pomiędzy ul. Okopową a Nowym Miastem, datowany na XVII/XVIII w., został zdewastowany również podczas wojny i w latach 50-tych XX w. Jest on obecnie uporządkowany i upamiętniony poprzez postawienie pomnika. Znajduje się tu kilka zachowanych macew. Natomiast teren cmentarza żydowskiego w Szamocinie przy obecnej ul. Hallera 53, założonego w połowie XVIII w., zniszczonego podczas okupacji niemieckiej, został zniwelowany. Obecnie w miejscu tym usytuowany jest głąz upamiętniający istnienie nekropolii.

W ostatnich latach wzrasta świadomość społeczna na temat cmentarzy jako ważnego elementu dziedzictwa kulturowego. Coraz częściej samorządy gminne, lokalne towarzystwa i organizacje porządkują i rewaloryzują zabytkowe nekropolie innych wyznań. Konieczne jest wspieranie i propagowanie tej działalności. Najważniejsze wskazania konserwatorskie dla nieczynnych cmentarzy to: oznaczenie granic (ogrodzenie), umieszczenie tablicy informacyjnej, usuwanie samosiewów, prace pielęgnacyjne przy drzewostanie, w miarę możliwości przywrócenie układu przestrzennego alei i kwater oraz renowacja ocalałych elementów architektury nagrobnej.

6.1.7. Budownictwo gospodarcze, przemysłowe, obiekty techniki

Wiatrak paltrak w Budzynie znajduje się w stanie dostatecznym po przeprowadzonym w latach 2004 - 2005 remoncie wraz z montażem nowych skrzydeł. Podczas wichur w 2021 r. skrzydła te zostały uszkodzone i dla bezpieczeństwa zdemontowane.

Fabryka porcelany w Chodzieży na przestrzeni lat była przebudowywana i wielokrotnie modernizowana. Jednakże jej pierwotna bryła została utrzymana. Najlepiej zachowana jest południowo – zachodnia część budynku wraz z wystrojem elewacji. Czytelny jest układ przestrzenno – architektoniczny czworobocznego założenia z wewnętrznym dziedzińcem. We wnętrzu zachowała się stalowa konstrukcja nośna oraz oryginalne urządzenia produkcyjne z początku istnienia fabryki. Budynek znajduje się w stanie dostatecznym, jest obecnie nieużytkowany.

Stopień wodny „Krostkowo nr 11” na rzece Noteć zachował pierwotną funkcję, formę i zasadę działania nadane im w okresie budowy. Znajduje się on w zadowalającym stanie technicznym. Niezbędne prace remontowe i modernizacyjne prowadzone są z poszanowaniem jego zabytkowej substancji.

Większość obiektów architektury przemysłowej (m. in. budynki fabryczne, magazyny, młyny, gazownie, budynki kolejowe, zwłaszcza przy nieczynnych liniach kolejowych) w związku z przekształceniami w sferze gospodarki wymaga szczególnej troski konserwatorskiej oraz znalezienia właściwego sposobu ich użytkowania. Konieczne jest ich

zabezpieczenie przed dalszą dewastacją oraz przygotowanie projektów adaptacji do nowych celów.

6.1.8. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome znajdują się w większości w stanie dobrym lub dostatecznym. Część z nich na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat poddana była pracom konserwatorskim i restauratorskim. Szeroko zakrojone, kompleksowe prace zostały przeprowadzone przy zespole wystroju i wyposażenia kościołów w Chodzieży, Żoniu, Jaktorowie i kościele parafialnym p.w. NMP Wspomożenia Wiernych w Szamocinie.

Wykaz prac konserwatorskich przy zabytkach ruchomych wpisanych do rejestru zabytków:

- kościół parafialny p.w. św. Floriana w Chodzieży
 - konserwacja ołtarzy – 2002 r.
 - renowacja dekoracji stiukowej we wnętrzu kościoła: nad wejściem do kaplicy p.w. Świętej Trójcy i kaplicy p.w. Matki Boskiej, na portalu kaplicy p.w. św. Antoniego, balustradzie chóru muzycznego – l. 2001 – 2002.
 - konserwacja estetyczna złocień i polichromii oraz obrazów ołtarza głównego i ołtarzy bocznych – l. 2016 - 2018.
 - konserwacja rzeźb Chrystusa Zmartwychwstałego i św. Jana Chrzciciela – 2017 r.
 - konserwacja rzeźby św. Michała Archanioła – 2019 r.
- Urząd Miejski (dawne Starostwo) przy ul. Ignacego Jana Paderewskiego 2 w Chodzieży
 - konserwacja witraży – 2010 r.
- kościół parafialny p.w. św. Barbary w Budzynie
 - konserwacja nastawy ołtarza głównego – 2022 r.
- kościół parafialny p.w. św. Wojciecha w Margoninie
 - konserwacja dwóch konfesjonałów – 2019 r.
 - konserwacja trzech witraży ornamentalnych – l. 2019 – 2021.
- kościół parafialny p.w. św. Marcina w Żoniu
 - konserwacja ołtarza głównego i dwóch ołtarzy bocznych, chrzcielnicy, rzeźb: św. Wojciecha i św. Stanisława, kompletu 6 drewnianych świeczników oraz ambony p.w. św. Marcina – l. 2008 – 2013.
- kościół parafialny p.w. św. Anny w Jaktorowie
 - konserwacja ołtarza głównego, dwóch ołtarzy bocznych, ambony i chrzcielnicy – l. 2017 – 2019; przedmiotowe prace były dofinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach projektu *Ochrona oraz zwiększenie wartości dziedzictwa kulturowego obszaru Diecezji Bydgoskiej – rewaloryzacja i konserwacja drewnianych zabytków*.

- kościół parafialny p.w. NMP Wspomożycielki Wiernych w Szamocinie
 - konserwacja ołtarza głównego, ołtarza bocznego p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa, ambony i dwóch feretronów - l. 2016 – 2020;
 - konserwacja rzeźby MB Wspomożycielki Wiernych z fasady kościoła – 2020 r.

Pozostałe zabytki ruchome wymagają w większości przeprowadzenia prac konserwatorsko – restauratorskich z powodu zniszczeń, którym uległy na przestrzeni lat: uszkodzeń technicznych, degradacji materiałów oraz przekształceń estetycznych (głównie przemalowań w technice i kolorystyce innej niż oryginalna oraz wtórnych metalizacji). Pracom konserwatorskim powinien być poddany cały zespół wyposażenia kościoła p.w. św. Barbary w Budzynie oraz św. Wojciecha w Margoninie, poza tym polichromie na stropie i ścianach we wnętrzu kościoła p.w. św. Anny w Jaktorowie oraz witraże w kościele p.w. śś. Apostołów Piotra i Pawła w Szamocinie.

Zagrożone pod względem konserwatorskim są także krzyże i kapliczki przydrożne. Brak pełnej ewidencji tych dóbr kultury może spowodować ich degradację. W związku z tym dla ich ochrony najważniejszym zadaniem będzie sporządzenie inwentaryzacji oraz ocena stanu zachowania tych obiektów. Jedną z najstarszych na terenie powiatu jest figura przydrożna św. Wawrzyńca w Wyszynach, gm. Budzyń (datowana na XVIII/XIX w., ludowa, drewniana i polichromowana).

Wyszyny, kapliczka z rzeźbą św. Wawrzyńca

6.1.9. Zabytki archeologiczne

Dziedzictwo archeologiczne to bardzo obszerny i jednocześnie zróżnicowany zbiór materialnych śladów działalności człowieka. Zgodnie z art. 6 pkt 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.), wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece.

Stanowiska archeologiczne odkryte podczas badań AZP, przypadkowych odkryć czy też na podstawie danych z lotniczego skanowania laserowego przy pomocy urządzenia LiDAR stanowią zasób informacji, na które składa się archeologiczne dziedzictwo kulturowe. Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na terenach leśnych, nieużytkach, łąkach czy też na obszarach niezabudowanych.

Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są wszelkie inwestycje budowlane i przemysłowe, rozwój budownictwa na obrzeżach miast, budowa dróg i infrastruktury przemysłowej, budowa sieci kanalizacyjnych i sanitarnych, a także przebudowa zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz założeń pałacowo-parkowych. Istotne zagrożenie dla stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na polach uprawnych stanowi głęboka orka. Wpływ na ich degradację ma użycie ciężkiego sprzętu w rolnictwie. Niebezpieczeństwo dla dziedzictwa archeologicznego niesie również nielegalna eksploatacja piaszczyk i żwirowni oraz nielegalna działalność poszukiwaczy zabytków. Negatywny wpływ na stan zachowania zabytków archeologicznych ma również rozwój turystyki, zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny obecnie atrakcyjne pod względem rekreacyjnym, w pobliżu wód i jezior często były również zajmowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Niszczono stanowiska archeologiczne typu grodziska, cmentarzyska kurhanowe, osady czy też pozostałości po I i II wojnie światowej (umocnienia polowe).

Wszelkie roboty ziemne prowadzone w strefach ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych, wyznaczonych na podstawie zapisów i załączników graficznych ujętych w miejscowych planach zagospodarowania terenu oraz w decyzjach o warunkach zabudowy i inwestycji celu publicznego, wymagają prowadzenia badań archeologicznych, na które wojewódzki konserwator zabytków wydaje stosowne pozwolenia.

Prace ziemne w obrębie układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo-parkowych prowadzą często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym tego typu działania wymagają podjęcia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie epizodów osadniczych na tym terenie. Pozwalają skorygować, uszczegółowić i potwierdzić dane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy wzbogaca wiedzę o kulturze materialnej mieszkańców. Badania archeologiczne są również konieczne podczas budowy obiektów oraz prowadzenia inwestycji liniowych, jeśli zlokalizowane są w strefach ochrony zabytków archeologicznych. Badania archeologiczne prowadzone podczas prac ziemno-budowlanych związanych z przebudową czy rozbiórką budynków wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków są istotne dla rekonstrukcji dawnej zabudowy.

Inwestycje, takie jak budowa obwodnic, dróg, zbiorników retencyjnych, eksploatacja piasznic i żwirowni, kopalni kruszywa, z uwagi na szeroko - płaszczyznowy charakter prac ziemnych, w bezpowrotny sposób niszczą substancję zabytkową i obiekty archeologiczne. Dlatego wymagają one dodatkowego rozpoznania terenu w celu ustalenia faktycznej ilości stanowisk archeologicznych i przeprowadzenia na wytypowanych stanowiskach badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję.

W ostatnim czasie dzięki nowej technologii zastosowanej w archeologii – lotniczemu skanowaniu laserowemu przy pomocy urządzenia LiDAR - dochodzi do weryfikacji znanych, ale też do odkrycia nowych stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej. W powiecie chodzieskim większość stanowisk o własnej formie terenowej znajduje się na terenach leśnych. Sytuacja wygląda zupełnie inaczej na polach uprawnych, na których bezpowrotnie niwelowane są kurhany, grodziska czy też osady, a co za tym idzie niszczone jest układy stratygraficzny i kontekst, w którym znajdowały się kiedyś ruchome zabytki.

W powiecie chodzieskim planowane są inwestycje, które mogą zagrażać stanowiskom archeologicznym. Największym zagrożeniem dla zabytków archeologicznych są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych. Należą do nich między innymi planowane na najbliższe lata inwestycje związane z:

- przebudową drogi powiatowej nr 1494P Rutki - Sypniewo,
- przebudową drogi powiatowej nr 1341P.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych oraz pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych niezbędne jest uzgadnianie oraz wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich zawartych w decyzjach i opiniach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

6.2. Chronione wartości przyrodnicze krajobrazu kulturowego

Dla utrwalenia mało zmienionych przez człowieka swoistych cech krajobrazu mających znaczenie dla zachowania unikatowych typów środowiska, utworzono różne formy ochrony zgodne z ustawą o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.:

1. parki narodowe,
2. rezerваты przyrody,
3. parki krajobrazowe,
4. obszary chronionego krajobrazu,
5. obszary Natura 2000,
6. pomniki przyrody,
7. stanowiska dokumentacyjne,
8. użytki ekologiczne,
9. zespoły przyrodniczo-krajobrazowe,
10. ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

6.2.1. Rezerваты przyrody

W wykazie poszczególnych form ochrony przyrody rezerwat przyrody obejmuje obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi.

Na terenie powiatu chodzieskiego znajduje się jeden rezerwat przyrody:

- **Źródłiska Flinty**, rezerwat fitocenotyczny w gminie Czarnków i Budzyń, o powierzchni 44,83 ha, utworzony w 1998 r. w celu zabezpieczenia niezakłóconego przebiegu procesów zachodzących w ekosystemach: leśnym, zaroślowym, bagiennym, wodnym i torfowiskowym wraz z ich całym bogactwem i różnorodnością biotyczną, w tym w szczególności zachowanie źródłiskowego charakteru obszaru jeziora Niewiemko oraz stanowisk chronionych gatunków roślin.

6.2.2. Obszary chronionego krajobrazu

Obszary chronionego krajobrazu są to tereny objęte ochroną ze względu na walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe oraz zróżnicowane ekosystemy, odznaczające się niewielkim stopniem zniekształcenia środowiska przyrodniczego, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z masową turystyką i wypoczynkiem lub istniejące albo odtwarzane korytarze ekologiczne. Od parków krajobrazowych różnią się większą dopuszczalnością działań gospodarczych, które ogranicza jedynie konieczność zachowania w równowadze istniejących walorów.

Wyznaczanie obszarów chronionego krajobrazu następuje uchwałą sejmiku wojewódzkiego. Obszary chronionego krajobrazu wraz z parkami narodowymi, rezerwatami przyrody oraz parkami krajobrazowymi stanowią elementy składowe tzw. krajowego systemu obszarów chronionych. Odgrywają one zatem ważną rolę w przestrzennym układzie form ochrony przyrody.

Na terenie powiatu chodzieskiego znajduje się jeden obszar chronionego krajobrazu:

- **Dolina Noteci** – obszar chronionego krajobrazu o powierzchni 68,84 ha, utworzony w 1989 r. Zlokalizowany w granicach powiatu czarnkowsko – trzcieńskiego, pilskiego, wągrowieckiego i chodzieskiego. Stanowi ważną ostoję wielu gatunków ptaków oraz trasę ich migracji. Jest naturalnie wyrzeźbionym przez wody topniejącego lodowca obniżeniem terenu o szerokości 3 – 6 km, którego środkiem płynie rzeka Noteć. Charakteryzuje się krajobrazem łąkowo – polno – osadniczym. W samej pradolinie rzeki przeważa system łąkowy tzw. nadnoteckie łągi, które mają duże znaczenie dla gospodarki hodowlanej.

6.2.3. Obszary NATURA 2000

Obszary NATURA 2000 to najmłodsza z form ochrony przyrody, wprowadzona w 2004 r. jako jeden z obowiązków związanych z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Obszary te powstają we wszystkich państwach członkowskich tworząc Europejską Sieć Ekologiczną obszarów ochrony Natura 2000.

Celem funkcjonowania Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważa się za cenne i zagrożone w skali całej Europy. Drugim jej celem jest ochrona różnorodności biologicznej.

Podstawą funkcjonowania programu są dwie unijne dyrektywy tzw. dyrektywa ptasia i dyrektywa siedliskowa:

- Dyrektywa ptasia (dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa - wcześniej dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa) - określa kryteria do wyznaczania ostoi dla gatunków ptaków zagrożonych wyginięciem;
- Dyrektywa siedliskowa (dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory) - ustala zasady ochrony pozostałych gatunków zwierząt, a także roślin i siedlisk przyrodniczych oraz procedury ochrony obszarów szczególnie ważnych przyrodniczo.

Zgodnie z tymi aktami prawnymi każdy kraj członkowski Unii Europejskiej ma obowiązek zapewnić siedliskom przyrodniczym i gatunkom, wymienionym w załącznikach Dyrektywy siedliskowej i ptasiej, warunki sprzyjające ochronie lub zadbać o odtworzenie ich dobrego stanu. Dotyczy to m.in. wyznaczenia i objęcia ochroną obszarów, na których te siedliska i gatunki występują.

Na terenie powiatu chodzieskiego występują następujące obszary *Natura 2000*:

- ❖ obszary specjalnej ochrony siedlisk
 - Dolina Noteci PLH300004
- ❖ obszary specjalnej ochrony ptaków
 - Dolina Środkowej Noteci i Kanał Bydgoski PLB 300001

6.2.4. Pomniki przyrody

Pomniki przyrody są to pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości naukowej, kulturowej, historyczno - pamiątkowej i krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami wyróżniającymi je wśród innych tworów, w szczególności sędziwe i okazałe rozmiarów drzewa i krzewy gatunków rodzimych i obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe, jaskinie. Pomniki przyrody są ważnym elementem składowym krajobrazu, podnoszą jego piękno, zwiększają różnorodność, często związane są z wydarzeniami historycznymi, lokalnymi podaniami lub

wybitną postacią historyczną. Status pomnika przyrody może nadać wojewoda (rozporządzenie) lub rada gminy (uchwała).

Na obszarze powiatu chodzieskiego znajduje się 75 pomników przyrody. Większość stanowią drzewa lub grupy drzew (w przeważającej ilości dęby i buki, poza tym lipy, klony, graby, topole, sosny, wiązy, jesiony, żywotniki olbrzymie oraz pojedyncze przykłady cisa, modrzewia, wiśni ptasiej, platana, olszy czarnej i świerka). Występują też trzy głązy narzutowe (głaz narzutowy – granit zlokalizowany w gminie Chodzież w lesie na terenie Leśnictwa Oleśniczka, głaz narzutowy „Zakłeta Karczma” usytuowany w polu ok. 300 m od szosy Margonin – Próchnowo oraz głaz narzutowy „Zaczarowana Karoca” na skrzyżowaniu dróg z Szamocina w kierunku Atanazyna i Kosarzyna).

Jako pomnik przyrody, ustanowiony 01.06.1957 r., figuruje wpisana do rejestru zabytków aleja lipowa z 1765 r., wiodąca od Margońskiej Wsi w kierunku Margonina, Lipin, Szamocina i Kowalewa.

6.2.5. Użytki ekologiczne

Użytki ekologiczne są jednym z rodzajów ochrony indywidualnej niewielkich powierzchniowo obiektów cennych pod względem przyrodniczym. To pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla różnorodności biologicznej. Na terenie powiatu chodzieskiego ustanowiono 3 użytki ekologiczne (bagna oraz siedlisko przyrodnicze ze stanowiskiem rzadkich lub chronionych gatunków). Znajdują się one w gminie Budzyń.

6.3. Szlaki turystyczne

Teren powiatu chodzieskiego pokrywa sieć szlaków turystycznych, które stanowią jedną z istotniejszych form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Szlaki wyznaczone są głównie przez Polskie Towarzystwo Turystyczno - Krajoznawcze, a także samorządy powiatowe, gminne, stowarzyszenia i organizacje pozarządowe. Głównym zadaniem inicjowanych i istniejących szlaków jest wspieranie społeczności lokalnych (rozwój lokalnej przedsiębiorczości, tworzenie miejsc pracy i dodatkowych źródeł dochodów, ochrona tradycyjnych zawodów), korzystanie z lokalnych zasobów (walorów przyrodniczych, kulturowych, bazy noclegowej i żywieniowej oraz innych produktów miejscowych), a także wspieranie i ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.

Szlaki turystyczne przebiegające przez powiat, promują cenne obiekty zabytkowe, założenia pałacowo - parkowe, wydarzenia historyczne, ślady dawnej i obecnej wytwórczości, obszary o dużych walorach przyrodniczych ważne dla celów rekreacyjno – poznawczych mieszkańców powiatu, województwa, a także turystów z innych regionów Polski i Europy.

Istniejące szlaki turystyczne na terenie powiatu można podzielić na: piesze, biegowe, rowerowe, tematyczne.

Szlaki piesze

- szlak czerwony – 50 km

- stanowi fragment szlaku turystycznego Czerwonak – jezioro Płotki; na terenie powiatu chodzieskiego przebiega następująco: Próchnowo – Margonin – Pietronki – Chodzież – Gontyniec – Nietuszkowo – Chrustowo
- szlak żółty – 19,4 km
 - prowadzi morenowymi wzgórzami okolic Chodzieży: sanatorium kolejowe – Jezioro Strzeleckie – Oleśnica – Gontyniec – Karczewnik
- szlak czarny – 12,4 km
 - przebiega przez lasy otaczające Chodzież od południa

Szlaki biegowe

- na Gontyniec – 11,18 km
- wokół Łysej Góry – 10,02 km
- półmaraton trzech jezior – 22,34 km

Szlaki rowerowe

- trasy rekreacyjne (od 10 km do 25 km w formie pętli):
 - rodzinna ścieżka na Gontyniec – 4,5 km
 - R-1 „Dolina Noteci” – 22,24 km
przebieg: Chodzież – Oleśnica – Trojanka – Nietuszkowo – Milcz – Studzieniec – Chodzież
 - R-1a „Gontyniec” – 18,08 km
przebieg: Chodzież – Oleśnica – Trojanka – Papiernia – Gontyniec – Karczewnik – Chodzież
 - R-1b „Stróżewo” – 21,13 km
przebieg: Stróżewo – Stróżewice – Wyszyny – Prosna – Ostrówki – Stróżewo
 - R-2 „Słomki” – 14,05 km
przebieg: Chodzież – Rataje – Pietronki – Chodzież
 - R-2a „Darz Bór” – 13,28 km
przebieg: Podanin – Chodzież – Rataje – Pietronki – Chodzież
 - R-3 „Mielimąka” – 24,33 km
przebieg: Margonin – Marcinek – Mielimąka – Konstantynowo – Słomki – Pietronki – Kłotyldzin – Margonin
 - R-4 „Młynary” – 6,75 km
przebieg: Margonin – Młynary – Margońska Wieś – Margonin
 - R-5 „Karolinka” – 8,71 km

przebieg: Margońska Wieś – Karolinka – Margońska Wieś

- R-6 „Dziewoklucz” – 15 km

przebieg: Budzyń – Dziewoklucz – Sypniewo – Budzyń

- R-8 „Jaktorowo” – 24 km

przebieg: Szamocin – Jaktorówko - Jaktorowo – Lipia Góra – śluza „Krostkowo nr 11” – Szamocin

- trasy downhillowe (ekstremalne)
 - trasa DH „Gapiszor” – 650 m
 - trasa DH „Magurka” – 1550 m
 - trasa DH „Wielbłąd” – 1100 m
- MTB
 - MTB Maraton dystans MEGA – 55,1 km

Szlaki tematyczne

- archeologiczny „Ścieżka słowiańskich bogów oraz tajemnice wzgórza Gontyniec”
- ceramika chodzieska
- literacki - śladami pisarza Tadeusza Siejaka
- śladami Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 Bitwa o Chodzież
- geocaching
- śladami Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 Płomień wolności – budzyńska epopeja

6.4. Dokumenty i opracowania

6.4.1. Strategia Rozwoju Powiatu Chodzieskiego na lata 2021 – 2030

Dokument przyjęty Uchwałą Nr XXIII/198/2021 Rady Powiatu Chodzieskiego z dnia 30 marca 2021 r. Strategia formułuje potencjał i możliwości powiatu oraz przedstawia wizję, kierunki działania i warianty jego rozwoju. Wskazuje ona następujące priorytety:

- zachowanie czystego środowiska dla życia mieszkańców - do produkcji zdrowej żywności i pobytu turystów;
- wykorzystanie miejscowych zasobów krajobrazowo – przyrodniczych, kulturowych, ekonomicznych i społecznych, a zwłaszcza ludzkich umiejętności dla rozwoju wszelkich form działalności;
- podniesienie albo co najmniej utrzymanie obecnego poziomu zatrudnienia;

- rozbudowanie infrastruktury drogowej, technicznej i społecznej, przez to zapewnienie coraz lepszych warunków dla rozwoju społeczno – gospodarczego, poprawy usług społecznych , a w konsekwencji podniesienia poziomu i jakości życia.

Strategia nie uwzględnia włączenia zabytków w rozwój powiatu w planowanym okresie, nie formułuje wniosków dotyczących wykorzystania zabytków jako jednego z ważnych elementów podnoszących atrakcyjność powiatu oraz sprzyjających rozwojowi turystyki na jego terenie. W ramach wyznaczonych celów strategicznych uwzględniono jedynie intensyfikację działań w zakresie promocji turystycznej powiatu w koordynacji i współpracy z gminami: stworzenie aplikacji turystycznej dla całego obszaru powiatu oraz opracowanie materiałów promocyjnych.

6.4.2. Powiatowy plan na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych powiatu chodzieskiego

Dokument opracowany w 2018 r., określa organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych na poziomie powiatu. Zawiera charakterystykę zasobu i rozmieszczenia zabytków oraz zagrożeń, na jakie mogą być narażone, ponadto wykaz zabytków nieruchomych z terenu powiatu chodzieskiego wskazujący elementy podlegające zabezpieczeniu, sposoby zabezpieczeń oraz dane dotyczące realizacji prac, a także wykaz jednostek organizacyjnych z terenu powiatu chroniących zabytki ruchome na miejscu. Przedmiotowy plan nie jest aktualizowany.

7. ZABYTKI STANOWIĄCE WŁASNOŚĆ POWIATU

Powiat Chodzieski nie jest właścicielem zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do Powiatu należą dwa obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.

- **Dwór przy ul. Staszica 3 w Szamocinie** – budynek ujęty w gminnej ewidencji zabytków oraz usytuowany na obszarze historycznego układu urbanistycznego miasta Szamocin wpisanego do rejestru zabytków pod numerem 694/Wlkp/A decyzją z dnia 07.08.2008 r.

Dwór stanowiący pierwotnie element zespołu folwarcznego, został wzniesiony w 1 połowie XIX w. Jest to obiekt murowany z cegły, otynkowany, założony na rzucie prostokąta, parterowy z wysokim przyziemiem i poddaszem użytkowym, nakryty dachem naczółkowym, z prostokątnymi otworami okiennymi i drzwiowymi, centralnie usytuowanym, poprzedzonym schodami gankiem, na którym znajduje się taras oraz szerokimi, pięcioosiowymi facjatami w elewacji frontowej i tylnej, przy której znajduje się również przybudówka dostawiona w latach 60 – tych XX w. W latach 1952 - 2020 dwór pełnił funkcję Domu Dziecka. Po zakończeniu tej działalności został wystawiony na sprzedaż. W 2022 r. po wybuchu wojny w Ukrainie, władze samorządu powiatu podjęły

decyzję o wycofaniu się ze sprzedaży i zaadaptowaniu budynku do przyjęcia uchodźców. Dzięki wsparciu sponsorów oraz zbiórce publicznej wewnątrz obiektu zostało poddane remontowi. Ponadto wymieniono pokrycie dachu na dachówkę ceramiczną karpiówkę, a w 2023 r. wykonano termomodernizację.

- **Internat przy ul. Strzeleckiej 11 w Chodzieży, ob. Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii im. Marii Grzegorzewskiej** - obiekt ujęty w gminnej ewidencji zabytków.

Przedmiotowy budynek został wzniesiony w latach 1911 – 1913 jako internat. Tę funkcję pełnił do 2011 r., kiedy przekształcono go na siedzibę Młodzieżowego Ośrodka Socjoterapii. W tym czasie przeprowadzono również remont elewacji oraz wymieniono pokrycie dachowe i stolarkę okienną. Jest to obiekt murowany z cegły i otynkowany, dwukondygnacyjny z wysokim przyziemem i poddaszem użytkowym, złożony z dwóch części na rzucie prostokąta, nakrytych dachem mansardowym czterospadowym z lukarnami, połączonych łącznikiem z dachem dwuspadowym i gankiem. Elewacje budynku artykułowane są prostokątnymi i zamkniętymi łukiem odcinkowym otworami okiennymi oraz półwalnym szczytem. Budynek znajduje się w dobrym stanie technicznym.

8. KIERUNKI DZIAŁAŃ DLA REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

1. Prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych będących własnością powiatu, zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz korzystanie z nich w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich wartości, a także zapewnienie warunków ich naukowego badania i dokumentowania.
2. Udzielanie na wnioszek zainteresowanych podmiotów dotacji celowych na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach z terenu powiatu chodzieskiego na podstawie **Uchwały Nr XVII/163/2020 Rady Powiatu Chodzieskiego z dnia 26 sierpnia 2020 r.** w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, położonym na terenie powiatu chodzieskiego (Dz. Urz. Woj. Wlkp. z 2020 r. poz. 6566) oraz **Uchwały Nr XXXII/252/2022 Rady Powiatu Chodzieskiego z dnia 30 marca 2022 r.** w sprawie zmiany uchwały w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, położonym na terenie powiatu chodzieskiego (Dz. Urz. Woj. Wlkp. z 2022 r. poz. 2842).

Zgodnie z obowiązującą uchwałą z budżetu powiatu mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, położonych na terenie powiatu chodzieskiego. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac (w szczególnych przypadkach do 100%), których zakres określa art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Z wnioskiem o dotację mogą występować osoby fizyczne lub jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązanego. Przy rozpatrywaniu wniosków uwzględnia się: możliwości finansowe budżetu powiatu, wartość historyczną, naukową lub artystyczną zabytku, stan jego zachowania, zaangażowanie finansowe wnioskodawcy, dostępność obiektu dla społeczności lokalnej i turystów, promowanie kultury oraz historii powiatu. Wnioski należy składać do Zarządu Powiatu Chodzieskiego w terminie do końca lutego każdego roku. Dotację przyznaje Rada Powiatu Chodzieskiego w formie uchwały na wniosek Zarządu Powiatu Chodzieskiego.

2.1. Zamieszczenie informacji o możliwości ubiegania się o dotację na stronie internetowej powiatu.

2.2. Przyjmowanie przez kancelarię Starostwa wniosków o dotację zainteresowanych podmiotów. Rozpatrywanie przedmiotowych wniosków przez Zarząd Powiatu. Przyznawanie dotacji przez Radę Powiatu na wniosek Zarządu Powiatu. Zawieranie umów i rozliczanie dotacji.

2.3. Prowadzenie wykazu udzielonych dotacji i informowanie o tym fakcie innych organów.

W ciągu ostatnich czterech lat Powiat Chodzieski udzielił następujących dotacji:

- 2019 r. – dotacja celowa dla Parafii Rzymskokatolickiej p.w. NMP Wspomożycielki Wiernych w Szamocinie w wysokości 15 000,00 zł na dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy ołtarzu bocznym p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa z kościoła parafialnego p.w. NMP Wspomożycielki Wiernych w Szamocinie.
- 2021 r. – dotacja celowa dla Parafii Rzymskokatolickiej p.w. św. Barbary w Budzynie w wysokości 15 000,00 zł na roboty budowlane związane z całkowitym odtworzeniem więźby dachowej wraz z pokryciem, obróbkami, orynnowaniem oraz wymianą stolarki okiennej - roboty wykończeniowe w kościele parafialnym p.w. św. Barbary w Budzynie.
- 2022 r. – dotacja celowa dla Parafii Rzymskokatolickiej p.w. św. Barbary w Budzynie w wysokości 15 000,00 zł na konserwację i restaurację barokowej nastawy ołtarzowej z kościoła parafialnego p.w. św. Barbary w Budzynie.

3. Ustanawianie przez starostę na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków; cofanie ustanowienia społecznych opiekunów zabytków; prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków; wydawanie osobom fizycznym legitymacji społecznego opiekuna zabytków; wydawanie zaświadczeń osobom prawnym lub innym jednostkom organizacyjnym pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków.

Zgodnie z art. 102 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami społeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach. Społeczni opiekunowie zabytków współdziałają z wojewódzkim konserwatorem zabytków i starostą w sprawach ochrony i opieki nad zabytkami. Społecznym opiekunem zabytków może zostać osoba, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych, nie była karana za przestępstwa popełnione umyślnie oraz posiada wiedzę w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Zadania społecznego opiekuna zabytków może wykonywać również osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nie posiadająca osobowości prawnej.

3.1. Współpraca z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w przedmiotowej sprawie.

4. Wydawanie przez starostę na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków decyzji o zabezpieczeniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia lub – o ile usunięcie zagrożenia nie jest możliwe – wywłaszczenie tych obiektów na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy, na terenie której położony jest ten obiekt.

4.1. Współpraca z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w przedmiotowej sprawie.

5. Umieszczanie przez starostę w uzgodnieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znaku informującego o tym, iż zabytek ten podlega ochronie zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. poz. 259).

6. Upowszechnianie wiedzy o zabytkach, dziedzictwie kulturowym powiatu i jego walorach turystycznych.

6.1. Promocja, udostępnianie informacji na stronach internetowych:

- poprzez aplikację turystyczną powiatu chodzieskiego *Odwiedziny u Gontyny*, utworzoną przez powiat w 2021 r. (odwiedzinyugontyny.pl); aplikacja działa jako

strona internetowa, zawiera informacje o szlakach pieszych, rowerowych i tematycznych oraz zabytkach znajdujących się na terenie powiatu, a także punktach informacji turystycznej, hotelach, restauracjach, serwisach rowerowych oraz najważniejszych wydarzeniach kulturalnych i sportowych odbywających się w powiecie;

- poprzez zamieszczenie niniejszego *Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Chodzieskiego na lata 2024 - 2027* na stronie internetowej Starostwa Powiatowego w Chodzieży.

6.2. Publikowanie materiałów reklamowych i turystycznych (przewodników, folderów, albumów, map, kalendarzy itp.) popularyzujących wiedzę o zabytkach oraz zasobach kulturowych powiatu.

- aktualizacja mapy *Powiat Chodzieski – walory przyrodnicze i turystyczne*, wydanej w 2018 r., poprzez dodanie informacji o najważniejszych zabytkach powiatu.

6.3. Wsparcie dla publikacji i wydawnictw popularyzujących zabytki z terenu powiatu.

6.4. Współpraca z organizacjami działającymi na rzecz promocji regionu w tym zakresie (np. Wielkopolską Organizacją Turystyczną, Lokalną Grupą Działania „Stowarzyszenie Dolina Noteci”).

7. Wspieranie na wniosek zainteresowanych podmiotów przedsięwzięć samorządów gminnych związanych z rozwojem infrastruktury turystycznej.

7.1. Wsparcie podejmowanego przez gminy zagospodarowania miejsc atrakcyjnych turystycznie, m. in. szlaków kulturowych, ścieżek edukacyjnych, tras rowerowych.

8. Współpraca z instytucjami i organizacjami działającymi na rzecz ochrony zasobów kulturowych i przyrodniczych oraz rozwoju turystyki w powiecie chodzieskim.

8.1. Współpraca z organami samorządowymi, stowarzyszeniami, fundacjami oraz organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami działającymi w sektorach edukacji oraz kultury i sztuki, prowadzącymi działalność popularyzatorską i edukacyjną w zakresie dziedzictwa kulturowego:

- edukacja dzieci i młodzieży obejmująca ochronę dóbr kultury,
- organizacja, wspieranie konkursów dających możliwość poznania regionalnego dziedzictwa kulturowego,
- wspieranie projektów mających na celu podniesienie świadomości potrzeby, zasadności i sposobów ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego,
- wspieranie, promocja wydarzeń związanych z lokalną historią,
- organizacji imprez mających znaczenie dla rozwoju kultury i integracji społeczności powiatu oraz propagujących wydarzenia historyczne, kulturalne, etnograficzne związane z regionem;
- udział w organizacji konferencji poświęconych zagadnieniom turystyki oraz promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego.

8.2. Współpraca z organami samorządowymi, stowarzyszeniami oraz organizacjami pozarządowymi działającymi w sektorze kultury fizycznej i turystyki w zakresie:

- upowszechniania kultury fizycznej i turystyki, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży,
- organizowania imprez sportowych, rekreacyjnych i turystycznych o zasięgu powiatowym.

9. Uwzględnianie w powiatowych dokumentach strategicznych i planistycznych wytycznych związanych zapewniających ochronę zabytków i dziedzictwa kulturowego.

10. Coroczna aktualizacja powiatowego planu na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych powiatu chodzieskiego opracowanego w 2018 r. – na podstawie Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153).

9. WDRAŻANIE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Powiatowy program opieki nad zabytkami realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych działań dla osiągnięcia przyjętych w nim celów. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym programie będą wykonywane za pomocą niżej wymienionych instrumentów.

9.1. Instrumenty prawne i instytucjonalne

W realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną instrumenty prawne wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także instrumenty wynikające z programów rządowych i wojewódzkich, w tym w Krajowym Programie Opieki nad Zabytkami oraz w innych dokumentach o charakterze planistycznym i strategicznym, ponadto narzędzia i środki własne powiatu chodzieskiego oraz partnerów uczestniczących w realizacji programu – Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, państwowych i samorządowych instytucji kultury, jednostek samorządu terytorialnego, kościołów oraz organizacji pozarządowych.

Powodzenie realizacji programu wymaga współdziałania starostwa zarówno z jednostkami samorządu położonych na terenie powiatu gmin, organizacjami pozarządowymi oraz jednostkami muzealnymi spełniającymi istotną rolę w ochronie i popularyzacji dziedzictwa kulturowego (Dział Historii i Tradycji Miasta Chodzieży przy Miejskiej Bibliotece Publicznej w Chodzieży, Izba Historii Ziemi Budzyńskiej w Budzynie oraz Izba Muzealna Ziemi Margonińskiej, działająca przy Miejsko-Gminnym Ośrodku Kultury w Margoninie).

Zakłada się, że cele określone w powiatowym programie opieki nad zabytkami będą osiągnięte w wyniku:

- współpracy władz powiatu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, jednostkami samorządu terytorialnego, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami, fundacjami i innymi podmiotami na bazie związków o charakterze programowym (np. porozumienia, umowy);
- inicjatywy własnej władz powiatu.

9.2. Instrumenty finansowe

Najogólniej źródła finansowania ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce można podzielić na:

- źródła publiczne – budżet państwa, budżety jednostek samorządu terytorialnego wszystkich szczebli, środki Unii europejskiej, inne źródła;
- źródła prywatne - środki osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.

W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązanego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku. W przypadku, gdy taki tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku jest zadaniem własnym tej jednostki.

Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków może być udzielona przez:

- ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest ten minister,
- wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być również udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Zasady udzielania przez Powiat Chodzieski dotacji zostały określone w Uchwale Nr XVII/163/2020 Rady Powiatu Chodzieskiego z dnia 26 sierpnia 2020 r. oraz Uchwale Nr XXXII/252/2020 Rady Powiatu Chodzieskiego z dnia 30 marca 2022 r.

9.3. Monitoring realizacji programu

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 poz. 840) za monitorowanie realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami odpowiada Zarząd Powiatu, który co dwa lata sporządza sprawozdanie i przedstawia je Radzie Powiatu.

10. BIBLIOGRAFIA

1. *Dzieje Margonina*, red. Krzysztof Rzepa, Poznań 2002
2. *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. V, zesz. 1: powiat chodzieski, Warszawa 1965
3. Kręglewska-Foksowicz Ewa, Pic Jan, *Chodzież. Studium historyczno – urbanistyczne*, Poznań 1964, mpis archiwum WUOZ Delegatura w Pile
4. Kręglewska – Foksowicz Ewa, *Chodzież. Zespół domów tkaczy przy ul. Kościuszki. Studium historyczno – architektoniczne*, Poznań 1973/1974, mpis archiwum WUOZ Delegatura w Pile
5. Linette Eugeniusz, *Margonin. Rozpoznanie historyczno – urbanistyczne*, Poznań 1962 – 1965, mpis archiwum WUOZ Delegatura w Pile
6. Linette Eugeniusz, *Szamocin. Studium historyczno – urbanistyczne*, Poznań 1962 – 1965, mpis archiwum WUOZ Delegatura w Pile
7. Łęcki Włodzimierz, *Chodzież*, Poznań 2004
8. *Powiat Chodzieski wczoraj i dziś*, red. Edmund Wolski, Piła 2008
9. Urbaniak Miron, *Miejskie Zakłady Przemysłowe Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Gazownie*, Łódź 2011
10. Wujewski Tomasz, Nowe dane do historii budowlanej zamku w Chodzieży, *Ochrona Zabytków* 1/2020, s. 105 – 110
11. *Ziemia Chodzieska*, red. Edmund Wolski, Piła 2008
12. karty ewidencyjne zabytków architektury i budownictwa, WUOZ Delegatura w Pile
13. dokumentacja ewidencyjna parku w Margońskiej Wsi, Nietuszkowie i Strzelcach, WUOZ Delegatura w Pile

UZASADNIENIE

w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Chodzieskiego na lata 2024-2027

Zgodnie z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zm.), oraz art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2024 r. poz. 107) Zarząd Powiatu Chodzieskiego sporządza na okres czterech lat program opieki nad zabytkami. Program ten zostaje przyjęty przez Radę Powiatu Chodzieskiego, po uzyskaniu opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Program został pozytywnie zaopiniowany przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w dniu 28 listopada 2023 r. Program opieki nad zabytkami Powiatu Chodzieskiego na lata 2024-2027 uwzględnia m.in. uwarunkowania ochrony zabytków w powiecie, problemy, jakie dotyczą ochrony zabytków oraz możliwości finansowania inwestycji, w celu poprawy stanu zachowania zabytków.

Przedmiotowy program jest pierwszym programem opieki nad zabytkami opracowanym dla powiatu chodzieskiego.

Uchwała nie rodzi skutków finansowych dla Powiatu Chodzieskiego.